

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

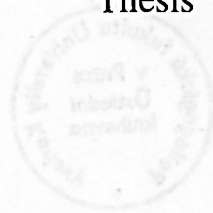
Katedra primární pedagogiky

**Historie učebního předmětu vlastivěda v kontextu dobových
osnov s důrazem na období 1918 – 1938**

Diplomová práce

**History of learning module homeland study in context of
period curriculum with emphasis on era 1918 – 1938**

Thesis

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jana Uhlířová, CSc.

Autor diplomové práce: Blanka Hloušková

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Forma studia: Prezenční

Diplomová práce dokončena: listopad 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne: 24. listopadu 2008

Historie učebního předmětu vlastivěda v kontextu dobových
osnov s důrazem na období 1918 – 1938

History of learning module homeland study in context of period
curriculum with emphasis on era 1918 – 1938

Chtěla bych poděkovat Doc. PhDr. Janě Uhlířové, CSc. za odbornou pomoc a vedení, které mi poskytla při vypracování diplomové práce. Bez jejího významného přispění by práce nemohla vzniknout.

ABSTRACT

Keywords, which were used in the work:

Primary school

School reform

Skolske reformy

Curriculum

Learning subject

Homeland study

The aim of the thesis is to look into historical evolution of teaching subject - Homeland study at first stage of primary school. Special emphasis is put on the „first republic“ period between years 1918 and 1938 when main topics of education were solved on pages of magazine „Skolske reformy“.

Historie učebního předmětu vlastivěda v kontextu dobových osnov s důrazem na období 1918 – 1938

In each era has homeland study different target and different content of education. Therefore national curriculum differs in terms of hours. It wasn't always conviction that elementary teaching had proceed or had been followed up by homeland study. In some historical periods elementary teaching was even merged with other teaching subjects. It is very interesting to compare different eras of elementary teaching to understand the meaning of this thesis.

History of learning module homeland study in context of period curriculum with emphasis on era 1918 – 1938

School based curriculum

Curriculum

Learning module

Homeland study

The aim of the thesis is to look into historical evolution of teaching subject - Homeland study at first stage of primary school. Special emphasis is put on the „first republic“ period between years 1918 and 1938 when main topics of education were solved on pages of magazine „Skolske reformy“. In each era has homeland study different target and different content of education. Therefore national curriculum differs in terms of hours. It wasn't always conviction that elementary teaching had proceed or had been followed up by homeland study. In some historical periods elementary teaching was even merged with other teaching subjects. It is very interesting to compare different eras of elementary teaching to understand the meaning of this thesis.

ANOTACE

Klíčové pojmy, které byly v práci použity:

Primární škola	Školská reforma
Školské osnovy	Učivo
Učební předmět	Vlastivěda

Cílem práce je sledovat historický vývoj učebního předmětu vlastivěda na prvním stupni základní školy. Zvláštní důraz je kladen na období první republiky československé (1918 - 1938), kdy se důležitá témata vzdělávání řešila i na stránkách časopisu Školské reformy. V každém období měla vlastivěda jiný cíl a jiný obsah vzdělání. Učební plán se proto liší v hodinové dotaci. Nebylo vždy pravidlem, aby prvouka předcházela vlastivědě a navazovala na ni. V některých historických obdobích dokonce splývala s jinými učebními předměty. Pro porozumění významu tohoto tématu je proto zajímavé porovnání v různých časových obdobích.

Primary school	School reform
School based curriculum	Curriculum
Learning module	Homeland study

The aim of the thesis is to look into historical evolution of teachings subject – Homeland study at first stage of primary school. Special emphasis is put on the „first republic Czechoslovakia“ period between years 1918 and 1938 when main topics of education were solved on pages of magazine „Školské reformy“. In each era has homeland study different target and different content of education. Therefore national curriculum differs in quota of hours. It wasn't always convention that elementary teaching had preceded or had been followed up by homeland study. In some historical periods elementary teaching was even merged with other teaching subjects. It is very interesting to compare different eras of elementary teaching to understand the meaning of this theme.

Obsah

1. ÚVOD.....	1
2. METODY POUŽITÉ V PRÁCI.....	3
3. KONSTITUOVÁNÍ NOVÉHO UČEBNÍHO PŘEDMĚTU - VLASTIVĚDA (od roku 1918 do 1938).....	4
3.1. Školské systémy v ČR.....	4
3.2. Učební osnovy za První republiky	8
4. ŠKOLSKÝ SYSTÉM PO ROCE 1948 V ČR	39
5. POJETÍ VLASTIVĚDY PO ROCE 1948	44
5.1. Vlastivěda v učebních osnovách národní školy 1948	44
5.2. Vlastivěda v učebních osnovách národní školy 1952	47
5.3. Vlastivěda v učebních osnovách národní školy 1954	51
5.4. Vlastivěda v učebních osnovách pro 1. – 5. ročník základní devítileté školy 1960	54
5.5. Vlastivěda v učebních osnovách pro 1. – 4. ročník na základní škole 1976	57
5.6. Vlastivěda v učebních osnovách na základní škole 1996.....	61
5.7. Vlastivěda v učebních osnovách na národní škole 1996.....	65
5.8. Vlastivěda v učebních osnovách na obecné škole 1996.....	66
6. ŠKOLSKÝ SYSTÉM PO ROCE 1999	71
6.1. Rámcový vzdělávací program	71
7. ZÁVĚR	90
8. LITERATURA	92

1. ÚVOD

Učení je skryté bohatství v obsahu vzdělávání. Je podáno jako ucelený pohled na současný svět. Jednotlivci jsou vedeni k porozumění světa jako celku i sami k sobě. Současná vzdělávací politika, tak jak se odráží v zákonech 2004, formuluje cíl vzdělávání jako takový soubor prostředků, který jedincům umožní hrát informovanou a aktivní roli občana. S hlubokými kulturními zkušenostmi předchozích generací se musí opírat o přípravu na celoživotní fungování a vzdělání bylo chápáno jako uskutečněná příprava na další život. Orientace na občana, to jest aktivní občan, nahrazuje v současnosti přenos z generace na generaci. Téma občanství se ve výchově a potažmo v obsahu vzdělání až se zájmem být občanem se podílet na životě ve společnosti a to přichází až s příchodem demokratické struktury až po roce 1918. Proto výchova k občanství nemůže být záležitostí jediného vyučovacího předmětu. U samotných dětí je důležité, aby byly připraveny na život ve společnosti a pro společnost. Měly by dospět ke znalostem, dovednostem a postoje, které jejich život ve společnosti učiní zajímavějším a smysluplnějším. Pojem občanství by měl být naplněn sounáležitostí.

Primární škola má ve vzdělávací struktuře významné postavení. Otevírá zájem o vědění, podchycuje kultivaci a tvořivost žáka, učí dítě sledovat svět, který jej obklopuje, orientovat se v něm, prožívat adekvátně situace každodenní i mimořádné, zajímat se o svět a společnost.

Co je efektivní občanství, jak může vzdělání v primární škole přispět k jeho rozvoji, jaké jsou historické a společenské předpoklady pro výchovu k občanství v českých primárních školách, jaký je současný stav této výchovy u nás a jaké byly trendy na začátku minulého století v naší zemi – to vše jsou velmi důležité otázky jak pro mě, tak pro všechny zabývající se tvorbou, realizací a evaluací kurikula pro základní školy.

Proto smysl a těžiště této práce pramení z autorčina zájmu získat větší přehled o vývoji vlastivědy za dob první republiky, kdy není ještě konkrétně formulován obsah vlastivědy. Kdy formování hodnot dítěte, vyplývajících ze znalosti mateřského jazyka a historie jeho národa, vede k diskuzím nad jejich obsahem a začleněním do učebních osnov. Základním studijním kamenem autorčiny práce se stal časopis Školské reformy, který vycházel od roku 1918 až do roku 1938, kdy začínala být politická situace nestálá a pomalu se schylovalo k druhé světové válce.

Každá významnější změna ve společnosti měla za následek změnu v organizaci školství. Stát činí organizaci školství pravidelným předmětem své péče, neboť v ní vidí mocný nástroj k uskutečňování svých cílů. Organizace má totiž sloužit k výchově občanů ve směru, který je žádoucí a ztotožňuje se stanoviskem státu. Není proto divu, že jsme se často v plánech státníků setkávali s úvahami o organizaci školství a že parlamenty, vlády i politické strany se věnovali a věnují, otázkám organizace školství. Věnovali těmto otázkám menší či větší pozornost.

Jistě také není nezajímavé, jak si později totalitní režim uchopil výchovu a vzdělání jako nástroj své moci a promítl své nedemokratické tendence, jak v organizační struktuře tak v obsahu vzdělávání

Rozmanitý obraz organizace školství, jak se nám naskytuje v přítomnosti, je potřeba chápat jako výsledek všech těch činitelů sociálních, hospodářských, politických, národních, i teorie pedagogické v nejširším smyslu a pokusnictví ve školách v různých dobách.

Pojďme se proto podívat detailněji na vývoj vlastivědy v učebních plánech a osnovách od konce minulého století.

Vývoj tohoto učebního předmětu jeho pozice mezi ostatními předměty i jeho obsah zrcadlí v sobě historické proměny politické situace v českých zemích. Jako jeden z mála předmětů procházel zásadními změnami od demokratického nástroje k nástroji totality. Proto se nám zdá, že je důležité pochopit kořeny těchto proměn, abychom současné pojetí konstituovali jako východisko pro zakotvení dítěte v domácí tradici a odtud mu otvírali porozumění k okolnímu světu.

2. METODY POUŽITÉ V PRÁCI

V této práci bylo použito následujících metod, které se prolínají celou autorčinou prací.

Analýza – Znamená rozbor, metodu zkoumání složitějších skutečností rozkladem na jednodušší. Používá se v mnoha vědách, ve filosofii i v běžném životě, pokud chceme dospět k jistým výsledkům na základě detailního poznání podrobností.

Protikladem analýzy je syntéza.

Dedukce – Je proces usuzování, ve kterém se od předpokladů dochází k závěrům z těchto předpokladů vyplývajících, přičemž odvozování je jisté, nikoliv jen pravděpodobné. Tradičně se dedukce srovnává s indukcí.

Hypotéza – Ve vědecké oblasti tvrzení o předpokládaném či pravděpodobném zjištění (výsledku, poznatku), k němuž se má ve zkoumané oblasti dospět. Formulace hypotéz je součástí projektu výzkumu a vytváří určitou cílovou představou o výsledcích konkrétního výzkumu. Obecně jsou formulace hypotéz nezbytnou součástí rozvoje každé vědecké teorie, tedy i pedagogiky.

Indukce – v logice se tak označuje způsob úsudku od konkrétních případů k obecnému zákonu.

Srovnávací analýza – Výzkumná metoda založená na srovnávání vzdělávacích jevů a systémů. Přímé srovnání vyžaduje konstantní významy, shodnost srovnávaných jevů, které je možno zkoumat pomocí společných proměnných. Komplexnost a složitost vzdělávacích jevů však neumožňuje vždy jejich vyjádření ve zcela identických jednotkách, a proto jsou jako základ srovnávání hledány jevy ekvivalentní. Výzkumy označované jako mezinárodně srovnávací často přímé srovnání nevyjadřují.

3. KONSTITUOVÁNÍ NOVÉHO UČEBNÍHO PŘEDMĚTU - VLASTIVĚDA (od roku 1918 do 1938)

Učebné osnovy

Učebné osnovy jsou školské předpisy, které heslovitě, ale podrobně a přehledně udávají podle tříd školních let konkrétně učebnou látku, kterou je potřeba v určitém časovém období probrat. Podkladem učebních osnov je učební rozvrh, neboli přehled hodin, což je číselný údaj počtu vyučovacích hodin v přehledné tabulce, podle toho jak připadají na jednotlivé typy škol podle školních let a tříd.

Věcné učení – Učební činnosti vedoucí k přímému poznávání reálných přírodních a společenských jevů. Hlavním zdrojem poznání je pozorování jevů a lidských artefakt, jejich srovnání, třídění, hledání souvislostí a zaznamenávání výsledků těchto činností – reálie.

Názvem věcné učení se někdy označovalo učivo, v současné době zařazované do prvouky, zejména pokud bylo integrováno s výukou mateřského jazyka.

3.1. Školské systémy v ČR

Předchůdcem obecných a měšťanských škol a následně za první republiky v českých zemích a na Moravě byl zákon o povinné školní docházce, který dal vzniknout třem typům škol triviální, normální, základní. Nejrozšířenější typ škol triviální poskytoval základní triviální vzdělání. Na venkově však umožňoval postupně se konstituující vrstvě učitelů se soustřeďovat na metodickou tvorbu materiálu, pro tuto výuku. Tato tvorba se prudce vyvíjela zvláště pak v 19. století a její rozvoj byl zbrzděn ZA vlády Bachova absolutismu. Škola tohoto období je institucí v pravomoci církve nejen Marie Terezie, ale i politiky Bachovského absolutismu soustřeďuje do rukou církve, rozhodování o obsazování učitelských míst. Schvaluje formování cílů, školy, výběr učebnic a samozřejmě i náboženské obřady školu svazují.

Zákonné úpravy z let 1866 o provedení rovného práva obou zemských jazyků na školách národních, kdy byly oba zemské jazyky (český a německý) uznány jako jazyky rovnocenné a bylo uzákoněno, že vyučovacím jazykem ve školách bude jeden

z obou jazyků, přičemž druhý zemský jazyk bude nepovinný vyučovacím předmětem. Tímto zákonem byly zrušeny dvojjazyčné školy. Zákon platil jen do roku 1867, kdy jeho funkci převzala ústavní zásada o rovném právu jazyků ve vyučování.

Zákon z roku 1868 uzákoňuje práva žáka na výuku v mateřském jazyce a dále dochází k uzákonění etatizace. Znamená to, že dozor církve nad školou je nejen omezen, ale zcela zrušen a tento dohled se posouvá do rukou civilních úřadů. Proto byla v zákoně přijata možnost, že učitelský úřad je dostupný všem k tomu zákonitě způsobilým občanům bez rozdílu náboženského vyznání.

Zákon z roku 1869 zavedl školu obecnou a školu měšťanskou (původně jen jako variantu školy obecné), učitelské ústavy pro vzdělávání učitelů škol obecných a měšťanských škol, uvažoval o formách dalšího vzdělávání učitelů, stanovil pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů. Školy obecné se podle zákona dělily na obyčejné školy obecné a na školy měšťanské. Obecné školy byly jednak veřejné (zřizované státem, zemí, nebo obcí), jednak soukromé. O vyučovacím jazyku rozhodoval zemský školní úřad.

Úkolem měšťanských škol bylo poskytnout dětem, které nenavštěvovaly střední školu, vyšší vzdělání, než jakého je možné dosáhnout na obyčejné škole obecné. Obsah vzdělání tvořily tyto předměty: náboženství, jazyk a písemnosti, zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodopis, aritmetika, geometrie, vedení knih, kreslení od ruky a kreslení geometrické, krasopis, zpěv a tělocvik. Stejně jako na obyčejných školách obecných děvčata měla navíc ženské ruční práce a nauku o domácím hospodářství. Na německých měšťanských školách měla být navíc vyučována němčina. Zákon připouštěl výuku i dalšího cizího jazyka.

Vývoj obecného školství v první republice bývá dělen na dvě období. První (1918 – 1928) bývá označováno jako období nápravné, z hlediska pedagogického pokusnictví bývá nazýváno obdobím individualistických pokusů. Druhé období (1928 – 1939) bývá nazýváno „reformní dění 30. let“. Úsilí o povznesení stavu obecného školství má v každém období jiná východiska filozofická, pedagogická, jiné formy a prostředky realizace. Každé odráží jiné hospodářské, společenské a politické poměry.

První období 1918 – 1928 je v obecném školství obdobím likvidace důsledků války a formování kulturního programu učitelů, období tzv. školského pokusnictví, ale i obdobím deziluzí. Úsilí učitelstva o školskou reformu nenalézá očekávaný ohlas.

Vnitřní reforma školy je této době v podstatě záležitostí několika učitelů ověřujících v tzv. pokusných školách nové přístupy k výchově vzdělávací práci formulované na počátku století v duchu reformní pedagogiky. I když se pokusné školy omezily na několik málo škol, tříd a pro celkovou reformu školy měly malý význam, výsledky práce našich pokusníků žily v povědomí učitelstva a pro mnohé byly podnětem ke zkvalitnění vlastní pedagogické práce. Do jisté míry tedy ovlivnily práci tehdejší obecné školy. Z historického hlediska sehrály pokusné školy významnou úlohu mimo jiné proto, že většina z nich svým programem i realizací vědomě navazovala na domácí pedagogickou tradici, kterou e pokoušela obohatit o výsledky současného myšlení.

Druhé období (1928 – 1939) je ekonomicky pod vlivem důsledků hospodářské krize. Filozoficky se opírá o americký pragmatismus, psychologický behaviorismus v Thorndikově pojetí. Konceptně široce pojatý experiment vychází z Příhodovy myšlenky racionalizace školství. Počítá s rozsáhlou přestavbou československé školské soustavy, kterou chce budovat od základů nově a moderně. Významnou roli v propagaci školské reformy sehrál zejména sám její iniciátor a organizátor V. Příhoda. Zatímco otázek výchovy a vzdělání v obecné škole se reformní dění 30. let dotklo jen okrajově (metodiky čtení a psaní), měšťanská škola se z hlediska zamýšlené koncepce jednotné školy dostala do centra pozornosti.

I v období první republiky bylo iniciátorem snah o povznesení úrovně výchovné a vzdělávací práce školy učitelstva. Podílelo se významně na tvorbě reformních návrhů, vehementně je prosazovalo na učitelském sjezdu roku 1920, bylo iniciátorem a zakladatelem školského pokusnictví.

Normální učební osnovy určují obsah a rozvržení učiva pro jednotlivé ročníky obecných škol: stanoví požadavky, jimiž lze vyhovět za normálních poměrů. Již zemská porada učitelstva v Čechách roku 1908 žádala o vydání minimálních učebních osnov, které by byly v plném rozsahu závazné.

Bylo třeba připravit osnovy, které by vedle normálních požadavků určovaly i minimum a maximum učiva. Učební osnovy byly rámcové, ale při tom značně konkrétní, takže nepřipouštějí dvojí nebo dokonce několikerý výklad. Nebylo úkolem učebních osnov, aby podávaly podrobný vyučovací postup, ale bylo ukládáno všem učitelům, aby si vypracovali buď v jednotlivých školách nebo pro celé školní okresy vlastní podrobné konkretizované učební osnovy, jež schvaloval okresní školský úřad.

Jako při jiných školských problémech, tak i u učebních osnov musíme začít sledovat podrobně dobu po vydání základního školského zákona z roku 1869. Učební osnovy pro bývalé Rakousko – Uhersko byly vyhlášovány Ministerstvem kultury a vyučování, a to podle návrhů Zemských školních rad, tedy pro každou zemi zvlášť. Zemské školní úřady zase byly povinny vyslechnout mínění zemských učitelských konferencí. První prozatímní osnovy byly vyhlášeny již roku 1870 a první definitivní osnovy v roce 1874, obojí ovšem jen pro školy s vyučovacím jazykem německým. Podle nich byly upraveny zvláštní osnovy pro Čechy v roce 1877 a pro Moravu v roce 1876. Oboje měly osnovy i pro jazyk český a byly na svou dobu velmi dobrým dílem. Ale reakce si vynutila vydání školské novely (1883) a s ní nastalo vlastně zkrácení školní docházky na venkovských školách o dva roky. Byly proto i osnovy z roku 1876 (případně 1877) přizpůsobeny novým poměrům a v novém znění vyhlášeny v Čechách i na Moravě v roce 1885. Jsou to v podstatě zase osnovy z roku 1874, ale přesto platily na Moravě až do roku 1930. V Čechách byly poněkud upraveny v roce 1898, ale nové pojetí i obsah jsou teprve osnovy pro německé školy v Čechách z roku 1911 a pro české školy z roku 1915.

Jednotlivé země, které tvořili nově vzniklé Československo po roce 1918 se řídily odlišnými školními zařízeními i odlišnými schváleními školních osnov:

Morava měla osnovy z roku 1885

Podkarpatská Rus měla osnovy z roku 1903

Slezsko mělo osnovy z roku 1906

Německé školy měly osnovy z roku 1918

České školy měly osnovy z roku 1915

Vidinu, místy i třicetiletý rozptýl dotací učebních osnov z toho vyplývala potřeba vzhledem k nově vzniklé situaci po vzniku státu, která se promítala postupně i do nově konstituovala do nového předmětu vlastivědy sjednotit alespoň v hlavních parametrech učební osnovy v zemích patřících po Československou republiku.

Po roce 1919 byly jen upraveny osnovy vlastivědy, dějepisu a zeměpisu vzhledem k novým státoprávním poměrům a vyhlášeny osnovy pro nově zavedené předměty (1924).

Nové učební osnovy provedly také novou úpravu rozdělení postupných ročníků do tříd a oddělení. Rozlišují školy s osmi postupnými ročníky (podle organizace jednotřídní až osmitřídní) a s pěti postupnými ročníky (jednotřídní až

pětitřídní). První postupný ročník je vždy zvláštní třídou nebo oddělením, šestý až osmý jsou na školách jednotřídních až šestitřídních spojeni v 1 odd.

Počet týdenních hodin na obecné škole

	Postupné ročníky					
	1.	2.	3.	4.	5.	6.až 8.
Náboženství	2	2	2	2	2	2
Občanská nauka a výchova			1	1	1	1
Prvouka	4	4				
Vlastivěda			2	3	3	
Zeměpis a dějepis						3
Přírodopis a přírodozpyt						3
Kreslení			1	2	2	3
Psaní			1	1	1	
Zpěv	1	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2
Ruční práce chlapci			1	1	1	1
Ruční práce dívky			3	3	3	6
Chlapci týdně	20	22	24	25	25	28
Děvčata týdně	20	22	26	27	29	30

Obrázek : Převzat z *Pedagogické encyklopedie*. II. díl, Praha: Novina, 1939.

3.2. Učební osnovy za První republiky

Počet týdenních hodin pro jednotlivé předměty je stejný na škole jednotřídní nebo osmitřídní, záleží na postupném ročníku.

Vlastivěda, zeměpis, přírodopis a přírodozpyt jsou shrnuty do jednoho oddílu jako věcné nauky.

První úplně samostatné novely osnov pro měšťanské školy vydalo ministerstvo 15. června 1907 a v roce 1908 k nim připojilo text pro vyučování českého jazyka na českých školách.

Další vývoj souvisí se snahami pro sblížení měšťanské školy s nižší střední školou, jež se propagovalo pod heslem jednotné školy II. stupně. Kromě třídní diferenciacce uplatňovala se v učebních osnovách i diferenciacce podle pohlaví. Učební osnovy z roku 1932 měly dívky na měšťanských školách méně hodin počtů, rýsování

a kreslení než chlapci více hodin ručních prací. Změněny byly pouze osnovy dějepisu, zeměpisu a vlastivědy a byly zavedeny osnovy nových předmětů (chlapecké ruční práce, domácí nauky). Teprve v roce 1930 byly vydány prozatímní a v roce 1933 definitivní osnovy pro obecné školy, v roce 1932 osnovy pro měšťanské školy.

3.2.1. DISKUZE O PŘEDMĚTU VLASTIVĚDA NA STRÁNKÁCH ČASOPISU ŠKOLSKÉ REFORMY V LETECH (1918 – 1938)

Školské reformy soustředěně řízené V. Příhodou, odráží ..spektrum osobností soustředění kolem školské reformy v pojetí i diskuzi, které zde probíhají od roku 1918 až 1933 nejsou úplným spektrem úhlu pohledu, ale jenom jedním z otevřených směrů.

Právě zájem autorky o tuto problematiku jí vedl k historické rešerši na stránkách časopisu Školské reformy, neboť tato sonda nebyla dosud systematicky učiněna.

Úsilí o integrační přístup, vytváření širších vzdělávacích celků na základě koncentrace učiva z různých oblastí poznání, vytváření ucelených učebních situací blízkých reálnému životu, může čerpat inspiraci z bohatství českého reformního hnutí ve 20. – 30. letech devatenáctého století. Klíčovým pro nové uspořádání učiva byl princip koncentrace, globalizace, který je spojen zejména se jménem V. Příhody (Příhoda 1934).

Při koncipování obsahu primární školy vychází Příhoda z předpokladu, že smyslem primárního vzdělávání je vytvářet ve vědomí žáka celistvý obraz světa, který může vzniknout upořádáním učiva do logického celku. Základem a středem primárního vyučování se stává věcné učivo- prvouka a vlastivěda. Na stránkách časopisu Školské reformy se můžeme blíže podívat na vývoj a diskuze ohledně vlastivědy. Na stránkách časopisu se setkáme zvláště s vlastními názory učitelů, kteří čerpají ze své osobní zkušenosti z výuky vlastivědy.

Bylo zřejmé, že vlastivěda tvořila střed věcných nauk a že přesně určovala její učebny úkol. Vlastivěda tedy nemohla být ani prvoukou, ani reáliemi, jak se někteří domnívali. Každá část věcné výuky měla své speciální poslání i svůj cíl a záměna v nich nebyla možná. Rozlišení mezi nimi není na všech stupních vždy stejně výrazné. Proto se vlastivěda ve své počáteční fázi přirozeně přibližuje k prvouce, protože z ní vychází, na konečném stupni inklinuje k reáliím, protože jsou její nadstavbou. Dělo se tak většinou daleko víc po stránce učebné než po stránce věcného obsahu.

Vzdělávací úkol vlastivědy se odlišuje od prvouky. Podle J. Berana „*Tato disciplína učí děti jen pozorovati, poznávati a chápati jevy přírodního a*

společenského prostředí – a všemi způsoby se o nich vyjadřovati. V prvouce tedy jde především o výchovu smyslového vnímání a technického projevu, o výcviku duševních schopností dítěte (pozornosti, paměti, obrazotvornosti) jakož i mluvy (výslovnosti) a rozmnožení dětského slovníku. K tomu všemu pojí se i výchova mravní. Úkolem prvouky je v první řadě starati se o formální stránku učebného procesu. Věcné poznatky se omezují na pouhé pochopení a správné pojmenování znaků a vlastnosti věcí, o něž jde (veliký, bílý, skáče, plíží se atd.) a o zařazení do přírodního (strom, ryba, obilí) a společenského dění (pohřeb, rodina, vánoční svátky apod.) V prvouce nejde tedy nikdy o ucelené věcné poznatky, ale pouze o jejich prvky.“

(BERAN, J. Nesnáze s vlastivědou. *Školské reformy*, 1932, roč. 14, s. 91.)

Úkol vlastivědy tedy sleduje vyšší cíle. Vlastivěda prohlubovala a rozšiřovala vědomosti novými pojmy z oboru věcných poznatků a stavěla tak základ k dalšímu vyučování věcných nauk. K formální stránce prvouky na jejichž základech stavěla vlastivěda vedla žáky k logickým závěrům. Prvouka rozvíjela duševní schopnosti dítěte a vlastivěda rozšiřovala jeho duševní obzor věcnými poznatky. Úkol prvouky byl v první řadě výchovný, vlastivědě byl vytčený úkol vzdělávání. A to všechno vede k začátkům systematického učení.

Prvouka neměla pevně stanovené učivo. Učební osnovy přinesly pouze výčet témat, která označovala jen okruh učiva. Její výběr se řídil jednak zkušenostmi, jejichž žáci nabyli ve svém prostředí, jednak zájmem dětí, probuzeným časovým děním v přírodě i ve společnosti. V tom bylo těžiště prvouky, účelné využití dětských zkušeností a smyslových zážitků, probuzených časovým děním k dětským projevům. Učivem prvouky jsou ve své podstatě tedy vlastně zkušenosti, zážitky a představy, které si žáci ze svého prostředí přinesli do školy. A protože přírodní i společenské poměry v různých krajích byly různé, měly se tyto různosti projevit i na osnovách prvouky, které lokální poměry vtiskly v každém kraji zvláštní ráz.

Prvouka je předmětem globálním. Zahrnovala v sobě prvky věcných nauk, občanské nauky a výchovy, kreslení, ručních prací, zpěvu, tělesné výchovy a pohybu. Vlastivěda podle povahy učiva mohla být nejen jedna hodina, ale i několik hodin po sobě jdoucích měla mít povahu výuky zeměpisu nebo dějepisu, případně přírodovědný, jelikož vlastivědné učivo se plánuje v delších ucelených částech.

Podle Oldřicha Pecha je vlastivěda učebným předmětem na středním stupni obecné školy a náleží k obor věcných nauk (na vyšším stupni je to zeměpis, dějepis, přírodopis a přírodopis, zčásti do věcných nauk náleží i prvoučné vyučování na

nižším stupni). Účelem vlastivědného vyučování bylo využít rozumně a psychologicky přírodního společenského prostředí domova ve smyslu výchovného cíle věcných nauk. Cílem vlastivědy bylo naučit žáky soustavně a plánovitě se zajímat o přírodní jevy a útvary domácí společnosti, pozorovat je a chápat, vyjadřovat se o nich a prací osvědčovat své vzdělání, lásku k domovu, k národu a státu. Domovem v nejužším slova smyslu myslím místo školní (ne tedy vždy rodiště žáka). V nejširším smyslu je domovem Česká republika. Vlastivěda rozšiřovala, prohlubovala a zpracovávala zkušenosti žáků v okruhu školy až do hranic státu.

Do vlastivědného oboru vyučování náleželo především poučování o přírodních a společenských jevech domácího kraje a o útvarech lidské společnosti. Vypravování o minulosti domova připojuje se všude, kde jim lze vhodně doplnit kterékoliv učivo, aniž se při tom dbalo časového pořadu. Při tom se zdůrazňovaly dějiny lidské práce, jako je domov. Při osnování učiva vlastivědy vycházely vždy od místa školního a podle zkušeností žáků a místních přírodních a společenských poměrů se osnovalo vyučování na každé škole jinak. A jak je tomu i dnes, každá škola měla mít po ruce všechnu dostupnou literaturu nebo alespoň výpisy z ní, které učitelský sbor neustále doplňoval.

Veškeré vyučování mělo odpovídat zásadám názornosti (delší vycházky do kraje, zápisy o pozoruhodných jevech přírodních, společenských, účelné sbírky materiálu, jeho zpracování).

Vlastivěda je nejmladším předmětem (od roku 1915). Její podstata je nejjasněji vyjádřena na stránkách časopisu Školské reformy, kde se říká: „*Vyhnete se násilné koncentraci, která zavedla vlastivědné vyučování na scestí. Budeme na příklad vykládati ve vlastivědě o vodě tak, jak s e o ní zpravidla žactvo poučuje v knihách přírodopisných. Nebudeme mluvit hned o vodách našeho kraje. Nebudeme podávat žactvu přehledné obrazy o tak širokých pojmech. Naší zásadou musí býti, voliti právě co nejjednodušší pojmy a ty napřed vyložiti, pak teprve postupovati ve výkladech k pojmům složitějším. Chraňme se širokých hesel v učebných osnovách! Raději dvacet hesel drobných, než jedno souhrnné.*“ (BERAN, J. Nesnáze s vlastivědou. *Školské reformy*, 1932, roč. 14, s. 92.)

Příčina nesnází s vlastivědou je především v nedostatku jasné představy o podstatě této disciplíny, hlavně o jejím účelu a cíli. Přesto, že se termín vlastivěda u nás ujal, pojem vlastivědy nebyl natolik objasněn, aby nedával příčiny k mnohým dohadům a definicím.

J.V. Šimák vykládal slovo vlastivěda jako historickou topografii, tedy místopis osad, kraje a země se zřetelem k otázkám duchovním (politickým a kulturním) a přírodním vůbec.

R. Šimek považuje vlastivědu za svéráznou disciplinu výchovnou, kdežto F. L. Sál vidí ve vlastivědě učení o minulém a přítomném životě našeho lidu.

A. Votava v předmluvě svého díla „Vlastivěda“ vytyčuje této disciplině úkol naukový, ale po přednosti výchovný, ač jinde označuje vlastivědu na rozdíl od prvouky za skutečnou vědu, jež musí rozšířit žákovy vědění o jeho okolí a vlasti.

E. Havelka definuje pojem vlastivědy slovy: „Vlastivěda není nic jiného nežli reálie a jde toliko o to, abychom dovedli nalézt pro tento školní stupeň přiměřenou míru látky a k tomu zajímavou životnou a koncentrovanou formu podání.“

Jedni autoři jsou přesvědčeni, že vlastivěda vychází z reálií a měla by se pro ni nalézt přiměřená látka. Jiní zastávají názor, že se jedná o předmět s přírodovědnou náplní. Autorka zastává názor, že vlastivěda, jak již je zřejmé z jejího názvu, je naukou o vlasti v které žijeme. Přičemž dobrým základním kamenem je prvouka na kterou vlastivěda plynule navazuje v dalších ročnících prvního stupně.

Podívejme se teď na vývoj vlastivědy v časopise Školské reformy, který vycházel v letech 1918 až 1939. Je zajímavé sledovat různost témat a obsahu, která se týkala vlastivědy u různých autorů, převážně samozřejmě u učitelů. Učitelé čerpali převážně z vlastní zkušenosti a praxe, kterou většina z nich vykonávala.

S konkrétní představou přišel Antonín Votava z Brna. Sám se při návštěvě některých hodin vlastivědy přesvědčil, že stále ještě není přesně dáno, co má vlastivěda obsahovat. Předmět byl sice oficiálně zaveden, ale nebyly dány přesné osnovy. Pokusil se proto o vlastní přehled vlastivědného učiva pro IV. Školní rok.

Autorka považuje za účelné předložit část konceptů v pojetí učiva vlastivědy u A. Votavy. Neuvádí celý koncept, ale pouze první dva měsíce.

Září

Škola - Půdorys budovy. Zmenšené měřítko. Dějiny naší školy. Jak se dříve u nás vyučovalo. Místní školní rada.

Náš domov - Okolí školy. Plán domovské obce. Světové strany. Orientace v obci podle světových stran (do leží od školy na sever, jih atd.). Žáci kreslíce plán obce poznávají značky domů, zahrad, křížků, kostela, cest, mostů atd. Kompas, magnet,

magnetická střelka. – Osada, obec, rodiště, obecní zastupitelstvo, starosta, radnice.
Domovní číslo, počet dom. Čísel v obci.

Z dějin naší obce - kdy a kým byla založena, původ jména. Příchod Čechů. Kolik Čechů (mužů, žen) u nás žije, kolik je obyvatelů jiné národnosti. Vzhled místa před založením obce. Život dávných obyvatelů podle nálezů archeologických.

Náš příbytek – jak bydleli naši předkové. Roubené stavby. Příbytek zdravý a nezdravý. Vlhkost v bytě. Vzlínavost. Ochrana domů proti ohni. Hasičský sbor. Ochránce domu pes.

Naše cesty – kam vedou od nás cesty (dráha). Zakresliti do plánu silnice do sousedních obcí, cesty do polí, pěšinky. Kdy byla která silnice (dráha) postavena. Za jakých okolností. Kde se láme kámen na silnici. Naše horniny. K čemu se kterého kamene užívá. Kameníci. Cementové výrobky. Dnešní dopravní prostředky, kolo, auto, motocykl, autobus. Místní jízdní řád dráhy, autobusu.

Náš katastr – seznání polních tratí a jejich označení na plátně. Vznik názvů trati, lesů. Mapa katastrální. Parcelní číslo. Pozemková kniha. Výměra našich polí, luk, lesů. Výměra celková. Půda plodná a neplodná. Dnešní rozdělení pozemků: celolánici, pololánici, čtvrtlánici, domkáři. Kolik kterých je. Výměra jejich pozemků. Dřívější společné hospodářství předků. Libušin soud.

Podzim – kdy nastává. Rovnodennost podzimní. Čtvero ročních počasí. Babí léto. Divoké kachny, husy, sluky. Hony: zajíc, bažant, koroptev, srnec. Obory. Vysoká zvěř.

Říjen

Povah půdy našeho domova – obzor, rovina, pahorek, kopec, pata, téměř, úbočí, svah, kotlina, údolí. Žáci poznají, jak se jednotlivé útvary na mapě značí. Vznik ornice, zvětrávání. Druhy ornice a její upotřebení podle složení. Závislost člověka na půdě.

Naši rolníci – dřívější život kočovníků, boje o půdu. Vznik stavu rolnického. Vážnost rolnictví u předků. Přemysl Oráč.

Dary podzimu – brambor, jeho původ, duhy, užití. Cukrovka a jiné druhy řepy. Sklizeň ovoce, jeho ukládání.

Podzim v zahradě – rytí, ošetření růží: co sázíme na podzim (cibulkové rostliny). Význam líčení a ovazování stromů. Ošetření včel. K 28. říjnu – pod cizí vládou.

Utrpení našich za světové války. Jak bylo u nás 28. října 1918.

Přehled vlastivědného učiva pro pátý ročník.

Září

Školy - kam odešli starší spolužáci. Poučení o škole měšťanské, střední. Okresní školní výbor, zemská školní rada. Školy odborné, učitelská ústav, škola průmyslová a obchodní. Školy vysoké: technika, univerzita, zemědělská. Školy mateřské, živn. Školy pokračovací. Ústavy pro hluchoněmé, slepé. Poučení o zraku, sluchu, hmatu. Jak se dříve předkové vzdělávali.

Náš domov – opakovat ze čtvrtého ročníku.

Naše cesty – na mapě politického okresu cestovat z domova do všech obcí kraje (silnice, dráhy). Ves, městys, město, samota, obec. Jak se dříve cestovalo. Nejdůležitější o dráze. Jízdní řády. Druhy vlaků. Parní stroj.

Okres, země, republika – pojem okresu soudního a politického. Okresní soud. Okresní politická správa, silniční výbor. Rozloha okresu, sousední okresy, země Morava, republika.

Brno – výlet do Brna: orientace podle plánu (hlavní ulice, náměstí, sady, budovy atd.). Brněnský drak, brněnské kolo. Jak vznikala města za Přemyslovců, jejich bývalý vzhled. O založení Brna. Brno sídlo okresu i hlavní město země, kdysi sídlo knížete, župy. Původní hlavní město moravské Velehrad. Mojžírovi, říše Velkomoravská za Svatopluka.

Hony – která zvíř se loví v okrese (republice). Dávní lovci v našich krajích. Která zvířata u nás v dávných dobách žila. Zbraně lovce dávného a dnešního. Zbrojení a honební pas. Střelný prach, jeho vynález, účinky. Jiné výbušné látky. Kníže Oldřich jako lovec. Prokop, klášter sázavský. Opakovat o čtveru ročních počasí.

Říjen

Půda našeho okresu – srovnání půdy jednotlivých částí okresu s půdou domova, cvičení ve čtení mapy okresu po stránce povahy půdy. Výška prostá a poměrná. Význačné kopce v okrese, místo nejvyšší a nejnižší. Nížina, vysočina. Význačné vysočiny a nížiny na Moravě, v republice. Blaník, pověsti blanické. Naše údolí a jejich důležitosti, tunely. Co nám hory poskytují – horniny v okrese. Těžení soli a důležitých kovů v republice. Těžení kovů za dávných dob Horymíra.

Dary podzimu – pěstování brambor v okrese. Výroba lihu a škrobu. Lihovary v okrese a na Moravě. Škrobárny na Moravě. Pěstování cukrovky v okrese. Naše cukrovary. Čím sladili naši předkové. Roztok. Kde se u nás pěstují vína. Vinorodné kraje na Moravě, v republice. Výroba vína. Lis. Stáčení vína: násoska rovná a ohnutá.

K 28. říjnu – v cizím jařmu. Nejdůležitější poučení o světové válce. Jak trpěli naši předkové pod cizí vládou od nejstarších dob. Avari, Sámo. Vpády Maďarů. Břetislav I. Vpád Tatarů. Tataři u Olomouce a Hostýna.

Opakování veškerého učiva.

(VOTAVA, A. Přehled vlastivědného učiva. Školské reformy, 1925, roč.11, s. 298-302.)

Kompletní znění viz. Příloha č.1.

Sám Votava je si ovšem vědom, že je potřeba základ k učivu vlastivědy. Za tento základ pokládá právě prvouku, která je také velmi opomíjena. Jako jeden z mála uvádí příklady toho, jak by prvouka měla navazovat na vlastivědu. Vlastivěda může totiž vycházet z prvouky a pak ve vlastivědě učivo prohlubovat. Například:

Hon

- Prvouka

Žáci vypravují o honě u nás, sjždění a scházení se střelců a honců s mysliveckými psy, diváci, rozestoupení, počátek honu, lomoz honců, pobíhání ušáků, křik koroptví, houkání ran, postřelený ušáček, shromažďování zvěře, příhody při honu, jeho zakončení.

Následuje vhodná písnička, básnička atd.

- Vlastivěda

Žáci poznají zvěř, která v místě (v republice) loví, poučí o jejím životě, užitku a škodě, o chránění zvěře, o pronájmu honitby, o zbrojním honebním lístku, o pyláctví, o druzích zbraní, kterých se k lovu užívá a o zacházení s nimi. O střelném prachu, jeho výrobě, účinku, vynalézání, o lovu a zbraních za časů dřívějších.

Dušičky

- Prvouka

Přípravy na Dušičky, pletení věnců, okrašlování hrobů, průvod na hřbitov, místní zvyky na hřbitově.

Básně, povídky atd.

- Vlastivěda

Rostliny na hrobech, pěstované a kde je lze opatřit, nerosty, z nichž se vyrábí pomníky, jejich zpracování, nejbližší sochař, čeští sochaři – umělci. Smrt člověka, úmrtní list, zakoupení místa na hřbitově, poloha hřbitovů dnes a dříve, pohřeb. Pohřbívání za

dřívějších dob, nález popelnic a jiných památek v místě a v okolí. Pohřeb žehem dřívě a dnes, nejbližší krematorium, víra předků o duši.

Na stavbě

- Prvouka

Žáci vypravují o stavbě určitého místního domu od svážení materiálu až do osazení domu rodinou.

- Vlastivěda

Volba vhodného stavebního místa, žádost o povolení stavby, stavitel, plány, stavební komise, stavební čára, ohled na pěkný vzhled obce. Stavební rozpočet, kde se opatří stavební kámen, cihly a jiný stavební materiál. Výroba cementu, nejbližší cementárna, zedník při práci: olovnice, brokovnice, vodováha, páka, kladka. Řemeslníci na stavbě zaměstnaní, nejdůležitější poučení o jejich materiálu. Povolení k obývání. Osvobození od domovní daně, stavby za dřívějších dob, vynikající stavby v místě, okresním, hlavním městě.

Náš lid

- Prvouka

Žáci vypravují o místních zvycích malých i velkých podle roční doby, svatby, dračky, odvod, mrskut, koledy, Mikuláš, maškary atd.

- Vlastivěda

Obyvatelstvo místa, okresu, země, republiky podle počtu, národnosti, náboženství. Místní dialekt, kroj, zvláštnosti lidu v okrese (zvyky, kroj, řeč, písně atd.) rozdily Čechů moravských: vzdělanost obyvatelstva v republice.

V sadě na jaře

- Prvouka

Dítky vypravují o práci sadařově: sázení stromků, okopávání, čištění, prořezávání stromů, sbírání housenek, budky pro ptáky atd.

- Vlastivěda

Znalost místních ovocných stromů a keřů, poučení o sázení stromků, O seříznutí koruny, o hnojení: pláň a stromek šlechtěný, škůdcové stromů a jich hubení, ptáci – dobrodinci stromů, které ovocné stromy a keře pěstují se v kraji, zemi, republice.

Sadařství za dob dřívějších. (VOTAVA, A. Učíme vlastivědě!. Školské reformy. 1929, roč. 11, s.83-85.)

Myslím, že těchto několik ukázek postačí, aby rozdíl mezi prvoukou a vlastivědou vynikl. Není s podivem, že ze stejného základu taktéž vycházejí učební plány pro Základní školy z roku 1976, kde vlastivěda navazuje na prvouku. Prvouka se vyučuje v prvním a druhém ročníku na to plynule navazuje vlastivěda v třetím a čtvrtém ročníku.

Další, kdo konkrétně uvedl příklad toho, jak vyučovat vlastivědu je Josef Hanák z Hodějic. I on si uvědomuje problém současně vlastivědy, tedy hlavně toho, co by se mělo ve vlastivědě vyučovat. Dokonce zastává názor, že každé vlastivědné učivo by se mělo měnit podle kraje, kde se vlastivěda vyučuje. Sám předkládá rozvrh, podle kterého vyučoval vlastivědu pátého ročníku ve školním roce 1927 – 1928.

Pátý ročník

Září

Naše obec. (Opakování a doplňování učiva minulých let.) Náčrtek obce. Poloha. Katastr. Názvy jednotlivých tratí a úrodnost jich. Strana sluneční a ve stínu. Kde dříve taje sníh a kde později. Mračna dešťová, odkud přicházejí, kam se bouřka stáhne a proč. Větry. Kde se daří různým plodinám, kde bývají nejdříve žně. Statky, chalupnictví, domkáři. Koně, krávy, kozy, vepř, dobytek, drůbež atd., jejich místo v hospodářství. Nejbližší okolí. Styk s okolními obcemi, samota.

Náš kraj (údolí Litavy a Rakůvky po Mohylu Míru). Cesta slunce naším krajem, strany světové, náčrtek nejbližších osad se stranami světovými a vzdálenostmi od naší obce. Náš kraj na mapě okresu, čtení mapy. Nejvyšší místo (vycházka), Litava, přítoky, údolí, břehy a jiné. Proč je většina osad v údolí Litavy, směr dráhy a hlavních silnic. Styk mezi osadami našeho kraje. Mohyla Míru, Napoleon, Sušil.

Okres, země Moravskoslezská, republika. Náš kraj na mapě Moravy. Tovární město Brno, hlavní město naší země. Jak zasahuje do života našeho kraje: dělníci, kolik a v kterých továrnách pracují, obchodní zaměstnanci, školy, nemocnice, noviny, rádio. Cesta do Brna nyní, dříve. Rychlé spojení v čas potřeby: telegraf, telefon. Špilberk. Chrám na Petrově. Zelený trh. Radnice (Kolo, drak). Němci. Muzeum.

Ovoce, víno, zelenina, zahrada. Ovocnářský a vinařský kraj (úval dyjsko-svratecký). Proč je tu tepleji než jinde? Elektrárna v Oslavanech. Jak svítivali dříve. Elektrina

v hospodářství. Znojmo, středisko kraje. Mikulov, Lednice. Vykopávky u Věstonic. Jak bylo u nás v pravěku? Obrazy ze života pravěkých lidí.

Říjen

Podzimní sklizeň: brambory, jejich význam v hospodářství domkáře, chalupníka, cukrovka, její význam v hospodářství jednotlivce i republiky, cukrovar ve Slavkově, cukr, sladidla. Příprava rolí.

Proč je na podzim chladněji a chladněji. Cesty slunce na podzim, v létě, v zimě. Slunovrat letní a zimní. Slunce, dárce tepla a života. Jak e připravuje na zimu zvěř, ptactvo, stromy, jak rolník v hospodářství. Které látky chrání před ztrátou tepla. Oděv. Druhy látek, odkud je máme, jak je poznáme. Jak si dříve připravovali látky.

Kraj pana prezidenta (moravské Slovácko). Slovácké dědiny, kroj (Kyjov a Strážnice), nářečí. Velehrad a Buchlo. Říše Velkomoravská. Jak se stali Moravané křesťany. Jak žili před příchodem Cyrila a Metoděje. Proč dosud vzpomínáme na Cyrila a Metoděje. Moravské pole, slavný, ale nešťastný král. Na dnes svatého Rufa.

Hony, lovná zvěř. Druhy, proč se střílí, ochrana. Hony v lese. Jak dříve honovali zvěř. Zbraň, zákonitá ustanovení, zacházení se zbraní. Pes, plemena psů.

Kompletní znění viz. Příloha č.2.

(HANÁK,J. Rozvrh vlastivědného učiva. Školské reformy, 1927, roč.10, s.54-56.)

Další, kdo se zabýval náplní vlastivědy byl Karel Kilian z Popovky u Brna. Zastával názor, že každé dítě má být nejen teoreticky, ale hlavně prakticky dokonalé. Své vlastivědné sbírky rozdělil do několika oddílů.

I. Historie obce.

V tomto oddělení umístíme: 1. Všechny vykopávky z obce a blízkého okolí. Každý nález označíme vedle pojmenování a místa nálezu také jménem nálezcovým: následkem toho řevnivost dětí i občanů značně pomůže rozšířiti naše sbírky.

2. numismatické sbírky: tyto mohou býti vkusně upraveny v rámečku na lepence, která je podložena tenkou destičkou, aby mince mohly býti pevně připevněny třemi hřebíčky. Štutky pod nimi necht' obsahují, za koho byly mince raženy a letopočet, místo nálezu a snad i jméno nálezcovo.

3. staré listiny a knihy (i kurentkou psané), kterých je na venkově ještě dnes dosti.

4. staré míry a závaží, přeslici, snad vymalovanou truhlu, vyřezávanou židli, staré obrázky a jiné.

5. sbírku pohlednic s vesnicí, z nichž je patrný její rozvoj.
6. fotografie starých a jinak památných domů a míst, ke kterým se pojí různé pověsti a události.

Ve sbírání vlastivědného materiálu, zvláště pro toho oddělení, uplatní se učitel – fotograf. Může poříditi snímky starých domů, starodávně zařízených příbytků (pec, krb, vystlaná postel), portréty vesničanů ve starodávných krojích a důležité scény z rozmanitých oslav: dále může odfotografovati krásná místa ve vesnici, v lese, pomníky, pamětní desky, boží muky atd.

II. Náš příbytek.

Zde soustředíme vše, co souvisí se stavbou domu a s vnitřkem hygienicky a účelně zařízeného bytu. Mohou to býti: 1. Vzorky cihlářské hlíny, kotovice, cihly ručně a strojově pracované, křidlice, dehtový papír, cement, kamenina, beton, železobeton, stavební kámen a jiné. Ovšem, že vždy po jednom kusu nebo malém úlomku.

2. modely kladek, vodní váhy a jiné zednické přístroje.
3. plán a fotografie vzorných domků.
4. vzor vkusně a hygienicky zařízeného příbytku. Snadno jej zařídíme ve větším lepenkovém hranolu (krabici), který je zbarven jedné boční stěny.
5. obrázky účelně a nesprávně seřazeného nábytku v kuchyni nebo nádobí v kredenci.
6. zařízení elektrického zvonku a osvětlení. Instalovati je možno na dvě k sobě kolmo připevněné destičky, z nichž jedna je užší a slouží zároveň za podstavec.

III. Naše tělo.

Sem předně zařadíme nezbytnou školní lékárníčku. Velmi pěknou prodává např. Červený kříž. Avšak i svépomocí můžeme si poříditi důležité léky a vkusnou schránku.

2. herbář některých léčivých rostlin.
3. tabulky s vyobrazením první pomoci tonoucím, zadušenému a jiné.
4. diagramy a obrázky, z nichž je patrný škodlivý vliv alkoholu na člověka, například při práci.
5. výstražné obrázky, jako o nebezpečí elektrického vedení.

IV. Občanský život.

Do tohoto oddělení zařídíme důležité tiskopisy a listiny z praktického života: jsou to domovské právo, volební listiny, dobytčí pas a jiné. K tomuto oddělení také přiřčujeme

informační tabuli pro vesničany a zejména pro cizince. Má být umístěna na frekventovaném místě, např. zavěsíme ji na skolu nebo na zvláštním, k tomu účelu upraveném sloupku, a má obsahovat

1. Zasklenou malou mapu okolí vesnice se všemi cestami nebo turistickou mapu okresu.
2. Vzdálenost sousedních obcí v km i hodinách.
3. Nejbližší vlakovou či autobusovou zastávku.
4. Snad i předpověď počasí, kterou žáci denně vystříhnou z novin.

V. Hospodářství.

Polní, zahradní, lesní, rybníkářství a jiné. Uschováme:

1. Vzorky obilí, důležitých píceňin a hospodářských plodin (které snesou úschovy) v zrnech, klasech i semenech. Semena a zrna se uschovají v lahvičkách, klasy možno nalepiti na lepenku s vhodně zbarveným podkladem a kterou opatříme závěsem.
2. Lahvičky s různými druhy půd, v okolí vesnice se nacházejících: na štítku napíšeme pojmenování půdy, místo nálezu a snad také pro které plodiny se půda hodí.
3. Sbírkou umělých hnojiv: získáme ji prostřednictvím některé hospodářské školy nebo přímo od hospodářského družstva.
4. Důležité vycpaniny přátel i nepřátel rolníkových.
5. Sbírkou housenek a motýlů.
6. Katastrální mapu.
7. Akvárium, které zařídíme s místním rostlinstvem tak, aby představovalo přirozený výsek z místního rybníku.
8. Druhy dřev z místního lesa.
9. Sbírkou důležitých jedlých a jedovatých hub ze sádry nebo na obrázcích.
10. Herbář některých mechů a lišejníků.
11. Obrázky, preparáty nebo vycpaniny přátel i škůdců lesníkových. K doplnění hospodářského oddílu navrhuji malou meteorologickou stanici, vyzbrojenou nejnutenějšími přístroji, jako teploměrem (snad minimomaximálním), aneroidem, dešťoměrem a korouhvičkou pro ukazování směrů větrů.

Uvedené přístroje jistě v kabinetě už jsou, ale jde jen o to, aby se vhodně umístily, třeba na školní zahradě nebo mezi oknem, aby se podle nich činily pravidelné záznamy, které by se ukládaly do sbírek, aby sloužily jako srovnávací materiál počasí ze dvou i více let.

VI. Řemesla, obchod, průmysl.

Toto oddělení má obsahovati některé ukázky řemeslnicky nebo po továrnicku zpracovaného a vyrobeného zboží z podniků, nacházejících se ve vesnici, případně blízkém okolí, kam občané docházejí za výdělkem. Mohou to býti: 1. Postupy výroby knoflíků, sítěk, per, tužek, cukru atd.

2. vzorky pláten, tiráků, suken, dřev, kamenů, uhlí, petroleje, benzínu, lihu, oleje, rud, kovů a jiné zboží.

3. přístupné diagramy a statistiky, do tohoto oboru náležející.

4. produkty z hospodářských plodin, které se u nás zpracovávají, jako druhy mouky a jiné výrobky z obilí, škroby, barevné hlínky, barvy. Sem zařadíme i plodiny k nám dovážené: čaj, kakao, koření atd.

VII. Vlastivědná literatura.

Míním tím hlavně stručné dějiny obce až po naše časy. Brožurka by snad mohla vyjít tiskem nebo jinak rozmnožena, poněvadž mezi občany je pro podobné věci velký zájem. Obecní kronika by však také dostačila.

(KILIÁN, K. Vlastivědné sbírky. Školské reformy, 1930, roč. 12. str. 19-21.)

Autor se snaží o výrobu pomůcek pro vlastivědu převážně v ručních pracích. Představoval si, že si je žáci budou během roku doplňovat a jejich pořizovací hodnota tak bude menší, než kdyby si žáci museli pomůcky na vyučování kupovat. Celou vlastivědnou sbírku rozdělil do sedmi oddílů, které potom podrobněji rozdělil. Zabýval se tématy, která obklopovala žáky v běžném životě, jako stavba domu, důležitost léků, řemesla, obchod, historie atd. Mimo jiné taky obsahuje některá témata, která jsou pro žáky prvního stupně obzvlášť obtížná např. modely kladky, katastrální mapy obce. Z daného textu bohužel není zřejmé pro který ročník jsou tyto sbírky určeny a v jakém časovém rozsahu.

Dalším autorem, který řeší problém osnov vlastivědy je Kriebel z Brna. Je přesvědčen, že nejprve by se měly stanovit pojmy, které by žáci měly znát. A to během všech tří ročníků. Až potom by se měla řešit metoda a způsob rozdělení pojmů do ročníků.

Také jako ostatní autoři vypracoval vlastivědné pojmosloví založené na přírodním a kulturním prostředí, v němž vyrůstal brněnský žák.

Bedlivě zaznamenával své zkušenosti z vlastivědy podle tohoto vzoru:
Učivo (projekt): Lokalizace: Pojmy:

Tento vzor převzali i jeho kolegové v okolí Brna. Zde je pár ukázek.

3.školní rok – .uč.J.D.

Učivo (projekt):

Naše škola.

Lokalizace:

Procházka školní budovou.

Pojmy:

Třída: šířka, délka, skutečná velikost, plán, měřítko, zmenšené měřítko.

Škola: chodba, ředitelna, sborovna, kabinet, učebné pomůcky, schodiště, patro, přízemí, křídlo školní budovy, půda, sklep, ústřední topení.

Učivo (projekt):

Den se krátí.

Lokalizace:

Zkušenosti, pozorování na školním dvoře a v zahradě.

Pojmy:

Osoby: řídící učitel, učitel, školník, topič, šero, rozednívání, východ slunce, den, noc, strany světové, rovnodennost podzimní.

Světlo, stín.

Listí stromů: zbarvení, opadávání, řapík.

Ptáci stěhovaví, stálí.

Učivo (projekt):

Na ulici velkoměsta.

Lokalizace:

Procházka ulicemi města.

Pojmy:

Ulice hlavní a postranní, chodník, jízdní dráha, chodec, strážník, vyhýbání vlevo.

Tramvaj, trati, čísla trati, zastávka, křižovatka.

Auto, autobus, stanoviště aut. drožka.

Chodec, strážník, šofér, drožkář.

Učivo (projekt):

Naše město

Lokalizace:

Vycházka na Špilberk se zastávkou u řeky Svratky a u nádraží.

Pojmy:

Řeka, břehy levý a pravý, řečiště, tok, dno, bahno, povodeň, rybář.

Nádraží osobní, nákladní, nástupiště, vlak osobní, nákladní, rychlík, lokomotiva, přednosta stanice, průvodčí vlaku.

Špilberk: pata hory, úbočí, stráň, svah, serpentina, hrad dnes a v dávnověku, hradby, střelný, hradební příkop, rozhledna, obzor, okolí Brna.

Učivo (projekt):

Podzim v lese.

Lokalizace:

Vycházka do Pisárek.

Pojmy:

Les, školka, obora, paseka, jména stromů jehličnatých a listnatých, dříví palivové, stavební a nábytkové, léta u stromů, míza, lýko, dřevo, kůra, mech ploník, mravenec lesní, veverka – hlodavec.

Lesník, myslivec, dřevorubec. Myslivna.

4. školní rok – učitel A.V.

Učivo (projekt):

Škola, okolí, domov.

Lokalizace:

Výstup na Špilberk a orientace v prostoru.

Pojmy:

Útulný byt, vymoženosti dnešního bydlení, čistota bytu, různá bydliště prvotního člověka, zápas člověka s přírodou.

Slušné chování na ulici, některé příkazy z brněnského dopravního řádu.

Vedlejší strany světové.

Nížina, rovina, pahorkatina, horský hřbet, průsmyk.

Učivo (projekt):

Konec léta, počátek podzimu v přírodě.

Lokalizace:

Vycházka do polí ke Kohoutovicím a k Myslivně.

Pojmy:

Čtyři roční doby – jejich podstata a vznik.

Polní plodiny: brambory (výroba škrobu), cukrovka, orba – pluh – staročeské rádllo, setba – secí stroje.

Honitba, zajíc, koroptev, srnec, jelen, bažant, křepelka, zvěř.

Hon dnes a před 1000 let, šíp, luk, oštěp. Kníže Václav.

Člověk kočovník – lovec, usedlý – zemědělec.

Učivo (projekt):

Potrava člověka

Lokalizace:

Procházka Zeleným trhem a Dominikánským náměstím.

Pojmy:

Druhy ovoce a zeleniny (jež se v Brně na trhu prodává), drůbež. Zavařování ovoce, sušení. Spižárna, stodola, sýpka.

Hostince, hotely, pensiony.

Výživnost, stravitelnost potravin, umění kuchařské (jídelní lístek) dnes a za dřívějšíka.

Alkoholické nápoje – škodlivost.

Hody, střídmost – nestřídmost.

Učivo (projekt):

Novácci narukovali.

Lokalizace:

Vycházka na vojenské cvičiště.

Pojmy:

Obrana vlasti, policie, četnictvo, vojsko – pěchota – dělostřelectvo – jízda.

Odvody, rukování, vojenská povinnost, cvičení, vojenský krok, vojenská hudba.

Střelné zbraně, zvuk, tón, ozvěna.

Ucho vnější.

Osvobození vlasti.

Návštěva muzea národního odboje.

Národ svobodný a nesvobodný, právo, spravedlnost, rozkvět českého národa v minulém století.

Světová válka, obnovení české samostatnosti.

Snášelnivost.

Učivo (projekt):

Člověk zdravý a nemocný.

Lokalizace:

Prohlídka brněnského krematoria.

Pojmy:

Příčiny úmrtí: úrazy, choroby, sešlost věkem.

Nakažliviny.

Smrt, úmrtní list, pohřeb, hroby, urny, hrob neznámého vojína v Praze, hroby našich legionářů v cizině.

Jak naši předkové pohřbívali své mrtvé.

Sirotci, sirotčince.

Podmínky lidského zdraví: slunce, vzduch, voda, správná životospráva.

5.školní rok – učitel St. N.

Učivo (projekt):

Školství – vzdělání.

Lokalizace:

Zkušenosti žactva o brněnském školství.

Pojmy:

Školní povinnosti, školní obvod, místní školní rada, městský školní výbor.

Školy menšinové.

Školy v Brně: obecné měšťanské, střední, vysoké, odborné, ministerstvo školství a národní osvěty.

Vývoj českého školství od převratu.

Jak se učilo ve staré městské škole u sv. Jakuba.

Učivo (projekt):

Písmo – tisk.

Lokalizace:

Návštěva knihtiskárny.

Pojmy:

Spisovatel, rukopis, sazeč, rotačka, knihařská vazačka, lis, řezací stroj.

Papír, papírna.

Psaní na pergamenu.

Knihtisk.

Učivo (projekt):

Podzimní plodiny naší republiky.

Lokalizace:

Vycházka na Juránku.

Pojmy:

Obilí sklizeno, zůstává jen kukuřice.

Palice květná, klas.

Mláčení cepy, mlátičkami, stoh slámy, mlýny (na spodní vodu, na svrchní vodu), mlýnské kolo, mlýn, kámen, mlýnice, mleči.

Mouka, kvasinky – kvasnice – droždí, kynutí těsta, chléb dnes a za starých dob (ruční drtidla, tekutý chléb, chléb nekynutý).

Orání, vláčení, setí.

Parní pluh, traktor. Práce ruční a strojová.

Hnojení polí, hnojení přirozené a umělé.

Brambory – plíseň bramborová, líh.

Cukrovka, cukernatost kořene.

Kořen – hlíza.

Podzimní ovoce.

Vinná réva, vinice, vinný list, mošt, kvašení vína, násosky.

Kraje obilné, bramborářské, vinné v naší republice.

Učivo (projekt):

Z našeho dopravnictví. (V době automobilových závodů na Masarykově okruhu.)

Lokalizace:

Jízda vyhlídkovým autobusem na Masarykově okruhu.

Pojmy:

Úprava silnic: dláždění, betonování, asfaltování.

Patníky, značky.

Automobilismus: benzín, výbušný motor, chladič, volán, značky vozů (domácí, některé cizí, jak znají žáci).

Doprava po železnici, parní stroj.

Rychlost dopravy automobilové a železniční. Závod, závodníci, závodní vozy, start.

Silnice a železnice v naší republice (podle mapy, jen nejdůležitější, vycházející z Brna).

Doprava osob a zboží před sto a více lety, staré poštovní vozy osobní, formani.

Učivo (projekt):

Naše republika.

Lokalizace:

Čtení mapy.

Pojmy:

Části naší republiky, hranice, sousední státy, státy spřátelené, Malá dohoda.

Poloha státu, stát vnitrozemský.

Z fyzikálního zeměpisu: jak se na mapě značí hory, pásma horská, řeky, nížiny, města apod.

Republika – monarchie, Národní shromáždění, prezident republiky, zákony.

Učivo (projekt):

Naše vojsko, naše národní osvobození. (Po narukování nováčků.)

Lokalizace:

Účast žactva na filmu (Třetí rota) nebo při prohlídce vojska brněnské posádky.

Pojmy:

Nováčci, vojenský výcvik (vojín, svobodník, důstojník, generál, ministerstvo národní obrany).

Střelný prach.

Válčení dřívě (kyj, válečná sekyra, meč, kopí, oštěp, luk, samostříl, dobývání a obrana středověkého hradu).

Mistr Jan Hus, husité, Žižka a jeho vojsko (cepy, palcáty, sudlice, vozové hradby), husité před Brnem r. 1430.

Rod Habsburský, Bílá Hora, válka 30letá, Švédové před Brnem.

Říše Rakousko-německá, císař František Josef I., říše německá, císař Vilém II., Trojspolek, Trojdohoda, světová válka. (Granáty, strojní pušky, válečné lodi, ponorky, torpéda, otravné plyny.)

Naši legionáři a jejich cesty světem.

Souhrn: válka náboženská, loupežná, obranná.

Válka – mír, světový mír.

(KRIEBEL, O. Jak osnujeme učivo vlastivědné. *Školské reformy*, 1932, roč. 13, č. 6, s. 169 – 173.)

Po přečtení těchto řádek je zřejmé, že některá témata jsou pro žáka prvního stupně dosti komplikovaná např. výbušný motor. Není ale jediný i další používají komplikované pojmy, kterým se tak úzkostlivě chtěli v původním plánu vyhnout.

Mimořádné poměry, které v té době byly v Evropě, horečné zbrojení okolních států a předvojenská výchova mládeže se odráží i v tématech vlastivědy. Každý autor tak alespoň pár kapitol věnuje právě vojenství.

Fr. Pobuda je další, který se pokouší o pevnou kostru vlastivědy. Stejně jako ostatní čerpá z místních rozvrhů učiva, jeho rozšíření, doplnění, zdokonalení. Také zachycuje životní prostředí v dané oblasti i přednosti a nedostatky života. Jeho vlastivědný sborník se týká témat z běžného života, přítomnosti a událostí z dob minulých.

(Útržek z vlastivědného kalendáře.)

Lidové lékařství u nás

Fialka vonná: sběr květů a listů, odvaru jejich užívá se jako kloktadla při krčních a duriny ústní nemocech. Kořeny jedovaté.

Heřmánek (pravý): sbírá se květ v květnu a červnu. Thé heřmánkové proti bolestem v břiše (zvláště u dětí) a při žaludečních bolestech. Odvar s cukrem proti kašli.

Jalovec: Zrnka jsou oblíbeným desinfekčním prostředkem – odstraňují zápach z úst.

Trest jalovcová – zrnka jalovce do lihu naložená (opatrnost!).

Dřevo kupují lékárny. 2 lžičky jalovcové šťávy denně (zvláště na jaře) užívané ochraňují před nemocemi.

Komonice lékařská: náplast z rozetřené kom. je dobrá proti otokům.

Mařinka vonná: sbírá se nať. Odvar nahrazuje čaj, čistí krev. Účinkuje proti žloutence.

Šalvěj lékařská: Usušené listy rozetřít na prášek, který je dobrým prostředkem k čištění zubů (zbělení). Odvarem kloktati (sílí dásně).

Září

Měsíc v lidových pořekadlech: P. Marie narození, vlaštoviček rozloučení. Krásné růže v zahradách – krásný podzimek. Na sv. Václava každé pláně dozrává. Na sv. Maurice (22.) nesij pšenice, bude samá metlice. (Též: Chceš-li mít ve stodole metlici, zasij na sv. Maurice pšenici.) Po sv. Matouši čepici na uši. Spadnou-li před sv. Michalem žaludy, bude brzy zima. Krásný den o sv. Jiljí zavolá (přitáhne) čtyři krásné týdny.

Dary přírody: Pro normální lidský organismus jsou jedlé houby zdravým pokrmem. Zvláště posilují nervovou soustavu. Jejich nestravitelné součástky mechanicky posunují zažitou potravu střevem. – Pasoucí se krávy rády vyhledávají a pojídají klouzky, jichž se užívá v lid. Zvěrolékařství, aby dobytek lépe trávil. – Šťávy zralého ovoce čistí ústa. Požívání jablek před spaním je zdravé.

Hospodářova práce: Čištění a větrání sklepů pro uložení brambor (řepy). Česání ovoce, ukládání, vaření povidel. Sběrání hroznů vína. Zcelování rojů včel (podle potřeby), zužování česna. Setba ozimů. Přípravy k mlácení obilí. Zásobování na zimu.

Moje zahrádka: Vystřihování keřů (malin, rybízu, angreštu). Ostřihování výběžků jahod, přesazování jahod. Sklízí se česnek, cibule, celer. Výsev špenátu. Sklizeň příp. jiné zeleniny. Přikrývání zeleniny, určené k přezimování.

Historický kalendář pro měs. září.

1.září 1915 Dr. Edvard Beneš odjíždí za hranice.

2.září 1918 Spoj. státy amer. uznávají Čechoslováky.

7.Září 1899 zemřela Karolína Světlá.

9. září 1437 oběšen v Praze Jan Roháč z Dubé.
9. září 1912 zemřel Jaroslav Vrchlický.
11. září 1875 narozen český spisovatel Antonín Marek.
11. září 1893 Předvečer výjimečného stavu – „Omladina“
12. září 1822 Jindřich Fugner, spoluzakladatel Sokolstva.
13. září 1359 Založeny Karlovarské Lázně.
14. září 1424 Žižka před Prahou – Jan Rokycana.
17. září 1842 Dr. Miroslav Tyrš, tvůrce Sokolstva.
18. září 1873 Max Švabinský.
21. září 1918 Čeští dobrovolníci se bijí na Dosso Alto.
22. září 1848 Slováci vítězí nad Maďary u Březové.
25. září 1904 V Budyšíně otevřen dům Srbské Matice.
26. září 1918 Ustavení čsl. zatímní vlády
27. září 1769 Jiří Pálkovič.
30. září 1804 První české divadelní představení ve Stavovském divadle.

Zaznamenání hodné místní události.

Září 1924

6.září: doprava kamene (48 g) z Lomce k místu na návsi, kde bude vybudován památník obětem světové války. Délka dopravní dráhy 1 km, čas dopravy (včet. nakládání a skládání) 5 hodin, zaměstnáno 12 lidí a 2 páry koní. Dopravu řídil a obstaral p. Fr. Janovský, náklad 130,- Kč (viz příložené doklady).

16. září: Schůze obecního zastupitelstva: jednání o uskutečnění spojovací pěšiny od Chocerad ke Hvězdonicům. Usneseno požádati zastupitelstvo Hvězdonic o spolupráci. Zásadně přijatý projekt (nákres s rozpočtem) viz příložený (v opise). Opis protokolu dotyčné schůze příložen.

21.září: Sokolská besídka k 70. Pí. R. Tyršové s přednáškou ředitele F. V. Moravce o jubilentce. V sokolovně. Účast 43 dětí, 21 dorost, 142 dospělých.

30.září: V letní sezoně navštívilo Chocerady: 56 lidí, délka pobytu 2 měsíce, 47 lidí. Délka pobytu 1 měsíc, 54 lidí, délka pobytu 1,5 měsíce. Prošlo (čítáno přibližně) 1500 lidí. Do okolí podniknuto 8 škol. Výletů s 500 účastníky (přibližný odhad). Noclehárnu KČT navštívilo 48 nocležníků. Tábory skautů: u Dubé, u Hvězdonic, u Střimelického potoka.

Tepelná tabulka (září 1922).

(Na čtverečkováném papíře. Z levé strany označeny stupně, zdola vzhůru, nahore zleva, vpravo dni. Teploměr ukazoval 1. IX, 14 stupňů, 2. IX. 13 stupňů, 3. IX 11 stupňů atd. (ve 12 hod.): označí se body a jejich spojením vznikne grafické znázornění, které se uloží.)

Mistr Jan Hus.

Výtržky z novin:

Historie prohlášení 6. Července národním svátkem.

Provolání sdružených korporací ke dni Husovu 1925.

Citáty z řeči prof. Masaryka v Ženevě 6.července 1915.

Citáty z Husových listů.

Prameny ke studiu husitismu (s poznámkami o vypůjčení apod.)

Obrazy, ilustrace....

Stopami Husova života (vlastivěda).

(POBUDA, F. Vlastivědný sborník. *Školské reformy*, 1925, roč. 7, s. 6 – 71.)

Pobudův Vlastivědný sborník se až nápadně podobá koncepci Obecné školy z roku 1997. Stejná rozvíjející se témata vztahující se k výchově ke zdravému životnímu stylu, vždy s ohledem k věkovým zvláštnostem. Dítě je a bylo vedeno k tomu, aby se hlouběji zamýšlelo nad tím, co znamená být zdrav. Učí se vnímat hodnotu zdraví v životě člověka a osvojuje si způsoby chování, jimiž může zdraví ve všech jeho aspektech (složku fyzickou, psychickou, sociální) upevňovat.

Někteří autoři se nezabývali přesnými plány a strukturami co by mělo ve vlastivědě být, ale tak zvanou metodou projektů. Mezi tyto autory patří například K. Michl.

K. Michl vidí ve vlastivědě metodu projektů, kterou sám vyzkoušel ve školním roce 1931 – 1932 ve čtvrtém ročníku.

Pokusy byli účastni tři žáci:

Žák A. Tělesná slabost. Dosavadní prospěch velmi dobrý. Rodiče dohlížejí na jeho práci a pracují s ním. Práci koná povrchně. Je ctižádostivý. Vyjadřuje se jadrně, má značnou zásobu slov. Sociální prostředí – velmi dobré.

Žák B. Zdráv, mezi rokem se jeho zdravotní stav velmi zhoršil. (Bratr zemřel na TBC.) Povahou nedůtklivý, rád se svěřuje s úspěchy své práce. Práci koná svědomitě. Zvláštní schopnosti: grafické. Zvláštní zájem: příroda. Sociální prostředí celkem příznivé.

Žák C. Zdráv, tělesně sláb. Dosavadní prospěch velmi dobrý. Rodiče sledují jeho duševní rozvoj a spolupracují s ním. Ctizádostivý, ale pasivní, rád vypravuje (reprodukuje), velmi mnoho čte a cestuje. Má značnou slovní zásobu. Práci koná velmi svědomitě. Zvláštní schopnosti: reprodukční. Zvláštní zájmy: literatura, divadlo. Sociální prostředí velmi příznivé.

Žáci měli k dispozici příruční knihovnu a pomůcky a sbírky v kabinetě.

Hlavní projekt: Domov

Vedlejší projekty:

- 1. Stavební program.*
- 2. Plánek.*
- 3. Práce řemeslnické.*
- 4. Vnitřní výprava bytu.*
- 5. Zahrada.*

Příklad zpracování projektů:

- 1. Stavební program:*
 - a) Situování bytu.*
 - b) Zastavěný pozemek.*
 - c) Vnitřní zařízení bytu.*
 - d) Ventilace.*
 - e) Spojení jednotlivých místností.*

Příklad detailního zpracování projektů:

- a) Situování bytu: Větr. Druhy a užitek větru. Slunce. Světlo. Vliv světla na vzrůst. Světové strany.*

Příklad úkolů, které dostávali žáci k zpracování.

Jak určíš ostatní světové strany, víš-li, kde je a) východ, b) západ, c) sever, d) jih. Nakresli plánek vašeho domu a označ na něm světové strany. Které vesnice jsou od Dobrušky na východ, západ, sever a jih. Nakresli plánek: do středu umístí Dobrušku a kolem nejbližší vesnice. Jak určíme světové strany kompasem? Co je kompas? Podle čeho poznáš konec magnetky, který ukazuje k severu: Nakresli větrnou růžici. Kdo potřebuje kompasu? Atd.

Podmínky pokusu:

Žáci zúčastnění na pokuse byli nadprůměrní. Pokus musel být konán v rámci normálního vyučování. Žáci měli současně vyhovět požadavkům normálních osnov, a proto práce na pokuse byla tříštěna zásahem pravidelného vyučování. Kontrola žáků byla omezena na nejmenší míru. Příruční knihovna neodpovídala potřebám a požadavkům. Mnohé partie v příručkách byly žákům nesrozumitelné. Byl nedostatek vhodných pomůcek. Školní lavice pro svou malou plochu nedostačovaly k řádné práci.

Metodické poznámky.

Žáci pracovali na projektu z počátku kolektivně, později každý samostatně. Postup práce (úkoly k zpracování) dostávali ode mne podrobně připraven na zvláštních lístcích. Kontrola práce žáků děla se až po vypracování úkolů. Ústní dotazy musely být omezeny na nejnutnější míru.

Nedočkavost a touha po nové a zvláštní práci byly tak spontánní, že žáci počali pracovat na pokuse dříve než se jim dostalo přesných direktiv. Zájem žáků byl soustředěn hlavně na nový způsob práce než na obsah projektu. Při hledání materiálu v příruční knihovně byli žáci sváděni k prohlížení partií, které s úkolem přímo nesouvisely. Partie, které nehověly jejich zájmům, zpracovávali povrchně. Pracovitost žáků stoupala, opírala-li se o názor nebo vlastní pozorování a klesala automaticky s poklesem zájmu, který se projevil u všech průběhem pokusu.

Kontrola a zkoušení.

Žáci byli zkoušeni po vypracování každého úkolu ústně. Koncem roku vypracovali test, obsahující 10 otázek a plánek k doplnění a opravě. Postup práce a její výsledky kontroloval jsem zběžně, bylo-li možno, hned při práci, důkladně až po vypracování daného úkolu.

(MICHLE, K. Pokus s projektovou metodou ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1933, roč. 15, s. 120 – 123.)

Projektová metoda vyžaduje neustálou kontrolu učitele a co nejpodrobnější přípravu úkolů. Pomocné knihy musely být přizpůsobeny věku to je chápavosti žáků. Navíc požadavek stálé kontroly vylučoval možnost všeobecného zavedení této metody do škol v době, kdy bylo ve třídách 30 – 60 dětí. Z čehož je zřejmé, že je to nad učitelovy síly, nehledě na náklady. K. Michl sám přiznává, že písmo žáků v chvatu bylo často nečitelné a též odpovědi nebyly často správné i u žáků, kteří za normálních okolností tak často nechybují. Projektová metoda je velmi náročná na přípravu učitele a její samotná realizace je taktéž časově náročná.

V době reformy ve školství byla každá další nová zkušenost s výukou velmi ceněna. A je jenom dobře, že se bylo možné k výuce vlastivědy vyjádřit právě na stránkách časopisu Školské reformy a tím tak přispět k utváření nových pracovních metod.

J. Beran otevřeně kritizuje některé autory knih o vlastivědě. Své články publikuje právě na stránkách časopisu Školské reformy. Podle J. Berana by bylo prospěšné pro vlastivědu, kdyby z nekonečných řad pojmů byly vybrány ty, jenž dítě pro svou přípravu nezbytně potřebuje a ty aby se staly povinným učivem. Které pojmy to jsou se musí bezpodmínečně po bedlivých úvahách stanovit. Pouhá registrace pojmů, sdružených kolem některého hesla či ideje, za kterou se tenkrát vlastivědné učení zaměřovalo, bylo naprosto neúčinné a bezcenné. Například A. Votava v 19. článku své „Vlastivědy – O našich vodách“ určený pro třetí školní rok, obsahuje na 100 nových pojmů, z nichž je 10 jmen řek a potoků a více než 30 jmen měst a vesnic. Všechny tyto pojmy zůstanou pouhými jmény bez umístění na mapě.

Ve vlastivědě nachází věci, které byly na hony vzdálené zájmům i mentalitě dítěte středního věku a jež byly učivem žáků měšťanských a středních škol. Tak na příklad na třetím stupni vyžaduje znalosti složení žuly, částí květu a škůdce ovocných stromů (bourec, mšice, květopas, obaleč), schopnosti rozeznat co je hnití a co tlení (osnovy totéž obsahují pro osmý školní rok). Děti čtvrtého ročníku měly znát, jak povstává prst, jména všech kostí lidské kostry atd., v pátém ročníku se mají děti učit podrobně o výrobě cukru, lihu, škrobu, papíru, rozdělení čoček, krevní oběh, rozdělení univerzit atd.

V učebnicích i rozvrzích učiva uvádějí pojmy, jejichž objasnění je nad dětskou chápavost. Z tohoto důvodu bylo třeba určit přesnou mez i mezi vlastivědou a občanskou naukou.

Normální osnovy, které sice vlastivědu určily středem všeho vyučování na středním stupni, její učivo však oddělily od ostatních předmětů. Mnohé učebnice a rozvrhy vlastivědy tuto skutečnost přehlížejí.

Takto přesně stanovil cíl vlastivědy Beran „*naučiti žactvo soustavně a plánovitě se zajímati o přírodní jevy a útvary domácí společnosti, pozorovati je a chápati, vyjadřovati se o nich a prací osvědčovati své vzdělání, zvláště lásku k domovu a jeho životu, k národu a státu.*“

(BERAN, J. O vlastivědě. Školské reformy. 193, roč. 15, s. 112.)

Podle Berana je vlastivěda svým charakterem, ale i obsahem přímo předurčena, aby se v ní cvičila řeč a vyjadřování žáků. Povede-li učitel děti k soustavnému a plánovitému pozorování přírodních jevů a útvarů domácí společnosti a dá-li jim ve smyslu normálních osnov příležitost k psychologickému a rozumovému využití jejich prostředků a dá jim možnost ptát se na vše, co je zajímavá a dát jim možnost se vyjádřit o jejich poznacích a zkušenostech, potom hodina vlastivědy nejenže dá hojnou příležitost k výcviku jazykovému, ale může mít i charakter výchovný. Tento dvojí názor na cíl vlastivědy se odráží i ve výběru učiva. Ti, kteří kladou důraz na věcnou stránku vlastivědy, vybírají učivo s ohledem na připravenost žáků pro příští vyučování reáliím. Pouze ve formálním vzdělávání žáků, neváhá do rozvrhu vlastivědy zařadit i takové učivo, které pro další věcnou výuku žáků je neúčelné. Dva způsoby výběru učiva dají dítěti více. Osnovy vlastivědy, normální osnovy i charakter vlastivědy žádají, aby se osnování dělalo psychologicky. Beran vidí těžiště ve dvou základních bodech.

1. Učivo by mělo být po každé stránce úměrně duševním schopnostem dítěte.
2. Aby bylo soustředěno kolem zájmových center žáků, jelikož „*vlastivěda by byla starým učebním předmětem v novém rouše, kdyby byla vybudována na potřebách života dospělých lidí a ne na zájmu dětských duší*“.

(BERAN, J. Několik poznámek k osnovám vlastivědy. *Školské reformy*, 1938, roč. 20. s. 144.)

Toto všechno vede k přesvědčení, že každý rozvrh i učebnice vlastivědy kromě vedoucích idejí by měly mít jasně vytčeny i věci zájmové, které by naznačovaly postup i plánované rozvržení situací, s nimiž lze jako se zdrojem dětského zájmu předem počítat. Byla to jakási „červená nit osnování“. Některé osnovy i rozvrhy vlastivědy se řídili tímto postupem.

Východisko vlastivědy a možnost usměrnění jejího vyučování je vidět v následujícím:

1. Vlastivědu – alespoň do té doby, než se ji dostane nezbytného svérázného pojmosloví – považujeme více za novou, mentalitě a zájmu dětskému odpovídající metodu, než novou výchovně-naukovou disciplínu.
2. Základnou i východiskem vlastivědného učení budou „centra dětského zájmu“. Přednost dáme vždy zájmu spontánnímu, není-li ho, vzbudí se zájem dětí uměle. Jak, to je problémem metodického postupu.

3. Jako v ostatních předmětech, tak i ve vlastivědě je pojem „učební látka“ , který zahrnuje vše, čemu se má dítě naučit, bez ohledu, je-li to hlavní myšlenka (např. zdraví) či učební prostředek (např. zuby), nebo dokonce snad jen pojem (např. mléčný chrup).
4. Minimum učební látky je pro všechny žáky závazné. Musí být přesně a určitě po všech stránkách vymezen. Nestačí tedy jen udat hlavní myšlenku (např. zdraví), mnohdy ani učební prostředek (např. zažívání potravy), ale je nutno vymežit i jejich šíři nebo určit přesně směr, aby se zabránilo zbytečnému odbočování. Bude-li tedy učivem „život v potoce“, bude se vykládat o životě a pozornosti, ale nebudeme se učit o březích. Bude-li vedoucí ideou „zdraví“, vytyčíme si nezbytný cíl, na příklad zažívání potravy, a budeme se učit o žvýkání (o zubech) , o polykání, o významu správné výživy, o následcích nesprávné výživy atd., ale ne o modlení před a po jídle. Jindy se myšlenka zdraví objasní z jiné strany a určí se směr: slunce, voda, vzduch. Nebudeme se však vykládat o věcné podstatě uvedených pojmů (to s hlavní myšlenkou nesouvisí), ale objasníme jen závislost našeho zdraví na těchto třech činitelích: prospěch i škodlivost slunění, proč a jak se sluníme, prospěch i škodlivost koupání, proč se koupeme (můžeme učivo spojit i s porovnáním, o jevech při koupání - voda tlačí, voda nadnáší, proud nás bere – čistý a zkažený vzduch, hluboké a povrchní dýchání, jak dýcháme atd.)
5. Takto zpracovaný rozvrh učiva bude mít obecný ráz, bude obsahovat pouze přesně stanovené kvantum učiva pro ten či onen školní rok nebo oddělení (na školách ménětřídních). Podrobný rozvrh, dobu a postup osvojování učiva si stanoví učitel na základě svých potřeb. Tak se docílí toho, že učivo na všech školách bude i ve vlastivědě stejné a charakter vlastivědy bude při tom úplně zachován, poněvadž zůstane nadále „rozšiřováním, prohlubováním a zpracováním zkušeností žáků z okruhu školního místa do hranic státu“. Tedy např. k osobě J.Žižky (nebo k husitskému hnutí) se děti dopracují jinak u Jaroměře a Krčína, jinak kolem Přibyslavě a Německého Brodu, jinak v okolí Kutné Hory nebo Prahy, ale věcné poznatky, kdo byl Žižka, s kým, proč a jak bojoval, kde umřel, zůstanou společným učivem všech žáků téhož školního roku (stupně).

6. Úkolem vlastivědného učiva je připravit žáka k nastávajícímu studiu reálií, a to jak po stránce věcné (opatřiti je základními poznatky), tak i po stránce formální (probudit v dětech zájem o přírodu, touhu pozorovat ji, zkoušet a zvídat a tím tříbit smysl a své schopnosti). Je samozřejmé, že se každého výchovného momentu i ve vlastivědě využije ve zvýšené míře.

Všechny tyto problémy, s nimiž se setkávají při výuce vlastivědy ve školách, jsou také komplikovány následujícím:

1. Zkrácením vyučovací doby – normální osnovy vykazují ve vlastivědě na školách ménětřídních pouhé tři hodiny, na vícetřídních 5. školní rok zvyšují tento počet na čtyři hodiny týdně. Tím se ménětřídní školy oproti školám vícetřídním dostaly do svízelné situace, takže bylo naprosto vyloučeno, aby níže organizované školy mohly zvládnout ono kvantum učiva, které se za zvýšeného počtu hodin probere na škole vícetřídní, kde se kromě toho celý vyučovací čas pracuje s žáky přímo. Bohužel na tuto nesnáz ménětřídek se nebere téměř žádný ohled. Samotné osnovy jsou toho dokladem, neboť předpisují ménětřídkách tutéž učebnou látku (pro 4. a 5. školní rok) jako školám vícetřídním. Tím učitelé (především škol jednotřídních a dvoutřídních) byli postaveni před velmi těžký úkol, který přikazoval, aby se na této kategorii škol úzkostlivě hospodařilo s každou minutkou vyučovacího času. Výuka na školách ménětřídních má proto daleko těžší a přísnější podmínky než na školách vícetřídních.
2. Osnování učiva do běhů – Vlastivědné učivo pro školu ménětřídní musí být osnováno do dvou běhů. Nemůže se odstupňovat podle školních roků, ale musí být rozdělena na dvě části po stránce kvality a kvantity pokud možno naprosto stejné. Oddělení je složeno ze dvou školních roků, takže průměr duševních schopností celého oddělení je každý rok stejný.
3. Nedostatek učebních příruček – škola ménětřídní je autory didaktických příruček důsledně opomíjena. Některé rozvrhy i učebnice neberou nejmenšího zřetele na praxi škol ménětřídních, jiné odbývají tento problém stručnou, v celku nic nenapovídající poznámkou, takže učitelé na tomto typu škol musí zápasit s daleko většími obtížemi, než s jakými se setkáváme na školách vícetřídních, kterým už učebnice podává učivo nejen časově rozvržené, ale i metodicky zpracované.

4. Nepřímé zaměstnání (nepřímé učení) – Praxe před rokem 1930 je neznala, protože tehdy se věcným naukám (reáliím) vyučilo v posledních hodinách dopoledních nebo odpoledních a tím bylo umožněno i vlastivědě na školách ménětřídních učit ji přímo. Tento způsob rozvrhu hodin měl pro školy ménětřídní vůbec a pro jednotřídky zvlášť nesporné přednosti, jelikož dával možnost i na jednotřídkách v hodině věcných nauk zaměstnávat pouze dvě oddělení. Při tehdejšímu systému se učila současně čtyři oddělení, což vedlo k ještě větší roztržitosti výuky.

Co dál by přispělo k lepší výuce vlastivědy jsou pomůcky a metody vyučování.

Pomůcky - Vedení vlastního vlastivědného sborníčku (sešitu), do něhož si žáci nejen opisují nebo obkreslují s tabule, ale dělají si i své vlastní poznámky o pozorování, výpisy z knížek, do něhož vlepují i výstřižky z novin, kterými si samostatně doplňují probrané učivo

Metody – opisování a obkreslování poznámek nebo přehledů z tabule muselo žáky občas zaměstnat, aby se mohlo učit nebo alespoň opakovat. Tvzení, že opisování z tabule je bezúčelné, bylo hodně ukvapené. Na ménětřídkách chyběly vlastivědné učebnice a dítě snadno zapomíná. Potřebují proto nutně něco, čím by si probrané učivo znova připomněli. Že by k tomu stačily jen kreslené testy, není praxí nijak doloženo. Jedna půlhodina měsíčně musí být věnována zkoušení žáků. Žáci, čtou otázky z tabule, odpovídají na ně písemně do svých poznámek nebo pracují na zkušebních arších. Tato písemná (verbální) zkouška vyžaduje daleko kratší čas, než zkouška grafická a je proto pro praxi na ménětřídkách přiměřenější.

Na počátku se ozývaly hlasy pro omezení vlastivědy. Volání po zdůraznění trivie je jeden z nich. Po restrikci občanské nauky a výchovy i ručních prací chlapeckých není vyloučeno, že by nemohlo dojít i na vlastivědu, budou-li se množit důkazy, že neplní, čeho jsme od ní očekávali.

Je zřejmé, že každý autor měl jiný názor na podstatu vlastivědy. Normální osnovy zařazovaly vlastivědu do učebních předmětů (věcných nauk) a určovali jí výchovný cíl věcných nauk, které měl žákům dát věcný základ světového názoru. Tím tedy stavěl vlastivědu mezi disciplíny výchovně-naukové. Učební látka znamenala souhrn všech vědomostí a pojmů, které si žáci v tomto učebním předmětu měli osvojit a jež potom jako probrané učivo bylo zapisováno do třídních knih. Tak se také z počátku hledělo i na učebnou látku ve vlastivědě. Došlo se také k poznání, že

kvantita i kvalita vlastivědného učiva opřená o domov žáků a jeho společenské jevy musí být v různých krajích různá a učivo různé, jak si to vyžaduje vlastivědná látka.

Posuzujeme-li kvalitu vlastivědného učiva, přesvědčíme se, že po této stránce došlo se mnohde až k absurdnostem. Muselo k nim dojít, protože vlastivědné učivo pro 3.-5. školní rok čerpalo nejen z učebnic pro měšťanské školy, ale i z děl vědeckých. V nich se hledaly zájmy 8-11 letých žáčků a odpovědi k otázkám dětských vztahů, bez ohledu na to, že osnovy výslovně žádají, aby žákům bylo předkládáno učivo, na něž dítě stačí svým duševním životem.

4. ŠKOLSKÝ SYSTÉM PO ROCE 1948 V ČR

Zákon o jednotné škole vydaný v dubnu 1948 vytvořil podobu školského systému, který se u nás s různými modifikacemi udržel až do roku 1989. Svým způsobem navázala na reformní tendence z období 1. Republiky, rozvíjel je však v duchu poválečného politického vývoje.

Část první

Úvodní ustanovení

§1 (1) Veškeré mládeži se dostane jednotné výchovy a obecného i odborného vzdělávání na školách, které tvoří jednotnou soustavu.

(2) Podle dalších ustanovení tohoto zákona chodí mládež do školy mateřské ve věku od tří do šesti let, do školy prvního stupně (národní) a druhého stupně (střední) od šesti do patnácti let a mládež starší do školy třetího stupně.

§ 2. Školy pečují o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva. Vzdělávají mládež v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity, vychovávají k samostatnému myšlení, cílevědomému jednání, činnorodé práci i družné spolupráci a probouzejí v mládeži touhu po sebevzdělání s pokroku. Vedou ji k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky. Pěstují smysl pro společenství v rodině, národu, Slovanstvu a lidstvu. Vychovávají národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu.

§ 3. (1) Na školách v zemi České a v zemi Moravskoslezské se vyučuje česky, na Slovensku slovensky.

(2) Výjimky může stanovit vláda.

§ 4. (1) Školy jsou učiliště státní.

(2) Výjimky z ustanovení odstavce 1 stanoví zvláštní zákon.

§5. Základní školní vzdělání poskytují školy prvního a druhého stupně. Toto vzdělání je povinné, jednotné a bezplatné.

§6. Školy podléhají veřejnému zdravotnímu dozoru, předpisům a zdravotních opatřeních, o preventivní zdravotní péči a o péči sociální.

§7. Ministerstvu školství a osvěty přísluší vrchní správa škol a dozor na ně.

Část druhá.

Mateřská škola.

§8. Mateřská škola poskytuje těsné součinnosti s rodinou dětem ve věku od tří let do doby, kdy začnou docházeti do národní školy, výchovnou péči a zdravotní a sociální ochranou.

§9. (1) Mateřská škola se zpravidla zřídí v obci nebo v závodě, přihlásí-li se nejméně 20 dětí z jejího předpokládaného obvodu, lze ji zrušit, klesne-li počet zapsaných dětí pod 15.

(2) V jedné třídě má býti nejvýše 30 dětí, při vyšším počtu dětí se podle možnosti zřídí další třída.

(3) Mateřskou školu zřizuje a ruší zemský školní úřad, který stanoví též její obvod.

§10 (1) Do mateřské školy se přijímají tělesně i duševně zdravé děti, který zpravidla bydlí v jejím obvodu a které se k docházce do školy přihlásí.

(2) Vláda stanoví nařízením, za kterých podmínek může býti docházka do mateřské školy pro děti od 5 let povinná.

(3) Výchovná péče n těchto školách je bezplatná.

§11. (1) Ministerstvo školství a osvěty upraví v dohodě s ministerstvy zdravotnictví, sociální péče a výživy zdravotní a sociální ochranu i stravování dětí v mateřských školách.

(2) Jsou-li v oboru mateřské školy jesle nebo útulky pro děti ve věku předškolním, přísluší přímý pedagogický dohled na ně správně mateřské školy.

§12. Předpisy o zřizování a zrušování mateřských škol, o jejich obvodech o přijímání dětí vydá vláda nařízením.

Část třetí

Díl I.

Společná ustanovení pro školy prvního a druhého stupně.

§13. (1) Povinnost chodit do školy prvního a druhého stupně trvá devět let a začíná počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dovrší šestý rok věku.

(2) Dítě, které dovrší šestý rok věku v době od počátku školního roku do konce roku kalendářního, může správa školy přijmouti, zjistí-li se lékařsky jeho tělesná a duševní vyspělost.

(3) Povinnost chodit do školy druhého stupně mají děti, které s úspěchem dokončily pátý postupný ročník školy prvního stupně.

(4) Děti, které podle úředního zjištění nelze vzdělávat pro těžkou nemoc nebo duševní nebo tělesnou vadu, nejsou povinny chodit do školy.

§ 14. Žákům, kteří splní povinnosti školní docházky a nedosáhnou vzdělání, které poskytuje střední škola, lze povolit další docházku do školy nebo zkoušku z učiva této školy podle předpisů, které vydá ministerstvo školství a osvěty. Pro přípravu k této zkoušce může zemský školní úřad při škole zřídit kurs z učiva střední školy.

§15. Pro žáky, kteří se při vyučování nebo postupu opozdí pro nemoc nebo pro jinou závažnou příčinu, zřídí se podle potřeby podpůrné vyučování v samostatných skupinách tak, aby se žákům umožnil další normální postup. V takové skupině může být nejvýše 20 žáků. Podrobnosti určí ministerstvo školství a osvěty v dohodě s ministerstvem financí.

§16. Rodiče (zákonní zástupci) jsou povinni přihlásit své dítě k soupisu nebo k zápisu do školy a dbát, aby podle ustanovení školního řádu chodilo do školy pravidelně a včas.

§17. (1) Dítě chodí do školy, v jejímž obvodu trvale bydlí. Výjimky může povolit okresní školní úřad.

(2) Školní obvody nutno stanovit tak, aby se žákům umožnila snadná denní docházka do školy a aby se usnadňovalo zřizování škol s větším počtem tříd.

§18. Školy s menším počtem tříd se sloučí ve společnou školu, vyhovuje-li její obvod podmínkám §17, odst.2.

§19. (1) Škola je povinna starat se o náboženskou výchovu žáků podle jejich náboženského vyznání, vyjímajíc případy, kdy rodiče (zákonní zástupci) odhlásí dítě od této výchovy.

(2) Náboženská výchova a dozor na ni přísluší orgánům církevním (náboženským obcím) bez újmy práva vrchního dozoru a správy, které příslušejí ministerstvu školství a osvěty (§7).

(3) Učební osnovy náboženské výchovy stanoví na návrh církevních orgánů (náboženských obcí) ministerstva školství a osvěty, přezkoumají je z hlediska občanské a náboženské snášenlivosti.

(4) Učitelé náboženství (církevní orgány a náboženské společnosti) jsou povinni šetřit předpisů, které v mezích zákona vydají školní úřady.

(5) Vyučování náboženství musí být v souhlase s výchovnou činností školy.

(6) Předpisy o zřizování oddělení pro náboženskou výchovu a o počtu vyučovacích hodin vydá vláda nařízením.

§ 20. Školy prvního a druhého stupně zřizuje a zrušuje zemský školní úřad a stanoví též jejich obvody.

§ 21. Předpisy o obvodech, o zřizování a rušení školy (tříd) a o plánovitém budování sítě škol vydá vláda nařízením.

Díl II.

Národní škola.

§22. Národní škola poskytuje základy obecného vzdělání.

§23. Národní škola má pět postupných ročníků.

§24. Národní škola se zpravidla zřídí, je-li v jejím předpokládaném obvodu podle tříletého průměru nejméně 20 dětí, které jsou povinny do ni chodit a které pro vzdálenost, neschůdnost cesty nebo pro dopravní poměry nemohou docházet do jiné školy.

§25. V první třídě a na jednotřídní škole má být nejvýše 30, v ostatních třídách nejvýše 40 žáků, při vyšším počtu se zpravidla zřídí další třída (pobočka).

§26. Výchovné a vzdělávací obory jsou, společenské, jazykové, počty, věcné nauky, obory technické, estetické, zdravotní a tělovýchovné. Podrobnosti určí vláda nařízením.

Pan ministr práce a soc. péče **Erban** ve svém projevu již zdůraznil, že Národní shromáždění dnes projednává zákon, kterým odstraníme důsledky kapitalistického názoru na pracující dorost, na jeho práci, výchovu a rozvoj jeho tvůrčích sil. Odstraníme jím však také buržoasní tvrzení, že řádná výchova dorostu musí být zbavena veškeré političnosti. Zkušenosti ukázaly, jakým cílům toto tvrzení sloužilo. Mladého člověka nelze vychovávat nepoliticky a pro život. Nejmocnějším a nejpůsobivějším vychovávacím prostředkem, který formuje charakter člověka, zejména mladého ve vývoji, je právě prostředí, společensko-hospodářské poměry a

politické zřízení. Proto kapitalistická výchova mládeže byla ideologickou nadstavbou politicko-hospodářských poměrů, vytvořených kapitalistickým řádem se zaměřením k zachování a rozšiřování třídních vykořisťovatelských výsad. Za nepolitičnost bylo schováváno vykořisťování učňů, kteří po celou dobu učení byli nuceni k pracím, nemajícím nic společného s řemeslem, kterému se měli vyučit, zejména na venkově a v menších dílnách, kde pracovali bez ohledu na délku pracovní doby. Nejinak tomu bylo s výchovou v pokračovací škole, kde učební osnovy byly všeobecné. V jedné třídě seděl vedle holiče kovář, hodinář, pekař, zámečnick atd. Speciálním a technickým otázkám jednotlivých oborů nebyla věnována téměř žádná péče.

Tyto nedůstojné učební podmínky byly ještě zhoršovány tím, že si páni mistři nechali platit za vyučení. Chtěla-li dát chudá dělnická rodina chlapce nebo děvče vyučit řemeslu, musela zaplatit značnou položku učebnímu pánovi. Nebylo-li peněz, museli rodiče odpracovat mistrovi mnoho pracovních dnů.

Tvrdošti kapitalistického řádu neodstranilo ani zákonodárství první republiky. Kapitalisté si své výsady tvrdě bránili. Usilovali o vrácení těchto "jejich zlatých časů" i po květnu 1945 až do února 1948, kdy dělnická třída nastoupila po svém rozhodujícím vítězství cestu socialistického budování. Dalšímu vývoji dala potom neměnný socialistický směr a zajistila ho Ústavou 9. května, do které pojala také ochranu pracujícího dorostu.

Na rozdíl od kapitalistického řádu, v naší lidově-demokratické republice zaručujeme mládeži všechny možnosti plného tělesného a duševního rozvoje a péči o to, aby se každému dostalo vzdělání a výcviku podle jeho schopností a se zřetelem k potřebám celku. Výchovu dorostu chápeme jako přípravu odborně zdatných a uvědomělých pracovníků, v nichž stát vidí novou nastupující generaci dělnické třídy, která má socialismus jako hospodářský řád dobudovat a upevnit. Vychováváme a budeme vychovávat nás dorost politicky, socialisticky, protože naše cíle jsou také politické a socialistické. Lidově demokratický řád nemá důvodů skrývat výchovu mládeže za nepolitičnost, neboť ji nevykořisťuje. Tímto zákonem vytvoříme politické a materiální podmínky, které umožní vychovat politicky vyspělý dorost, získat ho a začlenit do důležitých pracovních oborů podle celostátního plánu.

5. POJETÍ VLASTIVĚDY PO ROCE 1948

5.1. Vlastivěda v učebních osnovách národní školy 1948

Obecné úkoly výchovy a vyučování

Úkol československé lidově demokratické školy. Podle ustanovení § 2 zákona o základní úpravě jednotného školství (školského zákona) z 21. dubna 1948, č. 95 Sb., „školy pečují o všestranný rozumový, citový, mravní a tělesný rozvoj žactva. Vzdělávají mládež v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity, vychovávají k samostatnému myšlení, cílevědomému jednání, činorodé práci i družné spolupráci a probouzejí v mládeži touhu po sebevzdělání a pokroku. Vedou ji k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky. Pěstují smysl pro společenství v rodině, národu, Slovanstvu a lidstvu. Vychovávají národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu.“

(Učební plán a učební osnovy pro školy národní. *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 1948, roč. 4, č. A-148 000-II, s. 7.)

Škola učí mládež poznávat vlast, milovat ji a pracovat pro ni. Vede k poznání a k pochopení pracujícího člověka a jeho úsilí o socialistický společenský řád. Tak vychovává sebevědomé československé vlastence, mírumilovné členy lidské společnosti, uvědomělé příslušníky pracující třídy a odvážné obránce domoviny, kteří jsou odhodláni položit i svůj život za svobodu ohrožené vlasti. Proto mravní, politická, vlastenecká a branná výchova jsou úkolem všech vyučovacích předmětů.

Učební osnovy jsou ve svém celku závaznou normou. Učitel pečuje o to, aby každý žák předepsané učivo ovládal. Užívá takových metod, které nejlépe a nejsnáze vedou k cíli a jsou v souladu s nejnovějšími výsledky vědeckého pedagogického bádání.

Národní škola poskytuje soustavným vyučováním a výchovou základy obecného vzdělání. Vhodné rozvržení a vymezení učiva umožní, aby každý normální žák prošel všemi postupnými ročníky národní školy. Při vyučování se přihlíží na všech stupních k duševnímu i tělesnému vývoji žactva. Vyučování vychází ze zkušeností žáků a využívá jevů hospodářského, kulturního a sociálního života ze

žákova prostředí. Středem vyučování na národní škole je mateřský jazyk, a to na elementárním stupni ve spojení s prvoukou, na středním a vyšším s vlastivědou.

Pro každý učební předmět je stanoven celkový počet týdenních vyučovacích hodin. Učitelé sbory jednotlivých škol určí, jak nejvhodněji rozdělit vyučovací čas na jednotlivé časové jednotky v jednotlivých učebních předmětech a postupných ročnících. Na elementárním stupni se zpravidla vyučuje po půlhodinách.

Obrázek: Učební plán národní školy 1948

Předmět	Postupný ročník				
	1.	2.	3.	4.	5.
Jazyk český	9	9	8	8	8
Jazyk ruský	—	—	—	2	2
Prvouka	4	4	—	—	—
Vlastivěda	—	—	4	4	4
Počty a měřictví	3	4	4	4	4
Psaní	—	—	1	1	1
Kreslení	—	—	2	2	2
Ruční práce	—	—	1	2	2
Náboženská výchova	2	2	2	2	2
Hudební výchova	1	1	1	1	1
Tělesná výchova	2	2	2	2	2
Součet	21	22	25	28	28
Zájmové kroužky	—	—	2	2	2
Celkem	21	22	27	30	30

Obrázek z: Učebního plánu a učebních osnov pro školy národní. *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 1948, roč. 4, č. A-148 000-II, s. 15)

Na prvním stupni národní školy se začíná prvoukou, která má v dětech probouzet lásku k rodině, k domovu, k lidově demokratické vlasti, k národu a k pracujícímu lidu. Učit děti pozorovat, chápat a poznávat věci a jejich vlastnosti a jevy přírodního a společenského prostředí, přiměřené jejich věku. Cvičit pozornost, paměť a představivost. Učit děti volně a samostatně se vyjadřovat všemi vyjadřovacími způsoby. Rozvíjet řeč a obohacovat slovník dětí, cvičit správnou výslovnost, rozvíjet výtvarné, hudební a tělesné schopnosti dětí. Navykat je k práci, pěstovat v nich dobré vlastnosti povahové a učit je sounáležitosti. Prvouka se vyučuje v prvním a druhém postupném ročníku. Od třetího ročníku navazuje na prvouku vlastivěda, která končí v pátém postupném ročníku.

Vlastivěda má vychovávat uvědomělou, čínorodou mládež lidově demokratické republiky Československé. Probouzet lásku k vlasti, vědomí příbuznosti

se slovanskými národy a vřelé přátelství k Sovětskému svazu. Učit žáky přiměřeně jejich věku poznávat a chápat sociální a přírodní jevy z jejich okolí. Dát žákům přiměřeně jejich věku základní poznatky o vlasti a o přírodě, probouzet v nich zájem o přírodu a život v ní. Seznámit tak žáky se základními pojmy, jichž je třeba k vyučování reálií na střední škole. Vytvářet u mládeže odpovědný vztah k obecně užitečné práci. Pěstovat návyky správného chování i jednání a základní zdravotní a bezpečnostní návyky. Hlavními složkami vlastivědy je učení o vlasti a o přírodě.

Třetí postupný ročník národní školy 1948 (4 hodiny týdně):

- Název a symboly vlasti
- Život v rodině a ve škole
- Život v obci
- Hospodářský život v obci
- Pravěk našich předků v obrazech národních pověstí
- Oheň a světlo
- Pečujeme o své zdraví
- Domácí zvířata jako pomocníci člověka
- Boj za naší svobodu
- Plán okolí obce

Čtvrtý postupný ročník (4 hodiny týdně):

- Okres, kraj, země
- Bezpečnost
- Život a práce v rodné zemi
- Práce
- Od společné práce k poddanství
- Boj lidu proti sociálnímu a náboženskému útlaku
- Sociální a zdravotní péče
- V ovocnářské zahradě
- V lese
- Sociální a zdravotní péče

Pátý postupný ročník (4 hodiny týdně):

- Národ a stát
- Nejvyšší orgán lidové moci
- Bratrské národy slovanské
- Obrázky našich dějin
- Sedmnácté století
- Národní obrození v českých zemích
- Hospodářský život ve státě
- Život a práce v zemích českých a na Slovensku

5.2. Vlastivěda v učebních osnovách národní školy 1952

Návrh nových učebních osnov byl vypracován na základě usnesení předsednictva

ÚV KSČ o učebnicích pro národní a střední školy z 28. 5. 1951 a na základě směrnic presidenta republiky Klementa Gottwalda o práci učitelů a vesnických učitelů ve škole. Návrh učebních osnov pro národní a střední školy byl zpracován podle učebního plánu, který na návrh Výzkumného ústavu pedagogického vypracovalo Ministerstvo školství, věd a umění

Měly na zřeteli všestranný tělesný a duševní rozvoj žactva, všestrannou připravenost k práci a k obraně vlasti, vytváření charakterových rysů člověka socialistické epochy.

Následující tabulka ukazuje změny učebního plánu Národní školy oproti učebnímu plánu sedmileté sovětské školy ruské.

Učební plán československé a sovětské školy 1952

	Učeb. předměty směru spol. věd i s jazyky				Učeb. předm. směru přírod.-matemat.			Ostatní učební předměty
	Spol. vědy celkem*)	Zem., děj.,* obč. nauka*)	Matěj. jaz.	Cizí jazyky	Přír. vědy a matem. celkem**)	Přír. vědy**)	Matematika	
Čs. nár. a střed. škola podle úpravy z r. 1948	48% (47%)	13% (13%)	23% (27%)	7% (7%)	28% (27%)	12% (12%)	16% (15%)	24% (26%)
Čs. národ a střed. škola podle navrhané úpravy	52%	10%	35%	7%	30%	10%	20%	18%
Sověť. sedmiletá škola (ruská) podle úpravy z r. 1947-1948	55%	10%	39%	6%	33%	9%	24%	12%
Sověť. sedmiletá škola (neruská) podle úpravy z r. 1947 až 1948	59%	14%	30%	15%	31%	8%	23%	10%

Čísla uvedená v závorce platí pro děvčata.

* V to počítaje i příslušnou část dosavadní prvouky a vlastivědy, pokud obsahují učivo o vlasti.

** V to počítaje i příslušnou část dosavadní prvouky a vlastivědy, pokud obsahují učivo o přírodě.

Obrázek z: *Návrhu učebních osnov pro národní a střední školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.

Obrázek 1: Učební plán pro národní a střední školy

Předmět	Dosavadní úprava								Navržená nová úprava										
	Národní škola				Střední škola				Národní škola				Stř. škola						
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	1	2	3	4	5	1	2	3	4	
Jazyk český	12	9	9	9	9	7	5	5	5	12	13	14	10	10	7	7	5	6	84
Jazyk ruský	—	—	—	2	2	3	3	3	3	—	—	—	2	2	3	3	3	3	16
Prvouka	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vlastivěda	—	—	4	4	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Psaní	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dějepis	—	—	—	—	—	—	2	3	2	—	—	—	—	3	2	2	2	2	11
Občanská nauka	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	2	2	2	4
Zeměpis	—	—	—	—	—	3	3	—	2	—	—	—	2	2	2	2	2	2	8
Počty (matematika)	4	4	4	4	4	5	4	4	4	5	5	6	6	5	5	5	5	5	47
Přírodopis	—	—	—	—	—	2	2	2	2	—	—	—	2	2	3	2	2	2	13
Fyzika	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—	—	—	2	2	2	2	6
Chemie	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	2	2	2	4
Kreslení	—	—	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	2	2	2	2	9
Řísování	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Zpěv	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	11
Tělesná a branná výchova	2	2	2	2	2	3	3	3	3	1	1	2	2	2	3	3	3	3	20
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	—	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	17
Ruční práce	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nauka o domácnosti	—	—	—	—	—	0(2)	0(2)	0(2)	0(2)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	21	22	25	28	28	29(31)	30(32)	32(34)	32(34)	22	23	26	28	28	31	32	33	32	—
Nepovinné vyučování	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Nauka o domácnosti pro dívky v 1.—4. roč. střední školy									
Zájmové kroužky	—	—	2	2	2	4(2)	4(2)	6(4)	6(4)	—	—	2	2	2	4	4	4	4	—

Počet hodin v závorkách platí pro dívky.

Obrázek z: Návrhu učebních osnov pro národní a střední školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.

V učebním plánu pro národní školu se začíná s výukou prvouky v druhém ročníku, která záhy navazuje na vlastivědu v dalších ročnících. V učebním plánu měla vlastivěda čtyřhodinovou dotaci pro třetí, čtvrtý i pátý ročník. Ve čtvrtém ročníku je hlavním učivem vlastivědy geografie a v pátém ročníku je věnována historickému učivu.

Toto je ukázka témat, která byla zvlášť rozpracovaná pro každou vyučovací hodinu.

4. ročník zeměpis (2 hodiny týdně, 66 hodin ročně).

Zeměpisné obrazy z naší vlasti.

1. Naše vlast je ČSR.
2. Krajina v našem okolí a její znázornění.
3. Nad mapou naší vlasti.
4. Praha - hlavní město republiky.
5. Labe a Polabí.
6. Mezi Vltavou a Ohří.
7. České pohraniční hory.
8. Českomoravská vrchovina.

9. Moravské úvaly
10. Jeseníky a Moravské Karpaty.
11. Ostrava – naše první socialistické město.
12. Bratislava – hlavní město Slovenska.
13. Podunajská nížina.
14. Tatry.
15. Pohroní a Slovenské Rudohoří.
16. Východní Slovensko.
17. Přírodní bohatství a krásy naší vlasti.
18. Domov a svět.
19. Opakování.

5. ročník dějepís (3 hodiny týdně, ročně 99 hodin).

Obrázky z českých a slovenských dějin.

1. Naše vlast v dávné minulosti.
2. První slovanské říše u nás.
3. Počátky roboty u nás.
4. Doba husitské revoluce, slavná doba našich dějin.
5. Selské bouře a zvýšení útisku lidu od konce 15. století do zrušení nevolnictví.
6. Počátky kapitalismu a doba našeho národního obrození.
7. Rozvoj kapitalismu a dělnického hnutí u nás.
8. Velká říjnová socialistická revoluce.
9. KSČ v čele boje dělníků v době buržoazní Československé republiky.
10. Velká vlastenecká válka a boj našeho lidu proti fašismu.
11. Cesta k únorovému vítězství našeho lidu.
12. Budování socialismu v naší zemi.
13. O čem nás poučují naše dějiny.

Ideologické a politické změny v tehdejší době znesnadnily a v celé zemi v různém stupni dosadily zásadu brannosti mládeže a výchovy k ní. I tato zásada brannosti se však v demokratických státech pěstovala vždy se zřetelem k obraně a zachování míru, jen tak je slučitelná s ostatními vychovatelskými zásadami, na nichž škola vyrůstá v kulturních poměrech a státech. Tyto snahy vedly v národním školství k většímu zřeteli na tělesnou výchovu a jeho prokládání vhodnými cviky.

Podobným a ještě starším problémem národního školství bylo rozlišování žactva podle pohlaví. Historicky se tato otázka vyvíjela tak, že původně dívkám bylo určeno jenom nižší školství nebo jen menší okruh vzdělání a školy, teprve dodatečně byly dívky zařazovány do povinné školní docházky jako rovnocenné s chlapci. Důvody fyziologické, psychologické a některé zřetele pedagogické by doporučovaly, aby se pro dívky zřizovalo zvláštní školství i na stupni školy národní, duševní život dívky je totiž poněkud odchylná od života chlapce, zejména pak tělesný a duševní život obou pohlaví se vyvíjí různě a vývojová křivka probíhá zcela jinou drahou, takže stejný fyzický věk neodpovídá u obou pohlaví zcela přesně věku mentálnímu. Také praktické zřetele by dívčímu školství už na vyšším stupni národní školy dávaly poněkud jiný směr než u chlapců a zdůraznily by jiné stránky výchovy i vyučování. Proto se také původně zřizovaly zvláštní školy pro dívky všude, kde proti tomu nebylo hospodářských námitek. Většinou však v praxi rozhodovaly v této věci důvody hospodářské, které nedovolovaly zřizovat samostatné zvláštní školy pro dívky. To platilo všude na venkově a v menších městech, kde byl nedostatek žáků. Proto venkovské školy přijímají jak chlapce tak děvčata pro společné vyučování a výchovu.

5.3. Vlastivěda v učebních osnovách národní školy 1954

V úvodních osnovách a vyučovacích předmětů je vlastně zachycen tak, jak se jednotlivé učební plány a osnovy vyvíjely. Vývoj pohledu na žáka a jeho osobnost, protože v tomto vývoji se odráží pohled na společnost, na roli žáka, která není bez zajímavosti. A ani příliš neodbočuje z kontextu mých představ o tom, že je potřeba se zmínit o jednotlivých oddílech týkajících se jednotlivých plánů a osnov.

Vlastivěda jako jeden z učebních celků neměl být vytržen ani v šedesátých letech. Měl dva celky první a druhý stupeň. V prvním postupném ročníku se kladl tak jako v mateřské škole velký důraz na péči o zdraví a tělesný rozvoj dětí a na mravní výchovu, která má v rozvoji dítěte tohoto věku zvlášť velký význam.

V přípravném ročníku se zdůrazňuje požadavek přiměřenosti a zřetele k věkovým zvláštěnostem dětí šestiletých až sedmiletých, požadavek individuálního přístupu k dětem v kolektivu, požadavek rozvíjení aktivity dítěte a uplatňování názornosti.

Učit žáky poznávat a milovat svůj domov, rodnou obec. Probouzet v dětech lásku k vlasti a vychovávání jich k lásce a úctě k rodičům, ke škole a k učiteli, ke vzorným pracovníkům, k budovatelům socialismu, k naší i Sovětské armádě, k zakladatelům SSSR a vedoucím osobnostem našeho lidově demokratického státu.

Naučit žáky počátkům čtení, psaní a počítání a poskytnout jim elementární poznatky o přírodě a společnosti v souvislosti s rozvíjením jejich řeči a osvojováním čtení a psaní.

Při didaktických hrách se systematicky rozvíjejí vlastnosti žáků důležité pro vyučování, jako soustředěnost, pohotovost, ukázněnost, zpřesňují se představy o věcech a jevech a procvičuje se učivo.

Obrázek 2: Učební plán národní školy 1954

Učební předměty	Počet týdenních hodin v postupném ročníku					Celkem hodin
	1.	2.	3.	4.	5.	
Mateřský jazyk a literatura	12	14	14	12	8	60
Jazyk ruský	—	—	—	3	3	6
Dějepis	—	—	—	—	2	2
Zeměpis	—	—	—	—	2	2
Matematika	4	6	6	6	7	29
Biologie	—	—	—	—	2	2**)
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	10
Kreslení	1	1	1	1	1	5
Hudební výchova	1	1	1	1	1	5
Celkem hodin	20	24	24	25	28	121

*) Viz oběžník ministerstva školství č. 100 690/53-C I/1 ze dne 1. prosince 1953, (Věstník ministerstva školství, IX, 1953, str. 383).

***) V těchto dvou hodinách se vyučuje přírodovědě.

Obrázek z: *Národní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

Vlastivěda se v roce 1954 v osnovách vůbec nevyskytuje. Její učivo je rozděleno do dvou předmětů. Dějepisu s dvouhodinovou dotací v pátém ročníku a do zeměpisu také s dvouhodinovou dotací v pátém ročníku.

Dějepis

Při probírání učiva nejvýznamnější období našich národních dějin v pátém postupném ročníku je úkolem učitele vštípit žákům základní vědomosti o minulosti naší vlasti, vychovávat v nich vřelý cit socialistického vlastenectví, národní hrdosti a proletářského internacionalismu a dát jim základy k vědeckému světovému názoru.

Nejdůležitějším úkolem při výkladu dějepisného učiva je dát již na národní škole pevně základy k výchově socialistického vlastenectví, národní hrdosti a proletářského internacionalismu.

Již na národní škole musí dát učitel žákům nejpodstatnější základy vědeckého myšlení a vést je k pravdivému poznávání a chápání dějin na podkladě historického materialismu. Je třeba, aby se i žáci národní školy naučili chápat vzájemnou souvislost a příčinnou zákonitost historických jevů. Rozvoj dětských představ o čase může pomoci zavedení názorných prvků, například časové linky. Je to dlouhá čára, nakreslená na tabuli nebo na pásu papíru, která po celé délce je rozdělena stěnou úsečky, barevně provedené, z nichž každá znamená století.

Každý historický jev probíhá v určitém zeměpisném prostředí, a proto nelze vyučovat dějinám bez mapy. Je třeba, aby učitel naučil žactvo národní školy orientovat se na mapě podle určitých bodů (řek, hor).

Žáci národní školy nerozeznávají konkrétní znaky určité doby. Rozvíjení jasných představ žáků o minulosti je právě základním úkolem počátečního dějepisu na národní škole.

Je velmi důležité, aby žáci pracovali s učebnicí – čítankou národních dějin, protože tím získávají dovednosti pro samostatnou práci s knihou. K oživení minulosti pomůže učiteli značně i umělecká literatura nebo historický dokument. Také životopisný materiál má v dějepise pro konkretizaci představ velký výchovný význam.

Učivo dějepisu

V 2., 3. a 4. postupném ročníku nevyklučuje se dějepisu systematicky. Základní dějepisné pojmy a vědomosti získávají žáci pozorováním, srovnáváním přítomnosti

s minulostí, vyprávěním i výkladem učitele a četbou vhodných článků v čítankách při vyučování mateřskému jazyku.

V pátém postupném ročníku netvoří dějepisné učivo ucelený systém národních dějin, nýbrž podává typické historické obrazy, v nichž je uvedeno základní učivo.

Ve všech ročních žactvo získá poučení o životě a díle A. Zápotockého, Kl. Gottwald, J. V. Stalina, V. I. Lenina, o úloze KSČ a KSSS, o naší armádě a Sovětské armádě, o dělnické třídě a o památných dnech, jichž bude využito ve smyslu základního úkolu dějepisu na národní škole.

Témata pátého ročníku

Obrázky z českých a slovenských dějin

1. Naše vlast v dávné minulosti
2. Doba husitská, slavná doba našich dějin
3. Doba největšího národního útisku a mohutných selských povstání
4. První boje dělníků proti kapitalistům
5. Boje dělníků proti vykořisťování v ČSR
6. Boj našeho lidu s fašistickými okupanty
7. Cesta našeho lidu k socialismu

5.4. Vlastivěda v učebních osnovách pro 1. – 5. ročník základní devítileté školy 1960

První až pátý ročník tvoří první stupeň základní devítileté školy a má specifické úkoly, metody a formy práce. Škola poskytuje všem žákům 1. – 5. Ročníku vědomosti a dovednosti, které jsou nezbytné pro další vzdělávání. Jejím úkolem je naučit žáky dobře číst a psát a přiměřeně věku správně se vyjadřovat ústně a písemně spisovným jazykem. Představy a pojmy o přírodě a o společnosti.

Učební osnovy 1. – 5. ročníku základní devítileté školy jsou plně závazné i pro školy ménětřídní. S vlastivědou se začíná na třetím stupni s dotací tří hodin. Stejný počet hodin je také ve čtvrtém ročníku a v pátém má dotaci čtyř hodin. Největší hodinovou dotaci má samozřejmě mateřský jazyk.

Učební plán 1. - 5. ročníku základní devítileté školy 1960

Učební předměty	1	2	3	4	5
1. Mateřský jazyk	11	13	10	8	8
2. Ruský jazyk	—	—	—	2	2
3. Počty	4	5	5	5	5
4. Vlastivěda	—	—	3	3	1
5. Tělesná výchova	3	3	3	2	2
6. Výtvarná výchova	1	1	1	2	2
7. Psaní	—	—	—	1	1
8. Hudební výchova	1	1	1	1	1
9. Pracovní vyučování	1	1	1	2	2
Celkem	21	24	24	26	27
10. Zájmové kroužky	—	—	2	2	2

Obrázek z: *Učebních osnov pro 1. - 5. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.

Vlastivěda

Vlastivěda dává žákům základní poznatky o konkrétních přírodních a společenských jevech z jejich vzájemných souvislostech. Vlastivěda připravuje žáky k systematickému vyučování dějepisu, zeměpisu a přírodopisu ve vyšších ročnících základní devítileté školy.

Žáci se učí cílevědomě pozorovat, porovnávat, analyzovat a shrnovat, třídit a řadit nové poznatky podle vzájemných vztahů a příbuznosti, docházet k správným závěrům a k jednoduchým zobecněním.

V hodinách vlastivědy vede učitel žáky k materialistickému nazírání na svět. Při vyučování je upozorňuje na krásu přátelství mezi lidmi, vede je, aby si uvědomovali význam práce lidí a jejich výsledků pro společnost.

Žáci se učí ochraňovat přírodu, kulturní památky a veškeré výsledky lidské práce (společenský i osobní majetek). Vyučování vlastivědě navazuje na poznatky o přírodě a životě lidí, které žáci získali v 1. a 2. ročníku při věcném učení v mateřském jazyku.

Ve vlastivědě se žáci seznamují s dějinami naší vlasti a se způsobem života a práce lidí v různých dobách, s některými význačnými postavami naší minulosti, se slavnou historií boje lidu za pokrok a sociální spravedlnost.

Z regionálně zeměpisných obrázků, v nichž je středem zájmů celkový obraz Československé socialistické republiky. Žáci pozorují rostliny a zvířata doma i v přírodě, pečují o ně, učí se znát řadu jedinců a dostupných přírodních jevů a vztahů. Ve vlastivědě se žáci soustavně poučují o lidském těle, o ochraně zdraví a spojují toho poučení s praktickými základy hygienických návyků a prvků první pomoci. Seznamuje žáky se současným životem obce, s místní výrobou, s budovatelskými úspěchy místních závodů a JZD. Poznatky žáků o přírodních a společenských jevech se přitom postupně rok od roku prohlubují.

Témata vlastivědy

3. ročník

1. V zelinářské zahradě na podzim
2. V naší obci
3. Okolí naší obce
4. Ze starých pověstí českých a slovenských
5. Péče o zdraví
6. V závodě (v JZD)
7. Domácí a volně žijící zvířata
8. V zahradě na jaře
9. V ovocném sadě
10. Svátky práce, přátelství a míru

11. Na poli

4. ročník

1. Naše obec a okolní krajina
2. Život v naší obci
3. Jak žili, pracovali a bojovali naši předkové
4. Zemědělství

5. ročník

1. Učení o společnosti
2. Učení o přírodě
3. Lidské tělo a jeho hygiena

Celá školská soustava a v ní národní škola v nejvyšší míře vyrůstala ze stavu a potřeb společnosti a ze stavu kultury a vědeckého poznání. Školství je nejprve upravováno podle zvyků a tradic, později v rámci nově organizovaného státu na světských základech, získávalo důležité místo v ovládnutí státu a je upravováno zákonem a podléhalo státnímu dozoru. Takto společnost a stát nejen školu zřizovalo, ale dávalo jí i podobu, obsah, cíl a určení, ten se proměňoval opět s proměnou společenského a státního zřízení a poměrů. Tak se škola stávala jedním z nástrojů vlády a nositelem národní a státní ideologie, i když se na druhé straně vyvíjí samostatným školským životem a podle výsledků pedagogického bádání, k němuž se pevně přimkl. Stát uznával potřebu školního vzdělání a dovedl hodnotit také jeho obsah, byl si vědom dosahu školní činnosti ve směru státu. Od dob osvícenství je proto školství, na nejnižším stupni zejména, věcí politickou. Stát vzdělával všechny občany bez rozdílu, i proti jejich vůli, ale se směrem a obsahem, který sám určil jako cíl školy nebo který alespoň není nucen odmítat. Národnímu školství se tak dostávalo pevného veřejného postavení, stávalo se významným činitelem státním a politickým.

5.5. Vlastivěda v učebních osnovách pro 1. – 4. ročník na základní škole 1976

Úkolem učebních osnov na 1. stupni Základní školy bylo vštípit dětem základní návyky správného chování a vzájemného soužití s ostatními dětmi v kolektivu, ohleduplné chování k mladším dětem, vést je k úctě k dospělým.

Pěstovat jejich pracovní dovednosti a vštěpovat jim technické návyky i dovednost organizovat vlastní práci (práci ve skupině) a rozvíjet u nich radost z tvořivé práce. Probouzet a rozvíjet lásku k vlasti a k jejímu lidu. Soustavně pečovat o zdraví dětí, o jejich tělesnou a brannou výchovu, vytvářet u nich pevné návyky správného držení těla. Vést děti k náležitému ovládnutí českého jazyka (v ústním i písemném vyjadřování) jako prostředku vzdělávání a nástroje myšlení a dorozumění. Bohatě rozvinout základní matematické poznatky o přirozeném čísle a o geometrických útvarech v prostoru. Osvojit si sociální roli „být žákem“.

Cílem vlastivědy v 3. a 4. Ročníku je přiměřené poznání domova i vlasti, jejího přírodního prostředí a života lidu. Ve vlastivědě poznají žáci především minulost svého domova a Československé socialistické republiky.

Učení o domově a vlasti se má výrazně podílet na výchově k vědeckému světovému názoru a na všestranném rozvoji schopností, myšlení, jazyka a životní praxe dětí. Pěstuje jejich kladné charakterové vlastnosti, učí je správnému chování a vychovává je k ochraně životního prostředí, rozvíjí jejich zájem o učení, o práci i o veřejnou činnost mládeže a dospělých. Zároveň je vychovává k socialistickému vlastenectví i proletářskému internacionalismu.

Žáci poznávají život lidí v socialismu, sociální a národnostní rozdíly mezi obyvatelstvem a spolupráci národů i národností v socialistické vlasti. Na cílevědomém rozvíjení lásky žáků k socialistické vlasti a pěstování jejich kladných postojů k obraně vlasti je založena také branná výchova. Vlastivědné vyučování přispívá též k dopravní výchově žáků.

Je tedy učením nejen o přírodních komplexech, ale zejména také o sídleních a sociálních komplexech, např. O místní obci (vesnici, městě) jako domově dětí a jejich rodin, sídlu institucí správních i jiných. Žáci poznávají v přiměřeném rozsahu a v dostupné míře, jak se liší životní prostředí v různých oblastech naší vlasti a na příkladech také to, jak rozmanité podmínky pro život a výrobu vytváříme i jak ovlivňujeme a proměňujeme životní prostředí. Při práci s mapou se naučí orientovat se na území vlasti a osvojí si její základní místopis.

Slovní vyjádření pozorovaného, popisy a pojmenování objektů, srovnávání a usuzování na souvislosti – to vše rozvíjí myšlení a řeč dětí a obohacuje jejich slovník. V souvislosti s rozvojem myšlení a řeči se cvičí také paměť dětí.

Žáci, kteří se ve třetím ročníku začínají učit vlastivědě, osvojují si v prvouce elementární orientaci v místní obci, krajině, v ročních proměnách přírody a v životě naší společnosti.

Učební plán základní školy 1976

P ř e d m ě t	R o č n í k								Celkem
	1	2	3	4	5	6	7	8	
1. Český jazyk a liter.	9 ¹⁾	9	9	9	5	5	4	4	54
2. Ruský jazyk	—	—	—	—	4	3	3	3	13
3. Prvouka	2	2	—	—	—	—	—	—	4
4. Vlastivěda	—	—	1	2	—	—	—	—	3
5. Dějepis	—	—	—	—	2	2	2	2	8
6. Občanská nauka	—	—	—	—	—	1	1	1	3
7. Zeměpis	—	—	—	—	2	2	1	2	7
8. Matematika	4	5	5	5	5	5	5	5 ²⁾	39
9. Přírodověda	—	—	2	2	—	—	—	—	4
10. Přírodopis	—	—	—	—	2	2	2	2	8
11. Fyzika	—	—	—	—	—	2	2	2	6
12. Chemie	—	—	—	—	—	—	2	2	4
13. Hudební výchova a zpěv	1	1	1	1	1	1	1	—	7
14. Výtvarná výchova	1	1	2	2	2	2	1	1	12
15. Psaní	—	1	1	—	—	—	—	—	2
16. Pracovní vyučování	1	1	1	1	2	2	2	2	12
17. Tělesná a sportovní výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	16
18. Povinně volitelný předmět ³⁾	—	—	—	—	—	—	2	2	4
C e l k e m	20	22	24	24	27	29	30	30	206
19. Nepovinné předměty ⁴⁾	1	1	1	1	2	2	2	2	12
20. Zájmové kroužky	—	—	2	2	2	2	2	2	12

P o z n á m k y :

1) V 1. ročníku se v českém jazyce vyučuje též psaní.

2) Z toho se jedna hodina věnuje rýsování a základům technického kreslení.

3) Další cizí jazyky; konverzace v ruském jazyce; základy techniky; chemicko-biologická praktika; fyzikálně-chemická praktika; matematicko-fyzikální praktika.

4) V 1.—4. ročníku: Pohybové hry; sborový zpěv.

Obrázek z: *Učebních osnov pro 1. – 4. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

Vlastivědy využívá vědomostí a dovedností dětí, které získaly v přírodovědě, doplňuje a specifickým způsobem rozvíjí elementární přírodovědecké poznání a schopnosti žáků tím, že je vede k poznávání dalších jevů a vztahů v přírodě a vztahů mezi přírodou a společností, jak se vyskytují v místní krajině i jinde v naší vlasti.

Výběr, rozsah a úroveň učiva vlastivědy spoluurčuje však také ohled na to, že žáci se budou učit ve vyšších ročnících o všech otázkách, týkajících se životního prostředí našeho státu, života jeho lidu, hospodářství a kultury, minulosti i socialistické přítomnosti. Ve vlastivědě mají dosáhnout vědomostí, dovedností a návyků, odpovídajících jejich věkové vyspělosti a zároveň potřebných v ostatním vyučování a v životě ve škole i mimo školu.

Rozdělení témat ve vlastivědě podle ročníků.

3. ročník

Domov a jeho krajina – Vlastivěda v 3. ročníku obsahuje významné a zajímavé poznatky o místní krajině a obci i činnosti, které s nimi souvisí. Poznatky se týkají hlavních sfér místního prostředí, dostupných pozorování žáků – přírody, výstavba a techniky, vztahů mezi lidmi, politického života a práce lidí. Jejich výběr má napomáhat, aby žáci porozuměli v elementárním rozsahu podmíněnosti vybraných jevů svého životního prostředí a objevovali proměny své obce a její krajiny.

- 1. Orientace v místní krajině**
- 2. Domov – obec, město**
- 3. Krajina v okolí místní obce**

4. ročník

Vlastivěda ve 4. ročníku se dělí na několik částí. První díl učiva obsahuje vstupní pohled na Československo a jednoduchý výklad jeho vývoje. Plní také úlohu úvodního seznámení s mapou ČSSR.

Další dva oddíly se týkají jednak České socialistické republiky, jednak Slovenské socialistické republiky. Tvoří je témata a kapitoly věnované jednotlivým regionům – územním částem těchto republik, řazených podle polohových souvislostí.

- 1. Československá socialistická republika**
- 2. Česká socialistická republika – hlavní město ČSSR Praha, okolí Prahy, rovinaté Polabí, na severovýchodě Čech, Severní a Severozápadní Čechy, Západní Čechy, Jižní Čechy a střední Povltaví, Českomoravská vrchovina, Brno a okolí, Severní Morava a Slezsko, Moravské úvaly.**
- 3. Slovenská socialistická republika – Jihozápadní Slovensko, hlavní město Bratislava, Severní a střední Slovensko, Východní Slovensko.**
- 4. Přehled ČSSR**

5.6. Vlastivěda v učebních osnovách na základní škole 1996

Vzdělávací program Základní školy usiluje o to, aby žáci v průběhu devítileté školní docházky získali kvalitní základy moderního všeobecného vzdělání. Odpovídá na otázku, co by měli žáci poznat z hlavních oblastí lidské kultury a jakými dovednostmi by měli být vybaveni, aby mohli dále pokračovat ve svém vzdělání, dorozumívat se s lidmi a uplatnit se v životě.

Vzdělávací program chápe obsah základního vzdělání jako prostředek rozvoje osobnosti žáka, jako nástroj jeho orientace v kulturních a civilizačních výtvorech i jako klíč k pochopení společenských a technických přeměn.

Program zdůrazňuje pevné osvojení podstatných poznatků v jejich těsném spojení s funkčními dovednostmi a se schopností aplikovat je při řešení úkolů, učebních i běžných životních situací. Jde o způsobilost (kompetence), které si žák trvale osvojí a je připraven je uplatňovat v dalším vzdělávání i v životě mimo školu. Program sleduje jak vytváření elementárních a specifických dovedností a kompetencí, spjatých bezprostředně s obsahem jednotlivých oblastí a oborů (správné, jasné a srozumitelné vyjadřování ústní a písemné, užití matematických pojmů, znaků a pouček, aplikace společenskovedných, přírodovedných a jiných poznatků), tak i rozvíjení průřezových kompetencí, propojujících navzájem více vzdělávacích oblastí a oborů tvořících základ celkové vzdělanosti žáků (vyhledávání informací v různých zdrojích, třídění, rozlišování podstatného od nepodstatného, zdůvodňování, zobecňování, vyvozování závěrů, vysvětlování pracovních postupů apod.) Za důležité považuje program rozvíjení kompetencí sociálních a komunikativních (naslouchání, porozumění, spolupráce, vzájemná pomoc atd.). Důraz na kompetence se promítá do zpracování osnov jednotlivých předmětů a do přístupu k hodnocení žáků.

Učební plán základní školy

Stanovuje týdenní hodinovou dotaci povinných vyučovacích předmětů jak se zřetelem ke splnění vzdělávacích požadavků na 1. a 2. stupni základní školy, tak se zřetelem k potřebě zdravého tělesného a duševního rozvoje žáků.

Čelné místo v učebním plánu zaujímá předmět český jazyk. Ve své jazykové i literárně-výchovné části poskytuje žákům nezbytné předpoklady a nástroje

komunikace se skutečností, s lidmi a s kulturními výtvary. Podstatným způsobem rozvíjí jejich myšlení a prožívání, podmiňuje jejich úspěšnost v dalších předmětech i v dalším vzdělávání.

Přírodovědné vzdělání zajišťují v učebním plánu na 1. Stupni předměty prvouka a přírodověda uvádějící žáky průpravným a názorným způsobem do celku živé a neživé přírody a specializované předměty přírodopis, fyzika a chemie na 2. stupni.

Geografické učivo je zahrnuto v učebním plánu do komplexního předmětu vlastivěda na 1. Stupni a do předmětu zeměpis na 2. stupni základní školy. Žáci se v nich postupně seznamují s přírodními, hospodářskými a sociálními podmínkami života lidí v blízkém prostředí, v regionech, na území České republiky, v Evropě a dalších světadílech a s hlavními údaji z politické geografie světa.

Širokou oblast života člověka v různých společnostech i oblast mezilidských a sociálních vztahů a hodnot zatupují v učebním plánu komplexní předměty prvouka a vlastivědy na 1. stupni, na 2. stupni pak předměty dějepis a občanská výchova.

Zatímco na 1. stupni se obsah těchto předmětů orientuje především na zkušenosti žáků v rodině, blízkém prostředí, na obrazy života lidí v minulosti a přítomnosti, na 2. Stupni získávají žáci již ucelený pohled do národní minulosti a do světových dějin, do fungování sociálních, občanských a státních institucí i do soustav životních hodnot a mravních norem.

Učební plán základní školy 1996

Předmět	Ročník									Minimum
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
Český jazyk	9	10	10	7	7	4	4	4	4	
Cizí jazyk				3	3	3	3	3	3	
Matematika	4	5	5	5	5	4	4	4	4	
Prvouka	2	2	3							
Přírodověda				↑	↑					
Vlastivěda				↓	↓					
Chemie								↑	↑	4
Fyzika						↑	↑			6
Přírodopis										6
Zeměpis						x)	x)	x)	x)	6
Dějepis										6
Občanská výchova										4
Rodinná výchova										4
Hudební výchova	1	1	1	↑	↑					4
Výtvarná výchova	1	1	1	4	4					6
Praktické činnosti	1	1	1	↓	↓					4
Volitelné předměty							↓	↓	↓	6
Tělesná výchova	2	2	2	2	2	2	2	2	2	
Týdenní dotace povinných předmětů	20	22	23	24	25	27	28	30	30	
Nepovinné předměty										

x) V 6. – 9. ročníku o časové dotaci jednotlivých vyučovacích předmětů rozhodne ředitel školy tak, aby se vyučovalo všem předmětům učebního plánu daného ročníku, byl naplněn daný minimální počet hodin pro předmět a dodržena týdenní časová dotace. U volitelných předmětů v 7. – 9. ročníku ředitel školy rozhoduje i o jejich zařazení do ročníku.

Minimální počet hodin pro jednotlivé předměty v 6. – 9. ročníku: chemie - 4 hod, fyzika - 6 hod, přírodopis - 6 hod, zeměpis - 6 hod, dějepis - 6 hod, hudební výchova - 4 hod, výtvarná výchova - 6 hod, rodinná výchova - 4 hod, občanská výchova - 4 hod, praktické činnosti - 4 hod, volitelné předměty - 6 hod.

Obrázek ze: *Vzdělávacího programu Základní škola*. Praha: Nakladatelství Fortuna, 1996. ISBN 80-7168-33.

Ve 4. a 5. Ročníku ZŠ o časové dotaci jednotlivých předmětů a o organizaci výuky rozhodne ředitel školy po dohodě s vyučujícím tak, aby se vyučovalo oběma předmětům učebního plánu v daném ročníku. V rámci dané časové dotace se vyučuje i učivu z oblasti výchovy ke zdraví v rozsahu 40 hodin celkem za 4. a 5. ročník.

Ve vzdělávací perspektivě programu je osobnost postupně vyzrávajícího mladého člověka, který je schopen samostatně myslet, svobodně a autonomně se rozhodovat, projevovat se jako demokratický občan a jednat v souladu s obecně uznávanými životními a mravními hodnotami.

Rozdělení témat ve vlastivědě podle ročníků na základní škole

Vlastivěda v návaznosti na prvouku přináší žákům základní poznatky o významných přírodních, hospodářských, společenských, kulturních a historických okolnostech života lidí a o výsledcích jejich činnosti, s důležitými událostmi a významnými osobnostmi regionálních a národních dějin. Formuje u žáků vědomí příslušnosti k vlastnímu národu, pěstuje žádoucí hodnotové orientace, rozvíjí zájem žáků o poznávání života, tradic, zvyklostí a zvláštností společenství v různých historických obdobích a v různých kulturních oblastech světa. Na příkladech ze života lidí, na základě zkušeností žáků a prostřednictvím rozmanitých činností získávají pojmy domov a vlast konkrétní věcný, ale i mravně a citově zabarvený obsah.

Učivo 4.-5. ročník

- 1. Místo, v němž žijeme**
- 2. Naše vlast**
- 3. Česká republika, Evropa, svět**
- 4. Obrazy z českých dějin**

Předmět vlastivěda je koncipován jako upevnění a rozšíření elementárních vědomostí a dovedností ze společenskovední oblasti, které žáci získali v prvouce a nabyli osobní zkušenosti. Obsah předmětu je členem do koncentrovaných tematických celků, v jejichž rámci není učivo dále děleno do ročníků, ale pouze do orientačních bloků základního učiva. Učivo tematického celku Obrazy z českých dějin nelze chápat jako systematickou výuku historie, ale jedná se o přiblížení některých významných událostí českých dějin a hlavních etap vývoje české společnosti. Učivo ve vlastivědě tak vytváří přirozené základy pro výuku dějepisu, zeměpisu a občanské výchovy ve vyšších ročnících základní školy.

Ve vzdělávací perspektivě programu je osobnost postupně vyzrávajícího mladého člověka, který je schopen samostatně myslet, svobodně a autonomně se rozhodovat, projevovat se jako demokratický občan a jednat v souladu s obecně uznávanými životními a mravními hodnotami.

5.7. Vlastivěda v učebních osnovách na národní škole 1996

Projekt Národní škola předpokládá povinnou devítiletou školní docházku. Při jeho tvorbě se vycházelo jak z teoretických, tak i bohatých a praxí ověřených poznatků učitelů základních škol, kteří nejlépe znají schopnosti a možnosti žáků v jednotlivých věkových skupinách. Neurčuje pro výuku závaznou metodu nebo učebnici. Umožňuje vyučování v blocích a diferenciaci podle zájmu dětí a možností školy. Použité formy a metody práce by měly v dětech vyvolávat touhu po poznávání, provokovat jejich zvědavost a stimulovat kladné rysy lidské povahy. Vzhledem k těmto kritériím by měl učitel posuzovat vhodnost zvolené metody.

Učební plán národní školy

předmět	ročník	1.	2.	3.	4.	5.
Český jazyk		7	7	8	8	7
Matematika		4	4	4	4	4
Prvouka		2	2	3	-	-
Vlastivěda		-	-	-	1	2
Přírodověda		-	-	-	2	2
Hudební výchova		1	1	1	1	1
Výtvarná výchova		1	1	1	1	1
Pracovní výchova		1	1	1	1	1
Tělesná výchova		2	2	2	2	2
Cizí jazyk zařazen do nadstavbové části					3	3
Základní část		18	18	20	23	23
Minimum nadstavbové části		1	3	2	1	1
Týdenní minimum		19	21	22	24	24

Obrazek z: *Vzdělávacího programu Národní škola*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1997. ISBN 80-04-26 683-5.

Prvouka na Národní škole je komplexně pojatým předmětem s mnoha vazbami k ostatním předmětům. Cílem je rozvoj osobnosti žáka v oblasti vědomostí,

dovedností a postojů týkajících se přírody a společnosti. Výchova a vzdělání dětí v Národní škole má připravit do života lidi, kteří budou dobře zorientováni ve světě, tj. budou schopni nalézt své místo v rodině, zaměstnání, společenském životě. Budou umět pečovat o své zdraví, využít svůj volný čas a žít stylem, který umožní život i dalším generacím. Při vymezení témat se v žádném případě nejedná o jejich vymezení časové. Časový plán si sestavuje učitel sám, využívá možností vycházek a exkurzí. Prvouce jsou na Národní škole věnovány první tři školní roky pak na ni navazuje vlastivěda.

Vlastivěda je komplexním předmětem budujícím základy vědomostí a postojů, které jsou v dalších letech školní docházky rozvíjeny v předmětech dějepis a zeměpis, občanská a rodinná výchova. Všechny složky, tj. dějepisná, zeměpisná i občansko-výchovná, nejsou ve vyučování oddělovány. Výuka vlastivědy završuje úvodní etapu vzrůstu dítěte do společnosti. Na konci tohoto období je dítě orientováno v základních pojmech a souvislostech a má vytvořeny základy postojů k okolnímu světu, na úrovních. Rodina, škola, obec, region, vlast. Umí používat různé mapy jako zdroj informací.

Vlastivěda navazuje na prvouku. Hlavním smyslem předmětu je vybavit budoucího občana dostatečně pevnými základy jeho osobní a národní identity, vytvořit mu podmínky pro jeho pozdější orientaci ve společnosti. V tomto směru podnikáme s dětmi ve 4. ročníku první kroky. Základem je osobní prožitek dětí, co nejvíce názornosti ve vyučování a vlastní zaujetí učitele pro téma. Předmět vlastivěda přímo vybízí k práci v integrovaných blocích, kdy kolem vlastivědného tématu, nesoucího emotivní náboj, vhodně seskupí učivo ostatních předmětů. Právě tento způsob práce odpovídá koncepci Národní školy. Dějepisná, zeměpisná i občansko-výchovná složka nejsou ve vyučování oddělovány.

Žáci jsou vedeni k zvládnutí práce s mapou. Pracují s různými typy map, se kterými se mohou setkat v praktickém životě. Cvičí se ve schopnosti prostudovat krátký text, nalézt v něm podstatu informací, zapsat krátké poznámky, zhotovit náčrtek, záznam z vycházky či exkurze.

5.8. Vlastivěda v učebních osnovách na obecné škole 1996

Označení Obecná škola vyjadřuje, že jde o školu, kterou procházejí všechny děti kromě těch, které vyžadují zvláštní péči. Jejím obsahem má být obecný, přirozený

pohled na skutečnost, nezatěžovaný vědeckými poznatky a odbornou terminologií.

Za základ úspěšné transformace obecné školy, o kterou nám zde jde, považujeme dvě úzce propojené skutečnosti. Za první je to důsledné uplatňování takových přístupů ke každému dítěti, které skýtají bohaté možnosti pro rozvoj jeho osobnosti. Za druhé také shrnutí obsahové stránky (tj. učebních osnov), aby se podávaná látka stala východiskem vzdělání. Jde o to, aby se dítě orientovalo ve světě a vydalo se dál na cestu jeho poznávání.

Základním způsobem je třeba přihlídnout k potřebám žáků. V době mezi vstupem do školy a koncem pátého ročníku dochází u žáků ke kvalitativním změnám. Děti procházejí velmi dynamickým, tělesným, rozumovým a osobnostním růstem. O tento růst, projevující se spontánní aktivitou, je třeba opřít velkou část výuky. Teprve na konci obecné školy je možno hovořit o tom, že dítě dospělo natolik, aby mohlo vstoupit do vskutku systematicky postupující, na pracovních a studijních návycích budující výuky další vzdělávací fáze. Protože je obecná škola fází obecně přípravnou, považuje selekci žáků v této době za předčasnou.

Učební plán Obecná škola 1996

Povinné předměty	Ročník				
	1	2	3	4	5
ČJ	29 - 36	27 - 35	32 - 39	26 - 34	25 - 33
M	20 - 25	18 - 23	19 - 24	18 - 24	18 - 23
Prv	9 - 13	9 - 13	16 - 20	---	---
Př + VI	---	---	---	15 - 19	14 - 18
HV	9 - 13	8 - 12	7 - 11	7 - 11	6 - 9
VV	9 - 13	9 - 13	8 - 12	7 - 11	7 - 10
TV *)	10 - 13	9 - 11	8 - 11	8 - 11	8 - 11
Czj	---	---	---	10 - 14	10 - 14
DV, volná disp.	5 - 8	12 - 17	4 - 6	4 - 6	3 - 5
Celkem vyuč. hodin	20	20	23	25	25
Nepovinné předměty					

*) + 150 minut týdně rekreační pohybová výchova

Hodiny se uvádějí v procentech jako hodnoty ve volnějším mezích
(počet hodin jako střední hodnota)

Obrázek z: *Vzdělávacího programu Obecná škola*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-106-1.

Z praktických důvodů snad nelze mluvit o převážně naukových předmětech jako je třeba matematika, přírodověda, vlastivěda a prvouka a o převážně výchovných předmětech, jako jsou tělesná, výtvarná, hudební a dramatická výchova. Na přechodu mezi nimi pak stojí jazyky. Jednotlivé předměty mají svou náplň a cíl. Pro pochopení nového pojetí obecné školy má smysl je zcela stručně charakterizovat. Jejich úplnější a odbornější charakteristika je podána v úvodu k jednotlivým osnovám.

Prvouka, vlastivěda, přírodopis

Prvouka, později vlastivěda a přírodopis mají žákům pomoci vybudovat prvotní ucelený obraz světa tak, jak se o něm již hovořilo, a vyznačit základní vztahy v něm. Žáci si pozvolna ujasňují a zároveň upevňují své postavení ve světě, které poznají. V první fázi uvádí prvouka žáky do nového prostředí školy a do nové životní situace školáka. Vytváří a upevňují se základní pracovní návyky, schopnosti výt v kolektivu hry i práce, podřídit se, nebo naopak zdravě se prosadit. Horizont života v rodině a ve škole se pozvolna rozevírá do okolí obce a regionu.

Závažným úkolem je naučit děti soustředěně vnímat, pozorovat, co nejlépe rozvinout vědomé užívání smyslů a ukázat, jak mnoho zajímavého je možno najít ve světě, který sice už znají, ale který nyní objevují jako zajímavý a nový. Nenásilně jsou kladeny základní body pro příští systematictější poznatky dějepisné, zeměpisné a přírodovědné.

Vlastivěda je naprosto odlišná od dřívějšího pojetí tohoto předmětu. Učitel by měl docílit, aby slovo „vlast“ nebylo pro jedenáctileté dítě prázdným pojmem. Citlivě podané vyprávění o české zemi a její minulosti, o slavných osobnostech našich dějin, by mělo v dětech vzbudit zdravou národní hrdost a pocit příslušnosti k vlastnímu národu, touhu být užitečným členem lidské společnosti v budoucnu. V 5. třídě vlastivědné učivo přesahuje hranice vlasti, děti získávají první zeměpisné poučení o Evropě a dalších kontinentech. Pojem domov a vlast jsou tak zasazeny do širších vazeb. Především v rámci tohoto předmětu a návaznosti na prvouku jsou kladeny základy občanských ctností a pochopení společenských vazeb. Odtud se pak na vyšším stupni odvine osa výchovy k občanství.

Cílem je vychovat dítě tak, aby bylo schopné vnímat pravdivý obraz světa, orientovat se v něm, rozlišovat dobro a zlo, zaujmout mravně hodnotný postoj v životě. Na tomto základě budou žáci budovat své další vzdělání. Úkolem obecné školy je vzbudit v nich touhu po poznání a sebezdokonalování.

1. Ročník : Jsem školák

Dítě a škola
Okolí školy a domova
Domov
Péče o živé
Cyklus roku
Volné hodiny

2. Ročník: Prostředí mého života

Lidé kolem nás
Zdraví a péče o ně
Zaměstnání lidí
Doprava a cestování
Příroda kolem nás

3. Ročník: Učíme se pozorovat a popisovat

Pozorování a popis
Svět kolem nás
Obrazy z našeho kraje
Poznávání přírody
Člověk a příroda

4. Ročník: Učíme se naslouchat a setkávat

Vlast
Obrazy z českých dějin
Život na zemi
Pozorování a poznávání života v různých biotopech
Život člověka a jeho životní prostředí

5. Ročník: Učíme se učit a přemýšlet

Obrazy z novějších českých dějin
Hospodářství naší vlasti
Člověk ve společenství
Žijeme v Evropě
Poznáváme svět
Země a vesmír
Planeta lidí

6. ŠKOLSKÝ SYSTÉM PO ROCE 1999

6.1. Rámcový vzdělávací program

Bílá kniha

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice vznikl na základě usnesení vlády České republiky č. 277 ze dne 7. dubna 1999, která v něm – v návaznosti na programové prohlášení z července 1998 – schválila hlavní cíle vzdělávací politiky. Přijaté cíle se staly východiskem „Konceptce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice“ zveřejněné Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy dne 13. května 1999.

Priority v základním vzdělávání

RVP ZV zdůrazňuje zejména ty aspekty vzdělávání, které jsou určující pro život v moderní multikulturní společnosti. Jde hlavně o:

Akcent na porozumění hodnotám

V příslušných vzdělávacích oblastech se posilují morální aspekty, které jsou spojeny s kompetencemi založenými na etických postojích a hodnotách jako součásti rozvíjení osobnostních kvalit žáků. Ideje svobody a důstojnosti člověka, evropanství, respektování lidských práv, participace, solidarity a tolerance jsou nutnými prvky rozvoje sociálního cítění a odpovědnosti jako základního předpokladu soudržnosti společnosti. Jde nejen o porozumění všelidským hodnotám, ale i o porozumění kulturním tradicím a hodnotám v různorodém světě, v němž na základě znalosti vztahů a souvislostí jsou u žáků rozvíjeny schopnosti přijmout odpovědnost za prostředí, ve kterém žijí, i za další vývoj civilizace, inspirovat se jinými kulturami a těšit se z toho, že žijí v krásné zemi, umět naplňovat svůj život smysluplnými činnostmi atd.

Záměrem je výchova kulturního člověka hledajícího smysl a kvality života, člověka hledajícího své místo v životě, v národním společenství, v sjednocující se Evropě a ve světě stále více propojeném globálními vztahy (i problémy).

Akcent na dovednosti komunikace a kooperace

Ve vzdělávacím obsahu je posilován zřetel k vytváření dovedností kooperace a komunikace pomocí situací, v nichž se žáci učí vytvářet a respektovat pravidla soužití, vyrovnávat se s obtížemi a přijímat řešení ve složitých situacích, formulovat alternativní řešení ap. Akcent na komunikační a kooperační kompetence je pojat komplexně. Nejedná se jen o vytvoření prostoru pro využití moderních informačních technologií a jejich začlenění do všech oblastí vzdělávání a o rozvoj jazykového vzdělávání a důraz na jazykovou přípravu žáků, ale také o to umožnit každému žáku nalézat vhodné prostředky k sebevyjádření a k vyjádření se na různých úrovních abstrakce a tvořivosti. Jde i o vytvoření prostoru pro komunikaci a kooperaci mezi žáky, o rozvíjení všech stránek, které souvisejí s vytvářením pozitivního sociálního klimatu.

Záměrem je výchova člověka komunikativního a tvořivého, schopného spolupráce.

Akcent na chápání globálních problémů

Do vzdělávacích oblastí jsou zařazena témata, která umožňují žákům pochopit kontinuitu života a existence člověka, jak je náš současný život spoluurčován rozhodnutími předchozích generací a jak my svými rozhodnutími ovlivňujeme budoucnost. Tato témata umožňují žákům poznat důsledky činnosti minulých generací na dnešní vývoj, pochopit závažnost vazeb mezi ekonomikou, ekologií, technologií, politikou a kulturou a nezbytnost jejich propojenosti pro budoucí život, získávat dostatečné množství faktů pro orientaci v celospolečensky diskutovaných tématech a prosazovat hodnoty, které mohou v budoucnosti pozitivně ovlivnit kvalitu jejich života a celé společnosti.

Jde o to představit žákům globální problémy, např. vnímání rozporných důsledků rozvoje vědy a techniky, některých technologií, konzumního způsobu života, které na jedné straně vedou ke zlepšování života části obyvatel planety a na druhé straně k růstu bídy, nesnášenlivosti a ekonomických disproporcí, ukazovat možnosti

jejich řešení prostřednictvím uvážlivého využívání výsledků vědy a techniky, nových technologií i prostřednictvím mezinárodní spolupráce a odpovědného jednání každého jednotlivce. Mají umožňovat žákům porozumění pro mnohostranné vazby mezi jevy a zároveň je podněcovat k ochraně životního prostředí a pro trvale udržitelný rozvoj.

Záměrem je výchova ekologicky myslícího, tvořivého a mravně odpovědného člověka.

Akcent na aktivní ovlivňování a ochranu zdraví

Důležité místo v moderně pojatém vzdělávání mají témata vedoucí k poznávání biologické podstaty člověka, jeho zdraví, bezpečnosti a ochrany před jakýmkoli zdravotním poškozením, ať už je způsobováno pohybovou nečinností, jednostrannou zátěží, nevhodným pracovním a stravovacím režimem, experimentováním s drogami a jinými škodlivinami, zbytečnými úrazy, neodpovědným chováním ve styku s přenosnými chorobami, nevhodným prostředím atd. Tato a další témata pronikají nejen do řady vzdělávacích oblastí, ale v podobě aktivit podporujících zdraví by se postupně měla stát i běžnou součástí života škol.

Akcent na problematiku zdraví je nejen důrazem na aktuální zdravotní stav a pohodu žáků, ale především na schopnost uplatňovat zdravý životní styl a preventivní ovlivňování zdraví. To se úzce propojuje s otázkou jejich morálních a volních vlastností, s jejich odpovědností za své zdraví i zdraví jiných, za svou současnou i budoucí práceschopnost, výkonnost, naplnění budoucích rodičovských funkcí atd.

Záměrem je výchova člověka odpovědného, chápujícího hodnotu zdraví a aktivně usilujícího o jeho upevnění a ochranu.

Akcent na praktické činnosti denního života

Důraz ve vzdělávacím programu je kladen i na praktické činnosti, které souvisejí se školním i mimoškolním životem a se schopností aplikovat získané poznatky a zkušenosti v situacích současného a budoucího praktického života. Důležitost, která je jim přikládána, má své vyjádření v kompetencích, jako jsou např. schopnost orientace na trhu práce, účelné využívání volného času, šetrné využívání energetických zdrojů, ohleduplné a citlivé chování v přírodě ap. Jsou propojeny

s aplikacemi na oblasti hospodářského života, právních vztahů, využití informačních technologií, vlivu masmédií ap.

Důležitým podtextem pro využívání praktických témat je propojení racionálního chápání a emocionálního prožívání předkládaného učiva a snaha o získávání přímé zkušenosti žáků.

Prostor pro vytvoření kompetencí k řešení problémů skutečného života je vytvořen nejen praktickými tématy a metodickými přístupy, ale i celkovým klimatem života školy, která se neuzavírá do vlastních stěn, ale ze životní zkušenosti žáků činí prostředek jejich vnitřního rozvoje. Tímto stylem práce škola jednak odpovídá na otázky a lidské problémy, se kterými se žáci každodenně setkávají, jednak se sama svým životem stává místem pro svobodné otevírání, prohlubování, rozšiřování a objasňování života na základě výměny názorů i poukazem na nadosobní a celospolečenské hodnoty.

Záměrem je výchova člověka zvědavého, sebezdokonalujícího se, rozumně a citlivě reagujícího v konkrétních praktických životních situacích.

Akcent na výchovu samostatného myšlení, jednání a vzdělávání

Ve vzdělávacím procesu mají své místo i postoje a hodnoty spojené s učením, chápaným jako jedna ze základních životních hodnot. Samostatnost v myšlení a jednání žáků souvisí s tím, že chápou, že je užitečné a významné pro ně to, čemu se učí. Úkolem škol je rozvinout u žáků aktivní zvědavost vytvářením příležitostí k samostatnému projevu a vytvářením prostoru pro různé cesty žákova poznávání sebe sama, pro poznávání skutečnosti a její hodnocení. Velký význam při vytváření kompetence samostatnosti v myšlení a jednání má vedení žáků k přesnosti v myšlení a práci, k přesné interpretaci toho, co viděli a slyšeli, k věrnému tlumočení obsahu cizího sdělení, pozornému srovnávání, k nalézání vlastních stanovisek, k argumentování, k provádění důkazů apod. Při rozvíjení schopnosti samostatného myšlení a jednání jde o otevření možností pro realizaci individuálních potencialit žáků poskytnutím prostoru pro výukové postupy, které umožňují žákům postupovat v procesu vyučování v souladu se svými jedinečnými způsoby učení - vztahuje se to však i na předvedení toho, co se žák naučil. Využití individuálních potencialit žáka znamená ve svých důsledcích snížení počtu selhávajících a zaostávajících žáků.

S rozvojem samostatnosti myšlení a jednání souvisí i úkol zbavit žáky obavy ze školního neúspěchu poskytnutím delšího času ke zvládnutí učiva, přiznáním práva žáka na omyl, možností opravit chybný výkon, možností různého přístupu k řešení úkolů apod.

Důležité je položit v procesu základního vzdělávání základy motivace pro celoživotní vzdělávání a sebevzdělávání a rozvíjet schopnosti k osvojování efektivních postupů a nástrojů učení.

Záměrem je výchova člověka hledajícího, svobodně jednajícího, s touhou dále se vzdělávat a zlepšovat kvalitu svého života.

6.2. Vlastivěda v rámcovém vzdělávacím programu

Charakteristika rámcového učebního plánu

Rámcový učební plán pro 1. – 9. ročník povinného základního vzdělávání vychází z členění RVP ZV do vzdělávacích oblastí. Stanovuje závazně: začlenění vzdělávacích oblastí do základního vzdělávání (v 1.-5. a 6.-9. ročníku základních škol, resp. v odpovídajících ročnících víceletých středních škol), rozsah časových dotací pro jednotlivé vzdělávací oblasti, celkové časové dotace pro základní vzdělávání a poznámky k zařazení jednotlivých vzdělávacích oblastí (oborů vzdělávacích oblastí) do učebního plánu.

Učební plán Rámcového vzdělávacího programu 2002

Vzdělávací oblasti	1. - 5. ročník	6. - 9. ročník a odpovídající ročníky víceletých SŠ
	Časová dotace (minimum – maximum)	
Jazyk a jazyková komunikace	český jazyk	38 - 42
	cizí jazyk ^{1, 2}	16 - 20
Matematika a její aplikace	9 - 12	18 - 22
Matematika a její aplikace	22 - 24	16 - 24
Informační a komunikační technologie	1 - 3	2 - 4

Člověk a jeho svět	12 - 16	-
Člověk a společnost	-	12 - 14
Člověk a příroda	-	22 - 25
Umění a kultura	12 - 16	10 - 16
Člověk a zdraví	10 - 15	12 - 16
Člověk a svět práce	5 - 7	4 - 8
Minimální závazná časová dotace	109	112
Disponibilní časová dotace ^{x)}	9	10
Celková závazná časová dotace	118	122

^{x)} *Disponibilní časová dotace vzniká při sestavení učebního plánu na úrovni minimální časové dotace všech vzdělávacích oblastí. Vzniklá disponibilní časová dotace je určena k posílení časové dotace vzdělávacích oblastí v uvedeném rozmezí, případně k vytváření n*

Časové dotace pro jednotlivé vzdělávací oblasti jsou v rámcovém učebním plánu pro základní vzdělávání vymezeny v časovém rozpětí (minimum - maximum). Pro tvorbu školního učebního plánu je **závazná minimální časová dotace**, stanovená rámcovým učebním plánem pro jednotlivé vzdělávací oblasti, a **celková časová dotace** rámcového učebního plánu.

Minimální závazná časová dotace pro jednotlivé vzdělávací oblasti v 1. - 5. ročníku činí 109 hodin (v 6.-9. ročníku a v nižších ročnících víceletých středních škol 112 hodin), rozdíl mezi minimální a celkovou časovou dotací 9 hodin (resp. 10 hodin) využije škola jako **disponibilní časovou dotaci**.

Na základě navržené struktury rámcového učebního plánu a na základě zásad pro zpracování školních vzdělávacích programů, formulovaných v příslušné kapitole RVP ZV, si školy vytvářejí učební plán svého ŠVP ZV. Obsah vzdělávacích oblastí (oborů vzdělávacích oblastí) transformují do samostatných vyučovacích předmětů nebo do integrovaných předmětů.

Poznámky k zařazení vzdělávacích oblastí do učebního plánu

1. vzdělávací oblast

Jazyk a jazyková komunikace

- učivo oborů vzdělávací oblasti (český jazyk a literatura a cizí jazyk) se zpravidla realizují v samostatných vyučovacích předmětech

Český jazyk a literatura

vyučovací předmět je zařazen do všech ročníků

v 1. ročníku má komplexní charakter

ve 2. - 5. ročníku má vyučovací předmět složky specifického charakteru: čtení a literární výchova, jazykové vyučování, slohový výcvik, psaní; psaní se vyučuje v týdnu zpravidla v menších časových celcích, než je celá vyučovací hodina

v 6. - 9. ročníku má vyučovací předmět složky specifického charakteru: jazykové vyučování, literární výchova, slohový výcvik

o časové dotaci jednotlivých složek rozhoduje vyučují

Cizí jazyk

obsah učiva je realizován prostřednictvím dvou samostatných vyučovacích předmětů: Cizí jazyk 1 a Cizí jazyk 2 (Základy 2. cizího jazyka), které jsou povinné pro všechny žáky

předmět Cizí jazyk 1 s týdenní časovou dotací 3 hodiny je zařazen povinně do 3.-9. ročníku; s výukou Cizího jazyka 1 je však možné začít i v nižších ročnících; přednostně by měla být žákům nabídnuta výuka anglického jazyka

předmět Cizí jazyk 2 (Základy 2. cizího jazyka) je zařazen do 7.-9. ročníku s týdenní časovou dotací 2 hodiny; škola by měla nabízet výuku německého, francouzského, španělského, italského a ruského jazyka nebo jiného jazyka podle zájmu žáků; anglický jazyk bude Cizím jazykem 2 pro ty žáky, kteří nezvolili angličtinu jako Cizí jazyk 1

dokument Dlouhodobý záměr ČR doporučuje realizovat Cizí jazyk 1 v 6. - 9. ročníku v rozsahu 4 hodiny v týdnu

2. vzdělávací oblast

Matematika a její aplikace

učivo vzdělávací oblasti se zpravidla realizuje v samostatném vyučovacím předmětu, který je povinně zařazen do všech ročníků

3. vzdělávací oblast

Informační a komunikační technologie

učivo vzdělávací oblasti se v 1. - 3. ročníku se realizuje v jednotlivých vyučovacích předmětech jako činnosti a nácvik dovedností propedeutického charakteru ve 4. - 5. ročníku lze vytvářet pro naplňování vzdělávacího obsahu projekty, kursy, i samostatný vyučovací předmět, ve kterém budou informační a komunikační technologie spojovány se vzdělávacím obsahem jiných vzdělávacích oblastí v 6. - 9. ročníku se vytváří samostatný vyučovací předmět, kde bude specifický obsah vzdělávací oblasti funkčně spojován se vzdělávacím obsahem ostatních oblastí vzdělávání, činnosti budou mít aplikační charakter a povedou k uživatelskému osvojení si práce s počítačem rámci výuky; zařazení vyučovacích předmětů do konkrétních ročníků je v pravomoci ředitele školy

4. vzdělávací oblast

Člověk a jeho svět

učivo vzdělávací oblasti se realizuje jen v 1. - 5. ročníku na základě pedagogických záměrů lze vytvořit jediný vyučovací předmět komplexnějšího a integrujícího charakteru, nebo podle povahy učiva samostatné vyučovací předměty

5. vzdělávací oblast

Člověk a společnost

učivo oborů vzdělávací oblasti (dějepis a výchova k občanství) se zpravidla realizuje v samostatných vyučovacích předmětech podle podmínek školy lze vytvářet integrace vzdělávacích okruhů učiva výchovy k občanství především s obsahem některých průřezových témat

6. vzdělávací oblast

Člověk a příroda

učivo oborů vzdělávací oblasti (fyzika, chemie, přírodopis a zeměpis) se zpravidla realizují v samostatných vyučovacích předmětech pro tuto oblast lze podle podmínek školy vytvářet i integrované vyučovací předměty či jiné formy integrace učiva jednotlivých oborů vzdělávací oblasti

7. vzdělávací oblast

Umění a kultura

učivo obligatorních oborů vzdělávací oblasti hudební výchova a výtvarná výchova se realizuje v samostatných vyučovacích předmětech, které jsou zařazovány do všech ročníků

učivo dramatické výchovy, jako neobligatorního oboru vzdělávací oblasti může být realizováno podle pedagogických záměrů a podmínek školy formou samostatného vyučovacního předmětu, projektu, kurzu apod.

8. vzdělávací oblast

Člověk a zdraví

učivo oborů vzdělávací oblasti tělesná výchova a výchova ke zdraví se zpravidla realizují v samostatných vyučovacích předmětech

tělesná výchova je zařazena do všech ročníků; časová dotace pro tělesnou výchovu nesmí klesnout pod 2 hodiny týdně

výchova ke zdraví se realizuje buď v samostatném předmětu, nebo ve funkční integraci s obsahem jiné vzdělávací oblasti (oboru vzdělávací oblasti)

9. vzdělávací oblast

Člověk a svět práce

učivo vzdělávací oblasti se realizuje ve všech ročnících, zpravidla jako samostatný předmět, který má převážně činnostní charakter, základní teoretické poznatky jsou uváděny s ohledem na využití v praxi

lze provést integraci učiva s obsahem dalších vzdělávacích oblastí (oborů vzdělávacích oblastí), především v 1.-3. ročníku

organizace výuky, výběr a řazení tematických celků a jejich časová dotace vycházejí z pedagogických záměrů a podmínek školy

Disponibilní časová dotace

využití disponibilních časové dotace je plně v kompetenci a odpovědnosti ředitele školy

využití celé disponibilní časové dotace v učebním plánu ŠVP ZV je závazné
disponibilní časová dotace je určena:

- a) k posílení časové dotace jednotlivých vzdělávacích oblastí nad rámec závazného minima
- b) k vytvoření profilace školy nebo zaměření třídy posílením konkrétní vzdělávací oblasti (s využitím různých forem realizace učiva projekt, integrovaný blok, cvičení, laboratorní cvičení, praktika, tvůrčí dílny ap.)
- c) k vytvoření volitelných předmětů, jejichž obsah musí odpovídat požadavkům vzdělávacích oblastí (oborů vzdělávacích oblastí) a funkčně je rozvíjet; volitelné předměty se doporučuje zařazovat od 7. ročníku; nejkratší možné časové období pro zařazení volitelného předmětu je jedno pololetí; do skupiny mohou být podle charakteru vyučovacího předmětu zařazeni žáci i z více ročníků
- d) k diferencovanému přístupu ke vzdělávací činnosti uvnitř třídního kolektivu (s ohledem na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami)
- e) k realizaci průřezových témat

Podrobněji teď k tématům, která se týkají přímo vlastivědy.

6.2.1. ČLOVĚK A JEHO SVĚT

Charakteristika vzdělávací oblasti

Vzdělávací oblast **Člověk a jeho svět** je koncipována pro 1. a 2. období (1. - 5. ročník). Tato integrovaná vzdělávací oblast propojuje učivo společenskovední s přírodovědným a s výchovou ke zdraví (poznávání živé a neživé přírody, člověka a jeho základních činností, formování zdravého životního stylu, základní orientace v různých druzích techniky a informatiky, osvojování základních pracovních návyků a dovedností, jednoduché pracovní postupy potřebné pro praktický život atd.).

S pomocí vzdělávací oblasti **Člověk a jeho svět** si žáci budují prvotní ucelený obraz světa a ujasňují si základní vztahy v něm. Učí se soustředěně vnímat i pozorovat a co nejvíce rozvíjet vědomé užívání smyslů. V tvůrčí a radostné atmosféře poznávají, jak mnoho zajímavého je možné najít ve světě, který sice už znají ze své dosavadní zkušenosti, ale který nyní společně objevují v širších souvislostech. Důležitý je i prostor pro jazykové (i jiné) pojmenovávání a vyjadřování poznatků a dojmů ze setkávání s okolním světem. Získané dovednosti, rozvoj citových kvalit a podněcení zájmu o učení mohou naplno a dlouhodobě otevřít brány zvědavosti a poznávání. Připravují se tak nenásilně základy pro příští systematičtější osvojování učiva

dějepisné, zeměpisné, přírodovědné, společenskovední a technickoekonomické povahy ve 3. období (6. – 9. ročník).

Propojení vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět s reálným životem a s praktickou zkušeností žáků může být velkou pomocí žákům i ve zvládnutí nové životní situace školáků. Může jim pomoci při hledání jejich postavení mezi vrstevníky, při upevňování pracovních a režimových návyků, volných vlastností i přivykání na rytmus školního života. Také jim může pomoci uvědomovat si vztahy k domovu a rodině, více vnímat vazby přírodního a životního prostředí i mezilidské vztahy atd.

Při výběru konkrétního učiva je nutné brát v úvahu nejen podmínky školy pro výuku, společenské prostředí, ve kterém se žáci pohybují, ale i krajinné, regionální zvláštnosti a v neposlední řadě roční období a změny v přírodě.

Cílové zaměření vzdělávací oblasti

Vzdělávání v dané oblasti směřuje k:

- vytváření prostoru pro pozorné vnímání předmětů, jevů a veškerého dění kolem sebe, prožívání a porovnávání vnímaného;
- objevování touhy po poznávání, sebezdokonalování a rozvíjení tvořivosti;
- vnímání krásy života člověka, přírody, umění a techniky;
- osvojování co největší slovní zásoby vztahující se k životu v rodině, na veřejnosti a v přírodě a k jejímu využívání pro tvorbu otázek a odpovědí a pro samostatné vyjadřování myšlenek, pocitů, dojmů, prožitků atd.;
- vyjadřování a kultivování vlastních názorů v mezilidské komunikaci, respektování názorů druhých a získávání návyků kulturního chování a jednání;
- získávání základního poučení o člověku, o lidském životě a o lidském těle;
- rozvíjení pozitivních citů ve vztahu k sobě (uvědomění si vlastní identity, získání sebevědomí, sebedůvěry a relativní citové samostatnosti);
- osvojování základních hygienických návyků a zásad souvisejících s upevňováním a preventivní ochranou zdraví a jejich dodržování;
- upevňování návyků bezpečného chování v různých prostředích a v kontaktu s lidmi;
- podchycení a rozvíjení zájmu o naši minulost a památky;

- poznávání některých přírodnin a přírodních jevů podle nápadných určujících znaků;
- získávání základních dovedností, podchycení a rozvíjení zájmu o pěstování rostlin a chov drobných zvířat;
- utváření ohleduplného vztahu k životnímu prostředí a k přírodě;
- získávání orientace v prostoru a v čase;
- vytváření schopností měřit a pracovat s nejjednoduššími nástroji, přístroji a s mapou.

Očekávané kompetence vzdělávací oblasti

Na konci 1.období základního vzdělávání (se, si) žák:

- orientuje v místě svého bydliště a školy a zvládne bezpečně cestu do školy a zpět;
- orientuje ve své obci (městě) podle význačných objektů, budov, linií atd., rozliší, do kterého kraje a oblužného centra ČR patří jeho bydliště; popíše změny a dění v okolí;
- posuzuje okolní krajinu (přírodní a umělé prvky v krajině), vyjádří různými způsoby její krásu a rozmanitost;
- orientuje v historickém čase – rozlišuje děj v minulosti, přítomnosti a v budoucnosti;
- uplatňuje elementární poznatky o sobě, o rodině a činnostech člověka, o lidské společnosti, o soužití, zvycích a práci lidí, se kterými se setkává, na příkladech porovnává minulost a přítomnost;
- pojmenuje některé významné rodáky a předky, kulturní či historické památky, významné události; interpretuje některé pověsti nebo báje spjaté s místem, v němž žije;
- respektuje spolužáky v přirozených odlišnostech (přednostech i nedostatcích);
- posoudí význam a potřebu některých běžně užívaných nástrojů, přístrojů a strojů, které ho bezprostředně obklopují;
- orientuje v síti obchodů v nejbližším okolí, zvládá komunikaci s prodávčem, umí zacházet s přidělenými penězi a porovnat cenu některých výrobků;
- pozoruje, popisuje, porovná, případně ztvární viditelné proměny v přírodě v jednotlivých ročních obdobích;

- určí některé přírodniny podle nápadných znaků, uvede příklady výskytu organismů v určitém prostředí (les, potok, rybník, louka, zahrada, pole apod.), především v okolí školy;
- má povědomí o významu životního prostředí (přírody i společnosti) pro člověka, uvědomuje si, že způsob, jakým se chová a žije, ovlivňuje jeho vlastní zdraví i životní prostředí;
- pojmenuje části lidského těla, některé orgány (včetně pohlavních), zná jejich základní funkce, má povědomí o růstu těla, o jeho vývoji a změnách;
- uplatňuje základní hygienické a zdravotně preventivní návyky ve spojení se zdravím, s pohybem a sportem;
- uplatňuje zásady bezpečného chování ve škole a při zájmové činnosti tak, aby neohrožoval zdraví své a zdraví jiných;
- chová obezřetně při setkání s neznámými jedinci; umí odmítnout komunikaci, která je mu nepříjemná, v případě potřeby požádá druhého o pomoc (pro sebe i pro jiné dítě);
- uvědomuje, co je nebo může být v jeho okolí nebezpečné; známým (předvídatelným) nebezpečím se snaží vyhnout.

Na konci 2. období základního vzdělávání (se, si) žák:

- všímá dění v nejbližším společenském a přírodním prostředí, dokáže poukázat na změny a některé problémy a přispět ke zlepšení životního prostředí svého okolí (obce, města);
- posoudí některé konkrétní činnosti člověka v přírodě a jejich možné dopady na životní prostředí;
- pracuje s porozuměním s pojmy domov, rodina, škola, obec, místní oblast, region, kraj, stát, vlastenectví, demokracie, humanita, mír, tolerance, lidská práva, globalizace atd.;
- orientuje podle plánu okolí, najde dané místo na plánu nebo v krajině, postupuje podle zásad bezpečného pohybu a pobytu v přírodě;
- pohotově vyhledává a vyjadřuje se s pomocí vlastivědné mapy o přírodních poměrech, rozmístění obyvatelstva a hlavních hospodářských odvětvích v ČR; orientuje se na politické mapě Evropy v rozmístění hlavních evropských států a států Evropské unie;

- srovnává a hodnotí na konkrétních ukázkách způsob života a práce našich předků ve vybraných obdobích našich dějin, důležitých pro pochopení vývoje společnosti a vztahů mezi lidmi; pojmenuje některé z nejvýznamnějších historických osobností;
- hodnotí a srovnává postavení a jednání lidí ve společnosti a způsoby řízení společnosti v minulosti a v současnosti; používá s porozuměním základní pojmy vztahující se k hospodářskému, kulturnímu a politickému životu;
- orientuje v hlavních reáliích minulosti a současnosti obce (regionu);
- vysvětlí důvody pohybu Země a Slunce a význam Slunce pro život na Zemi;
- změří základní fyzikální veličiny pomocí jednoduchých nástrojů a přístrojů;
- rozlišuje základní společenstva v okolí školy (obce), popíše vztahy mezi jednotlivými organismy a jejich prostředím; jednoduše vysvětlí, co znamená rovnováha přírody;
- popíše základní projevy života na konkrétních organismech, prakticky třídí organismy do známých skupin, využívá k tomu i jednoduché klíče a atlasy;
- vysvětlí základní funkce jednotlivých orgánových soustav člověka; orientuje se ve vývoji dítěte před a po jeho narození, v jednotlivých etapách lidského života;
- uplatňuje základní hygienické a preventivní postupy (chování) přispívající k ochraně zdraví; zvládá jednoduché způsoby odmítání návykových látek;
- zvládá základní pravidla silničního provozu v roli chodce a cestujícího v hromadných dopravních prostředcích a řídí se jimi;
- uplatňuje účelné způsoby chování v modelových situacích osobního, cizího i hromadného ohrožení;
- rozliší základní prostředky masové komunikace (tisk, rozhlas, televize, internet) a využívá je pro svou potřebu, poučení, zábavu.

Učivo

Místo, kde žijeme

Na základě poznávání nejbližšího okolí, vztahů a souvislostí v něm se žáci učí chápat organizaci života dospělých. Učí se do tohoto každodenního života vstupovat s vlastní aktivitou a představami, hledat nové i zajímavé věci a bezpečně se v tomto světě pohybovat.

Žáci by měli mít možnost k co nejčastějšímu přímému pozorování a poznávání nejbližších míst. Měli by mít možnost o nich hovořit, vyjadřovat se k nim a společně docházet k vhodnosti základních vztahů a pravidel, které řídí soužití ve škole, v rodině i v obci.

- domov - prostředí domova, orientace v místě bydliště
- škola - prostředí školy, školní řád, činnosti ve škole, okolí školy, bezpečná cesta do školy
- obec (město), místní krajina - její části, poloha v krajině, minulost a současnost obce (města), význačné budovy, dopravní síť

Země, v níž žijeme

Žáci se důvěrně seznamují s krajinou, ve které žijí a zjišťují, že se skládá z mnoha navzájem propojených prvků živé a neživé přírody a její konečný vzhled jí dává činnost člověka. Uvědomují si, že každé i sebemenší sídlo v krajině je zájmy svých obyvatel spojeno se svým okolím, lidé v různých oblastech se zabývají rozdílnou činnostmi, liší se nářečím, tradičními lidovými zvyky, mají však společnou vlast – Českou republiku. Žáci by měli mít také dostatek příležitostí poznávat okolní krajinu, orientovat se v ní, zprostředkovat ostatním své zážitky a zajímavosti z vlastních cest po republice i do cizích zemích a porovnávat způsob života a přírodu. Různé činnosti a úkoly v daném tématu by měly přirozeným způsobem probudit v dětech základy národní a státní hrdosti.

- okolní krajina (místní oblast, region) - zemský povrch a jeho tvary, vodstvo na pevnině, rozšíření půd, rostlinstva a živočichů, vliv krajiny na život lidí, působení lidí na krajinu a životní prostředí
- regiony ČR - Praha a vybrané oblasti ČR
- naše vlast - domov, krajina, národ, cizina, základy státního zřízení a politického systému ČR, správa státu a řízení společnosti, státní symboly naší vlasti, ČR na mapě
- zeměpis Evropy a světa - kontinenty, mapa světa, evropské státy, cestování
- praktická orientace v terénu krajiny - orientační body a linie, orientace podle světových stran, zobrazení krajiny v plánech a mapách (zorientování, obsah, grafika, vysvětlivky)

Lidé kolem nás

V tomto tématu žáci postupně získávají vybavení budoucího občana, základy jeho osobní a národní identity a předpoklady pro pozdější bezproblémové začlenění do společnosti. Žáci se učí poznávat význam vzájemných dohod v rodině, ve třídě, v obci, ve státě i mezi státy a jejich dodržování.

Uvědomují si význam tolerantního jednání, vzájemné úcty a snášenlivosti, osvojují si postupně, co znamená umět obhájit své názory, popřípadě připustit svůj omyl, dohodnout se na společném postupu a jemu se podřídit. Toto všechno by mělo probíhat v radostné a tvůrčí atmosféře, základem by měl být příklad učitelů, osobní prožitek dětí a co nejvíce konkrétních i modelových situací při osvojování různých způsobů konání a jednání. Výsledkem by měla být schopnost bezkonfliktního soužití v multikulturním kolektivu.

- rodina - postavení jedince v rodině, role členů rodiny, příbuzenské a mezigenerační vztahy, život a funkce rodiny
- soužití lidí - mezilidské vztahy, mezilidská komunikace, lidská setkání, lidská solidarita, tolerance, lidé různých ras a národností, společný „evropský dům“
- chování lidí - vlastnosti lidí, pravidla slušného chování, principy demokracie
- právo a spravedlnost - základní lidská práva a práva dítěte, protiprávní jednání, právní ochrana občanů
- kultura - podoby a projevy kultury, kulturní instituce, masová kultura a subkultura
- základní globální problémy - významné sociální problémy, problémy konzumní společnosti, nesnášenlivost mezi lidmi, globální problémy přírodního prostředí

Lidé a čas

Žáci se učí orientovat se v přírodě i v čase, poznávají, proč potřebujeme měřit čas. Seznamují se změnami, které se udály v průběhu života jedné nebo více lidských generací, v průběhu staletí, tisíciletí, během existence naší planety Země. Je důležité, aby žáci mohli samostatně vyhledávat, získávat, zkoumat informace z dostupných zdrojů, především pak od členů své rodiny i od lidí v nejbližším okolí, aby mohli společně navštěvovat památky, sbírky regionálních i

specializovaných muzeí, veřejnou knihovnu atd., zkoumat skutečnosti blízké životu dětí, učili se vnímat hodnotu kulturního bohatství.

- orientace v čase a časový řád - určování času, fyzikální čas, historický čas, historický prostor, průběh lidského života
- lidé - poznávání jejich života v minulosti a přítomnosti - proměny způsobu života, bydlení, předměty denní potřeby, současnost a minulost v našem životě
- historické prameny a památky - výsledky práce a jejich svědectví, významní rodáci, minulost a současnost naší země

Neživá příroda

Žáci poznávají Zemi jako součást sluneční soustavy, poznávají, že žijeme v prostředí tvořeném živou a neživou přírodou, která je rozmanitá a neustále se mění. Na základě praktického poznávání okolní krajiny a nově načerpaných informací by si měli uvědomovat, že lidská činnost může přírodě i nám nejen prospět, ale i ublížit.

- látky a jejich vlastnosti - třídění látek, změny látek a jejich skupenství, vlastnosti, porovnávání látek a měření veličin s praktickým užíváním základních jednotek
- voda a vzduch - výskyt, vlastnosti a formy vody, oběh vody v přírodě, vlastnosti, složení, proudění a význam vzduchu pro život
- nerosty a horniny, půda - některé hospodářsky významné horniny a nerosty, zvětrávání, vznik půdy a její význam
- Vesmír a Země - vesmír a sluneční soustava, postavení Země ve vesmíru, příčiny střídání dne a noci, střídání ročních období, vznik Země, význam Slunce pro živé organismy, podmínky života na Zemi

Živá příroda

Žáci postupně poznávají, jak jsou živé přírodniny (organismy) rozmanité, mají různou stavbu těla, žijí v různých podmínkách, různě se i chovají, to vše by mělo probíhat na základě jejich konkrétních zkušeností a co nejčastějších vycházek do přírody a exkurzí. Poznávají některé vzájemné vztahy mezi organismy, souvislosti mezi nimi a jejich životním prostředím, vztah člověka k nim. Měli by se naučit organismy popisovat, třídit podle různých hledisek, vyprávět o jejich životě.

Postupně a na základě vlastních pozorování, pokusů, porovnávání a hodnocení si uvědomovat význam hub, rostlin a živočichů v přírodě.

- rostliny a houby - znaky života, životní potřeby a projevy, průběh života, podstatné rozdíly ve výživě rostlin a hub, stavba těla u některých nejznámějších druhů rostlin a hub, význam v přírodě a pro člověka
- živočichové - znaky života, životní potřeby a projevy, průběh a způsob života, způsob výživy, základní skupiny živočichů, zástupci a jejich poznávání, stavba těla vybraných živočichů a funkce jednotlivých částí těla, význam přírody a pro člověka

Rozmanitost přírody a její ochrana

Žáci poznávají velkou rozmanitost neživé i živé přírody naší vlasti i její proměny ovlivněné pravidelně se opakujícími ročními obdobími. Pozorují i rozmanitost a proměny životních podmínek, krajin, života a organismů na Zemi. Uvědomují si, že Země a život na ní je jeden nedílný celek, ve kterém jsou všechny hlavní děje ve vzájemném souladu, ve vzájemné, stále se obnovující a vyrovnávající rovnováze. Poznávají člověka (lidi) jako tvůrce, ničitele i ochránce přírody, životních společenstev, druhů organismů.

- rozmanitost přírody - význam ovzduší, vodstva, půd rostlinstva a živočišstva na Zemi, podnebí a počasí
- rovnováha v přírodě - základní projevy života, podmínky života, vzájemné vztahy mezi organismy, základní společenstva
- ohleduplné chování k přírodě a ochrana přírody - odpovědnost lidí, ochrana životního prostředí, ochrana rostlin a živočichů, likvidace odpadů, živelné pohromy a ekologické katastrofy
- praktické činnosti v terénu krajiny - pozorování a popis přírodnin, sbírky přírodnin, pěstování rostlin, domácí zvířata a jejich chov

Člověk

Žáci poznávají místo člověka na Zemi, seznamují se s názory na jeho vývoj, podrobněji s lidským organismem a s proměnami člověka během života. Měli by si uvědomit, jakou odpovědnost má každý člověk za své zdraví a bezpečnost, i vůči jiným lidem. Měli by mít možnost používat různé modely, hrát role a řešit

modelové situace, s pomocí různých zdrojů informací hledat důkazy, hodnotit a využívat je, poznávat tak výhody svých záznamů, aby nakonec sami došli k poznání, že zdraví je to nejcennější co máme, naše tělesná a duševní pohoda.

- lidské tělo - potřeby a projevy člověka a jiných živočichů, stavba lidského těla, funkce některých orgánů a orgánových soustav, pohlavní rozdíly mezi mužem a ženou, vývin jedince
- péče o zdraví - prevence nemocí, nemoc, drobné úrazy a poranění, první pomoc, osobní a intimní hygiena, hygiena odívání, denní režim, aktivní pohyb, správné držení těla, relaxace, otužování, úrazová zábrana, reklamní vlivy
- výživa a zdraví - vliv stravování na zdraví, pitný režim, zdravý jídelníček
- základy sexuální výchovy – základy lidské reprodukce, dospívání, etická stránka sexuality, nemoci přenosné pohlavním stykem, HIV/AIDS
- návykové látky a zdraví - kouření, alkohol, drogy a jiné škodliviny, počítače a hrací automaty, odmítání návykových látek, osobní bezpečí - bezpečné chování v různém prostředí, krizové situace (šikana, týrání, sexuální zneužívání atd.), situace hromadného ohrožení, brutalita a jiné formy násilí v médiích, přivolání pomoci v situaci osobního nebo cizího ohrožení, linky důvěry, krizová centra

7. ZÁVĚR

Na základě studia historického časopisu Školské reformy, které vycházely v letech (1918 – 1938) je zřejmé, že primární škola má a měla vždy významnou úlohu v procesu celoživotního vzdělávání. V primárním vzdělávání byla vždy výrazně zastoupena společenskovední oblast, často s důrazem na učení o společnosti. Pojetí společnosti v tomto předmětu vždy odráželo priority politických stran, které byly v dané době u moci. Obvykle ji však tvoří předmět integrující oblast historickou, zeměpisnou, výchovnou, někdy je spojena také s přírodou, která se ale vyučovala zvlášť.

V české primární škole nebyl zaveden předmět výlučně věnovaný výchově k občanství. Některé cíle výchovy k občanství byly promítnuty do ostatních předmětů, především potom do prvouky a vlastivědy. Pojetí společenských věd konstituované v diskuzích meziválečné Československé republiky procházelo vývojem. Dnes můžeme konstatovat, že se demokratické principy ve společenských vědách plně promítly. Vždy není zřejmý přesný obsah vlastivědy a podněcoval k mnoha diskuzím.

Celá školská soustava a v ní národní škola v nejvyšší míře vyrůstala ze stavu a potřeb společnosti a ze stavu kultury a vědeckého poznání. Školství je nejprve upravováno podle zvyků a tradic, později v rámci nově organizovaného státu na světských základech, získávalo důležité místo v ovládnutí státu a je upravováno zákonem a podléhalo státnímu dozoru. Takto společnost a stát nejen školu zřizovalo, ale dávalo jí i podobu, obsah, cíl a určení, ten se proměňoval opět s proměnou společenského a státního zřízení a poměrů. Tak se škola stávala jedním z nástrojů vlády a nositelem národní a státní ideologie. Není s podivem, že jedním z předmětů, který se vázal k vlastivědě byla branná výchova. Stát uznával potřebu školního vzdělání a dovedl hodnotit také jeho obsah, byl si vědom dosahu školní činnosti ve směru státu. Od dob osvícenství je proto školství, na nejnižším stupni zejména, věcí politickou. Stát vzdělával všechny občany bez rozdílu, ale se směrem a obsahem, který sám určil jako cíl školy. Národnímu školství se tak dostávalo pevného veřejného postavení, stávalo se významným činitelem státním a politickým.

Nové zásadní pojetí výchovy k občanství promítnuté do společenskovedního učiva i celkové organizace tříd a škol, které by vycházelo z tradic a zároveň respektovalo současné poznatky vědy, vzdělávací trendy a hlavně moderní pojetí občanství, se v posledních letech promítlo do nových vzdělávacích programů, jako je

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. V tomto programu je výchova k demokratickému občanství jedním z průřezových témat.

Získávání informací během práce nebylo pouze formální. Naopak vyniká velmi dobrá úroveň zájmu učitelů o předmět vlastivěda. Dlouhé generace se propracovávaly na patřičnou úroveň odpovědnosti a k ochotě se tomuto tématu věnovat. Z toho vyplývá i zodpovědnost vůči dítěti, ve kterém chceme vychovat občana s pocitem sounáležitosti k vlasti.

- 1) HAFÁK, J. Příspěvek k učebním k vlastivědným učebnicím pro 3. Postupný ročník. 1935, roč. 17, s. 157.
- 2) BURAN, F. Formy vlastivědy k přívlastku. *Školské reformy*, 1935, roč. 17, s. 301.
- 3) HAFÁK, J. Místní a národní prvky ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1935, roč. 17, s. 275.
- 4) HAFÁK, J. Rozvíjení vlastivědného učiva. *Školské reformy*, 1928, roč. 10, s. 54.
- 5) KILIAN, K. Vlastivědné učivo. *Školské reformy*, 1930, roč. 12, s. 19-21.
- 6) KONVIČKA, J. Jak organizovat učebnou látku z vlastivědy. *Školské reformy*, 1932, roč. 15, s. 180.
- 10) KONVIČKA, J. Dětské zájmy ve vlastivědném vyučování. *Školské reformy*, 1934, roč. 16, s. 13.
- 11) KONVIČKA, J. Neorganizované vyučování vlastivědy na jednotlivkách obou roč. *Školské reformy*, 1932, roč. 15, s. 251.
- 12) KONVIČKA, J. Překážky v učebním vyučování ve vlastivědě 3. postupného ročníku. *Školské reformy*, 1935, roč. 17, s. 304.
- 13) KONVIČKA, J. Vlastivědné projekty. *Školské reformy*, 1932, roč. 15, s. 97.
- 14) KONVIČKA, J. Zeměpisné poučování ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1932, roč. 15, s. 225.
- 15) HAFÁK, J. Vlastivěda jako školní předmět. *Školské reformy*, 1938, roč. 20, s. 142.
- 16) HAFÁK, J. Vlastivědná výchova pro jednotlivé školy. *Školské reformy*, 1936, roč. 18, s. 26.
- 17) KILIAN, O. Jak používat učivo vlastivědné. *Školské reformy*, 1932, roč. 15, s. 159-171.
- 18) KILIAN, O. Průběh vyučování na metodou ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1933, roč. 15, s. 170-181.
- 19) HAFÁK, J. a kol. *Průběh školního vyučování v základní škole*, 1934.

8. LITERATURA

- 1) BERAN, J. Nesnáze s vlastivědou. *Školské reformy*, 1932, roč. 14, s. 91.
- 2) BERAN, J. O vlastivědě. *Školské reformy*, 1932, roč. 15, s. 112.
- 3) BERAN, J. Několik poznámek k osnovám vlastivědy. 1938, roč. 20. s. 144.
- 4) BERAN, J. Několik poznámek k vlastivědným učebnicím pro 3. Postupný ročník. 1935, roč. 17. s. 157.
- 5) BERAN, J. Poměr vlastivědy k prvouce. *Školské reformy*, 1935, roč. 17, s. 301.
- 6) HÁLA, J. Místní a krajové prvky ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1935, roč. 17, s. 225.
- 7) HANÁK, J. Rozvrh vlastivědného učiva. *Školské reformy*, 1928, roč. 10. s. 54.
- 8) KILIÁN, K. Vlastivědné sbírky. *Školské reformy*, 1930, roč. 12. s. 19-21.
- 9) KONVIČKA, J. Jak osnovati učebnou látku z vlastivědy. *Školské reformy*, 1932, roč. 15. s. 180.
- 10) KONVIČKA, J. Dětské zájmy ve vlastivědném vyučování. *Školské reformy*, 1934, roč. 16. s. 15.
- 11) KONVIČKA, J. Nepřímé vyučování vlastivědy na jednotřídkách obecných škol. *Školské reformy*, 1932, roč. 15. s. 251.
- 12) KONVIČKA, J. Prvky branné výchovy ve vlastivědě 3. postupného ročníku. *Školské reformy*, 1935, roč. 17. s. 304.
- 13) KONVIČKA, J. Vlastivědné projekty. *Školské reformy*, 1932, roč. 14. s. 97.
- 14) KONVIČKA, J. Zeměvědné poučování ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1932, roč. 15. s. 225.
- 15) KOŠŤÁK, J. Vlastivěda jako školní předmět. *Školské reformy*, 1938, roč. 20, s. 144.
- 16) KOŠŤÁK, J. Vlastivědná učebnice pro malotřídní školy. *Školské reformy*, 1936, roč. 18, s. 36.
- 17) KRIEBEL, O. Jak osnujeme učivo vlastivědné. *Školské reformy*, 1932, roč. 13, č. 6, s. 169 – 173.
- 18) MICHL, K. Pokus s projektovou metodou ve vlastivědě. *Školské reformy*, 1933, roč. 15, s. 120 – 123.)
- 19) *Národní škola*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

- 20) *Návrh učebních osnov pro národní a střední školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1952.
- 21) *Pedagogická encyklopedie*. III.díl, Praha: Novina, 1940.
- 22) *Pedagogická encyklopedie*. II.díl, Praha: Novina, 1939.
- 23) *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998.
- 24) PECH, O. *Příruční slovník pedagogický pro školskou a učitelskou praxi.*, Praha: 1937.
- 25) PLECER, K. Vlastivěda a učebnice. *Školské reformy*, 1934, roč. 16, s. 193.
- 26) POBUDA, F. Vlastivědný sborník. *Školské reformy*, 1925, roč. 7, s. 6 – 71.
- 27) *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2002.
- 28) STARÁ, J. *Výchova k demokratickému občanství v primární škole*, Praha, Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2004.
- 29) STRNAD, J. Průvodce pražské vlastivědy. *Školské reformy*. 1932, roč. 15, s. 15.
- 30) ŠIROKÝ, J. Vlastivědný sborník. *Školské reformy*, 1930, roč. 12, s. 269.
- 31) TOMÍČEK, A. Oprávněnost, úkol a potřeba vlastivědných krajových sborníků. *Školské reformy*, 1925, roč. 7, s.139.
- 32) *Učební osnovy pro 1. – 4. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.
- 33) *Učební osnovy pro 1. – 5. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.
- 34) Učební plán a učební osnovy pro školy národní. *Věstník ministerstva školství a osvěty*, 1948, roč. 4, č. A-148 000-11, s. 7 – 47.
- 35) UHLÍŘOVÁ, J. *Problémy Československé školské reformy v meziválečném období*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2004. ISBN 80-7290-196-6 (2.sv.)
- 36) VÁŇOVÁ, R. *Studijní texty k dějinám pedagogiky*. Praha: Pedagogická fakulta UK v Praze, 1997. ISBN 80-86039-29-3.
- 37) VEJMOLÁK, K. Vlastivěda – metoda projektů. *Školské reformy*, 1931, roč. 13, s.154.
- 38) *Vzdělávací program Národní škola*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1997. ISBN 80-04-26 683-5.
- 39) *Vzdělávací program Obecná škola*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-106-1.

- 40) VOTAVA, A. Nesnáze s vlastivědou. *Školské reformy*, 1932, roč. 14, s. 138.
- 41) VOTAVA, A. Přehled vlastivědného učiva. *Školské reformy*, 1925, roč. 11, s. 298- 302.
- 42) VOTAVA, A. Přehled vlastivědného učiva. *Školské reformy*, 1927, roč. 9, s. 298.
- 43) VOTAVA, A. Učme vlastivědě!. *Školské reformy*, 1929, roč. 11, s. 83.
- 44) *Vzdělávací program Základní škola*. Praha: Nakladatelství Fortuna, 1996. ISBN 80-7168-337.
- 45) *Výchova a vzdělání v českých dějinách*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 1992. ISBN 80-7066-607-2.
- 46) Informace o záměru novelizace školského zákona – říjen 2008. Dostupné na www: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/informace-o-zameru-novelizace-skolskeho-zakona-rijen-2008>.

9. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1:

VOTAVA, A. Přehled vlastivědného učiva. *Školské reformy*, 1925, roč.11, s. 298-302.

Příloha č. 2.:

HANÁK, J. Rozvrh vlastivědného učiva. *Školské reformy*, 1927, roč.10, s.54-56.

Příloha č. 3:

Rámcový vzdělávací program vytvořený na Fakultní základní škole Tábořská.

Příloha č. 1:

Září

Škola - Půdorys budovy. Zmenšené měřítko. Dějiny naší školy. Jak se dříve u nás vyučovalo. Místní školní rada.

Náš domov – Okolí školy. Plán domovské obce. Světové strany. Orientace v obci podle světových stran (do leží od školy na sever, jih atd.). Žáci kreslíce plán obce poznávají značky domů, zahrad, křížků, kostela, cest, mostů atd. Kompas, magnet, magnetická střelka. – Osada, obec, rodiště, obecní zastupitelstvo, starosta, radnice. Domovní číslo, počet dom. Čísel v obci.

Z dějin naší obce - kdy a kým byla založena, původ jména. Příchod Čechů. Kolik Čechů (mužů, žen) u nás žije, kolik je obyvatelů jiné národnosti. Vzhled místa před založením obce. Život dávných obyvatelů podle nálezů archeologických.

Náš příbytek – jak bydleli naši předkové. Roubené stavby. Příbytek zdravý a nezdravý. Vlhkost v bytě. Vzlínavost. Ochrana domů proti ohni. Hasičský sbor. Ochránce domu pes.

Naše cesty – kam vedou od nás cesty (dráha). Zakresliti do plánu silnice do sousedních obcí, cesty do polí, pěšinky. Kdy byla která silnice (dráha) postavena. Za jakých okolností. Kde se láme kámen na silnici. Naše horniny. K čemu se kterého kamene užívá. Kameníci. Cementové výrobky. Dnešní dopravní prostředky, kolo, auto, motocykl, autobus. Místní jízdní řád dráhy, autobusu.

Náš katastr – seznání polních tratí a jejich označení na plátně. Vznik názvů trati, lesů. Mapa katastrální. Parcelní číslo. Pozemková kniha. Výměra našich polí, luk, lesů. Výměra celková. Půda plodná a neplodná. Dnešní rozdělení pozemků: celolánici, pololánici, čtvrtlánici, domkáři. Kolik kterých je. Výměra jejich pozemků. Dřívější společné hospodářství předků. Libušin soud.

Podzim – kdy nastává. Rovnodennost podzimní. Čtvero ročních počasí. Babí léto. Divoké kachny, husy, sluky. Hony: zajíc, bažant, koroptev, srnec. Obory. Vysoká zvěř.

Říjen

Povah půdy našeho domova – obzor, rovina, pahorek, kopec, pata, téměř, úbočí, svah, kotlina, údolí. Žáci poznají, jak se jednotlivé útvary na mapě značí. Vznik ornice, větrávání. Druhy ornice a její upotřebení podle složení. Závislost člověka na půdě.

Naši rolníci – dřívější život kočovníků, boje o půdu. Vznik stavu rolnického. Vážnost rolnictví u předků. Přemysl Oráč.

Dary podzimu – brambor, jeho původ, duhy, užití. Cukrovka a jiné druhy řepy. Sklizeň ovoce, jeho ukládání.

Podzim v zahradě – rytí, ošetření růží: co sázíme na podzim (cibulkové rostliny). Význam líčení a ovazování stromů. Ošetření včel. K 28. říjnu – pod cizí vládou. Utrpení našich za světové války. Jak bylo u nás 28. října 1918.

Listopad

Na hřbitově – čím hroby ozdobujeme. Pískovec, mramor, kameníci, sochaři. Víra předků o duši zemřelých. Jak dříve pochovávali mrtvé.

Vítr – vzduch, vznik a druhy větrů, jejich užitek. Podnebí u nás. Význam vzduchu pro náš život, dýchání, větrání.

Voda – mlha, mrak, déšť, rosa, jíní, sníh, koloběh vody v přírodě. Zavlažování krajiny. Vznik pramenů, potok, řeka. Kde náš potok pramení. Koryto, břeh levý, pravý, ústí. Voda tvrdá a měkká. Užitek vody.

Naše domácí zvířata – naše koně, náš hovězí a vepřový dobytek.

Oděv předků – dřívější pěstování ovcí. Soukeníci. Jak předkové vyráběli oděv. Pěstování lnu u nás za dřívějších dob. Výroba látek. Tkalci a pláteníci. Bývalé kroje.

Prosinec

U kamen – čím topíme. Zařízení a ošetřování kamen. Kamna železná a kachlová. Dobří a špatní vodiči (rukověť). – Jak dříve topili. Zimní večery u krbů, pohádky, dračky, přástky, zvyky při nich. Kde se dnes konají schůzky. Nejdůležitější o hostinci. Nekuřme, nepijme!

Pokrmy naše a našich předků – vaření na krbu. Co jedli naši předkové, jak pokrmy připravovali, kterak jedli. – Kde dnes opatřujeme přípravy k vaření. Kolik je u nás kupců, co prodávají. Poučení o soli, rýži, kávě, ceresu, kakau, čokoládě, citronech, pomerančích, svatojan, chlebě, mandlích, koření atd.. Ústroje zažívací, čich, chuť, zuby.

Svítime - lampy petrolejové, karbidové, svítiplynové, elektrické, svíce. Jak dříve svítili, jak oheň rozdělávali. Osvětlování ulic dnes a dříve. Měsíc, hvězdy, kdy počíná zima. Slunovrat zimní.

Vánoce – vznik náboženství křesťanského. Církevní, farnost. Náš kostel, jeho dějiny. Varhany, píšťala, tón vyšší a nižší. O víře dávných předků. O uctívání bohů. Počet obyvatel u nás podle vyznání náboženského.

Leden

Čas – rok, jeho rozdělení. Hodiny, kyvadlo, hodiny sluneční. Jak měřili čas předkové. Století, kalendář. Křesťanský letopočet.

Z dávných dob – obecní kronika. Důležité události z dějin obce (i pověsti). Ke kterému panství jsme náleželi.

Náš zámek – šlechta a její vznik. Náš zámek. Archivy zámecké. Na čem dříve psávali. Kdo na našem zámku sídlíval. Erby. Život na starých zámcích. Kroje panské. Úřady vrchnostenské a dnešní. Poddanství lidu, nevolnictví, robota, dráb, rychtář. Trestání poddaných. Zbytek roboty v dnešních dobách. (Zdarma práce v lese, na honě za dříví.)

Rolník v zimě - hnojení. Druhy hnojiv. Sirovodík. Hnití. Co naši předkové dělali v zimě. Vývoj řemesel. Která řemesla se provozují u nás.

Náš příbytek – čím ozdobujeme příbytky. Poučení o zrcadle. Obrazy. Naši vynikající malíři. Nábytek stolaři. Jaký nábytek měli naši předkové. Proč máme dvojitá okna. Proč se přikrýváme peřinou. Sklenáři, malíři. Elektrický zvonek Kanárek.

Únor

Naše tělo – části těla, kostra, nejdůležitější kosti, svaly. Význam otužování, čistota těla. Mýdlo a jeho výroba. Význam tělocviku pro zdraví člověka. Tělovýchovné spolky u nás. Z dějin Sokola a jeho důležitosti v národě, zvláště za války. Jiné místní spolky. Ochrana a ošetřování těla. Cizopasníci na těle lidském (blecha, veš, štěnice).

Náš oděv – oděv. Kdo nám připravuje oděv, obuv, prádlo atd. Jak dříve šili. Šicí stroj. **Lékař** – kdo se o naše zdraví stará. Kde je náš nejbližší lékař (lékárna). Ošetřování nemocných. Domácí lékárnička, co má obsahovat. První pomoc při zlomenině, vyvrknutí, utopení, oběšení, spálení, říznutí, krvácení z nosu atd. Jak dříve léčili. Pověry o léčení.

Březen

Náš pan prezident – jeho mládí. Jeho dílo za světové války. Kdo se z našich rodáků stal vynikajícím člověkem.

Práce rolníkova – poučení o všech polních plodinách (obilí, píce, luštěniny, jetel a dále podle místních poměrů). Kterých řemeslníků rolník potřebuje. Kovář (měch), kolář (tření kol, mazadla).

Škůdcové rolníkově – ponravy, polní myši, křeček, sysel.

Přátelé rolníkově – káně, krtek.

Na jaře v lese – sněženka, podléška, koniklec, sasanky, petrklíče a první jarní květiny.

Na dvoře – husy, kachny, slepice, krocani, perličky, holubi, hrdličky.

Počátek jara – kdy jaro začíná, rovnodennost jarní

Naše tělo – mozek, mícha, nervy, plíce, srdce.

Duben

V našich zahradách – naše ovocné stromy a keře, jejich sázení, ošetřování, šlechtění. Škůdcové ovocných stromů (bělásek ovocný, bourec kroužkový) a jejich hubitelé.

Špaček, pěnice, sýkora, kos, drozd atd. Stromy a keře ozdobné podle místních poměrů.

V zelnicích – naše zelenina a její pěstování. Škůdcové zeleniny (bělásek zelný, dřepčík, slimák, dešťovka atd.)

U rybníka – naše ryby a jejich život. Naše žáby a jejich vývoj. Škeble, pijavky, potápník, vodoměrka, znakoplavka, okružák. Rákos, orobinec, puškovec, růžkatec, stulík, řasy, leknín. Husa divoká, kachna divoká, lyska.

Na stavbě – povolení stavby. Nejbližší stavitel. Vápno a jeho výroba. Nejbližší cihelna. Kterí řemeslníci na stavbě pracují. Kterí bydlí u nás, kde nejbližší bydlí ostatní. Zedník (vodováha, krokvice, olovnice, kladka, páka), tesař, pokrývač (výroba eternitu, šindele), stolař (klih a jeho výroba), zámečník, malíř, natěrač (nejdůležitější o barvách), kamnář, sklenář (z čeho se vyrábí sklo).

Květen

Svátek práce – kolik dělníků žije u nás. Kam jezdí mužové a ženy do práce, které továrny jsou u nás v okolí.

Na mezi a louce – poznáním nejdůležitějších travin a květin. Květ, jeho části, vývoj plodu. Motýli, jejich vývoj, škoda, hubení. Cvrček, hlemýžď. Včely, jejich život a užitek. Vymetání medu. Síla odstředivá, její užití i jinde v domácnosti (stloukání, odstředivka).

Život v lese – datel, lýkožrout, žluna, straka polní, veverka, kuna. Liška, jezevec, divocí holubi, kukačka, sovy. Světlušky, světélkování. Ještěrka, slepýš, užovka a zmije.

Na poli – plení, nejznámější plevel (chrpy, vlčí máky, koukol, přeslička, kokotice atd.).

V naší zahradě – květiny v zahradách pěstované, jejich pěstění a ošetřování. Růže – šípek, šlechtění a ošetřování růží.

Za teplého večera venku – chroust, komár, ovád, nejdůležitější mûry, netopýr.

Naši domácí nepřátelé – mouchy (vlaštovka), myš domácí (kočka), potkan (hubení jedem), mol, šváb, rus, červotoč, pilous, potemník moučný. Mravenci, škvor, stonožka.

Červen

Naše lesy – lesní stromy jehličnaté i listnaté, jejich užitek. Lesní keře. Nejobyčejnější houby jedlé i jedovaté. Jahody, maliny, borůvky, ostružiny. Lesní rostliny: kaprad', vraní oko a další podle místních poměrů. Mech, lišejník. Bekyně sosnová, rohác', tesařík, žlabatka a jiný hmyz. Klíště.

U řeky – koupání, plavání. První pomoc při utopení. Rak říční, ryby, ondatra, šidlo, topol, olše, vrba.

Za našimi okny – okenní květiny, jejich pěstování a ošetřování.

Žně – jak se dříve obilí žalo a mlátilo? Zúžitkování obilí. Náš mlýn.

Léto – Kdy počíná. Letní slunovrat.

Opakování veškerého učiva.

Přehled vlastivědného učiva pro pátý ročník.

Září

Školy - kam odešli starší spolužáci. Poučení o škole měšťanské, střední. Okresní školní výbor, zemská školní rada. Školy odborné, učitelská ústav, škola průmyslová a obchodní. Školy vysoké: technika, univerzita, zemědělská. Školy mateřské, živin. Školy pokračovací. Ústavy pro hluchoněmé, slepé. Poučení o zraku, sluchu, hmatu. Jak se dříve předkové vzdělávali.

Náš domov – opakovat ze čtvrtého ročníku.

Naše cesty – na mapě politického okresu cestovat z domova do všech obcí kraje (silnice, dráhy). Ves, městys, město, samota, obec. Jak se dříve cestovalo. Nejdůležitější o dráze. Jízdní rády. Druhy vlaků. Parní stroj.

Okres, země, republika – pojem okresu soudního a politického. Okresní soud. Okresní politická správa, silniční výbor. Rozloha okresu, sousední okresy, země Morava, republika.

Brno – výlet do Brna: orientace podle plánu (hlavní ulice, náměstí, sady, budovy atd.). Brněnský drak, brněnské kolo. Jak vznikala města za Přemyslovců, jejich bývalý vzhled. O založení Brna. Brno sídlo okresu i hlavní město země, kdysi sídlo knížete, župy. Původní hlavní město moravské Velehrad. Mojžírovi, říše Velkomoravská za Svatopluka.

Hony – která zvíř se loví v okrese (republice). Dávní lovci v našich krajích. Která zvířata u nás v dávných dobách žila. Zbraně lovce dávného a dnešního. Zbrojení a honební pas. Střelný prach, jeho vynález, účinky. Jiné výbušné látky. Kníže Oldřich jako lovec. Prokop, klášter sázavský. Opakovat o čtveru ročních počasí.

Říjen

Půda našeho okresu – srovnání půdy jednotlivých částí okresu s půdou domova, cvičení ve čtení mapy okresu po stránce povahy půdy. Výška prostá a poměrná. Význačné kopce v okrese, místo nejvyšší a nejnižší. Nížina, vysočina. Význačné vysočiny a nížiny na Moravě, v republice. Blaník, pověsti blanické. Naše údolí a jejich důležitosti, tunely. Co nám hory poskytují – horniny v okrese. Těženi soli a důležitých kovů v republice. Těženi kovů za dávných dob Horymíra.

Dary podzimu – pěstování brambor v okrese. Výroba lihu a škrobu. Lihovary v okrese a na Moravě. Škrobárny na Moravě. Pěstování cukrovky v okrese. Naše cukrovary. Čím sladili naši předkové. Roztok. Kde se u nás pěstují vína. Vinorodné kraje na Moravě, v republice. Výroba vína. Lis. Stáčení vína: násoska rovná a ohnutá.

K 28. říjnu – v cizím jařmu. Nejdůležitější poučení o světové válce. Jak trpěli naši předkové pod cizí vládou od nejstarších dob. Avari, Sámo. Vpády Maďarů. Břetislav I. Vpád Tatařů. Tataři u Olomouce a Hostýna.

Listopad

Na hřbitově – opakování o pohřbívání předků. Nálezy hrobů a památek po dávných obyvatelích v okrese, eventuálně na Moravě (Věstonice). Muzea v okrese. Návštěva zemského muzea v Brně.

Podnebí – opakovat látku z čtvrtého ročníku. Podnebí. vůbec. Podnebí v okrese, eventuálně na Moravě. Větrné mlýny, větrná čerpadla. Tlak vzduchu, tlakoměr, aeroplán. Vliv podnebí na zdraví. Naše plíce, jejich účel. Choroby plicní. Tuberkulosa, dusivý kašel. Hlasivky. Zánět krční, záškrt.

Vodstvo – řeky v okrese, jejich přítoky. Nejdůležitější řeky na Moravě, v republice. Význam řek. Naše mlýny. Kolo na spodní a vrchní vodu. Naše rybníky (v okrese, největší na Moravě a v Čechách). Voda pitná, pumpy, stříkačky, kolo na hřídeli. Působení vody pod zemí. Moravský Kras. Vody minerální (Šaratice. Luhačovice, Karlovy Vary). Vodovody, spojité nádoby, vodotrysk.

Chov domácích zvířat – koně, vepřový dobytek, ovce v okrese, na Moravě, v republice.

Prosinec

Dříví – uhlí. Čím topíme. Kde jsou u nás v okrese největší lesy (Bukovina, Březina, Habrůvka). Kde na Moravě, v republice. Dříví, jeho druhy a užití. Pily v našem okrese. Výroba papíru v republice. Výroba dřevěného uhlí. Kde se v okrese těží uhlí. Vznik dolů. O životě našich havířů. Kde se na Moravě (v republice) těží uhlí. Pozor na kamna. Otrava plynem (kysličník uhličitý). – Výroba svítiplynu (Brno - plynárna). O teple, roztažitelnost hmoty teplem (v okolí žákově). Teploměr.

U krbu – v hostinci, dříví u krbu. Dnes v hostinci. Lihové nápoje. Stručné poučení o výrobě piva, vína, lihu. Naše pivovary, lihovary v okrese a význačně na Moravě, v republice. Kouření: tabák, tabákové továrny na Moravě. Využití večerů ke schůzím, k přednáškám, návštěvě čítáren. Kde jsou u nás velké knihovny. Naše časopisy a noviny.

Náš obchod – kde jsou v okrese obchodní místa, trhy. O trzích za dávných dob. Co se z našeho kraje (republiky) vyváží, co se dováží. Naše míry a váhy. Úřad cejchovní. Váhy obecné a desetinné. Význam telefonu, telegrafu, dráhy, eventuálně i rádia v obchodě.

Svítime – stručné poučení o karbidu, svítiplyn. O výrobě svíček, sirek. Světlo elektrické. Nejzákladnější poučení o elektřině. Elektrárna v Oslavanech.

O zažívání – trávení. Nemoci jako tyfus, cholera, bacily, škrkavka, tasemnice.

Vánoce v roce 1805 – pod mohylou míru.

Vánoce – jak se k nám šířilo křesťanství. Cyril a Metoděj. Památné kříže cyrilometodějské. Památné chrámy v okrese i v republice. Uctívání bohů Radhošti.

Leden

Náboženství obyvatel – obyvatelstvo podle náboženství v okrese, na Moravě, v republice. Dřívější postavení Židů. Židovská města v Brně, v Ivančicích.

Křížácké války – vlast Židů – kolébka Kristova. Boje za osvobození vlasti Kristovy od Turků.

Rytíři – vnik rytířů. Rytíři u nás. Hrady rytířské v okrese. Památné hrady na Moravě, v republice. Život na hradech. (Turnaje.) Václav I. Hrad Špilberk. Život v podhradí. Řemesla v dávných dobách. Čechy.

Přestěhování šlechty do zámků. Panství. Panské úřady. Soudnictví za starých dob. Právo útrpné. Kontribučenské sýpky a záložny. Dnešní peněžní ústavy u nás.

Zrušení roboty. Vzpoury selské (Chodové).

Ptáci v zimě – kteří ptáci u nás přezimují (vrabec, strnad, chocholouš, kos, vrány, straky).

Náš příbytek – kde se vyrábí naše nádoby, hrnčířství, sklářství, výroba porcelánového zboží, výroba nádobí plechového a železného na Moravě a v republice. Dráteníci a jejich kraj. Výroba nábytku v okrese, na Moravě, v republice.

Naše tělo – opakování látky z čtvrtého ročníku

Únor

Náš oděv – různé druhy látek Kde se na Moravě, v republice které látky vyrábějí. Poučení o bavlně, lnu, konopí, hedvábí. Kde se na Moravě, v republice pěstuje len, konopí. Stručné poučení o výrobě kůže, kde (na Moravě, v okrese, v republice) je průmysl koželužský a výroba obuvi. Baťa. Udržujeme oděv čistý. Čím které skvrny vyčistit.

Léčení – lékař obvodní a úřední lékař okresní. Nemocnice v místě, v okrese. Lázně na Moravě, v republice.

Výlet do Prahy – nejdůležitější o Praze. Praha, hlavní město republiky, sídlo prezidenta. Sídlo českých knížat. Krok a jeho dcery. O Libuši a Přemyslovi. Jiné pověsti české. Jak byla založena Praha.

Březen

Nás pan prezident – ze života pana prezidenta. Masaryk vychovatel, spisovatel, osvoboditel. Kteří vynikající lidé se narodili v našem okrese.

Země naše živitelka – polní hospodářství a polní plodiny, případně lukařství v okrese, na Moravě, v republice. Polní puch, polní hlídač. Obdělávání polí dnes a dříve. Hospodářské stroje, jejich výroba v okrese, na Moravě, v republice. Vynález ruchadla. Kde se u nás dobývá železo. Železná ruda, její druhy a zpracování. Kde v okrese, v republice, na Moravě je průmysl železářský.

Drůbežnictví – v okrese, na Moravě, v republice.

J. A. Komenský – nejdůležitější o jeho životě o jeho významu. Čeští bratři. Jejich působení v našem kraji (v Ivančicích, Moravském Krumlově, Kralicích). Pronásledování lidí pro víru za dřívějších dob. Válka 30letá – obléhání Brna od Švédů. Lid selský po válce 30leté.

Naše tělo – význam soustavy nervové. Srdce, srdeční vada. Oběh krevní. Jak si počínat při krvácení z ran, z nosu. Nebezpečné zastavování krve.

Duben

Sadařství – které ovocné stromy se pěstují v okrese, na Moravě, v republice. Ovocné školky v okrese (Brno, Bohunice, Želešice). Zakládání zahrad za Karla IV.

Zelinářství – v okrese (chřest u Ivančic), na Moravě (u Znojma, Bzence).

Na stavbě – kde těží vápno, cement. Velké cihelny v okrese. Památné stavby v okrese. Stavitelství Karla IV. Památky stavitelské z jeho doby.

Opět v Praze – v chrámě sv. Víta, kaple sv. Václava. Život knížete Václava a jeho smrt. Pražský orloj. U Staroměstské radnice 1621.

Obyvatelstvo – v okrese, na Moravě, v republice. Čechové moravští. podle kmenů, jejich povaha, kroje, nářečí. Vzdělanost lidu. Jak byli usazování. u nás Němci za Přemyslovců.

Květen

Svátek práce – průmysl a obchod v okrese, na Moravě, v republice. Nejdůležitější dráhy na Moravě.

Výlety po Moravě a Slezsku – seznámení jednotlivých krajů moravských: přírodní a kulturní poměry. Významnější místa a jejich důležitost v dějinách.

Výlety po Čechách – zcela stručné poučení o jednotlivých krajích. (Půda, vodstvo, podnebí, rostlinstvo, živočišstvo, nerosty, lid, jeho zaměstnání, národnost, zvyky, dějiny, význačná místa.)

Naše tělo – kůže, opaření, popálení. Svrab, krtice. Spalničky, spála, neštovice.

Červen

**Výlet na Slovensko a Podkarpatskou Rus – zcela stručné poznání jednotlivých krajů.
Léto – bouře. Bleskosvod. Duha. Krupobití. Pojišťovny.
Opakování veškerého učiva.**

(VOTAVA, A. Přehled vlastivědného učiva. Školské reformy, 1925, roč.11, s. 298-302.)

Příloha č.2:

Pátý ročník

Září

Naše obec. (Opakování a doplňování učiva minulých let.) Náčrtek obce. Poloha. Katastr. Názvy jednotlivých tratí a úrodnost jich. Strana sluneční a ve stínu. Kde dříve taje sníh a kde později. Mračna dešťová, odkud přicházejí, kam se bouřka stáhne a proč. Větry. Kde se daří různým plodinám, kde bývají nejdříve žně. Statky, chalupnictví, domkáři. Koně, krávy, kozy, vepř, dobytek, drůbež atd., jejich místo v hospodářství. Nejbližší okolí. Styk s okolními obcemi, samota.

Náš kraj (údolí Litavy a Rakůvky po Mohyly Míru). Cesta slunce naším krajem, strany světové, náčrtek nejbližších osad se stranami světovými a vzdálenostmi od naší obce. Náš kraj na mapě okresu, čtení mapy. Nejvyšší místo (vycházka), Litava, přítoky, údolí, břehy a jiné. Proč je většina osad v údolí Litavy, směr dráhy a hlavních silnic. Styk mezi osadami našeho kraje. Mohyla Míru, Napoleon, Sušil.

Okres, země Moravskoslezská, republika. Náš kraj na mapě Moravy. Tovární město Brno, hlavní město naší země. Jak zasahuje do života našeho kraje: dělníci, kolik a v kterých továrnách pracují, obchodní zaměstnanci, školy, nemocnice, noviny, rádio. Cesta do Brna nyní, dříve. Rychlé spojení v čas potřeby: telegraf, telefon. Špilberk. Chrám na Petrově. Zelený trh. Radnice (Kolo, drak). Němci. Muzeum.

Ovoce, víno, zelenina, zahrada. Ovocnářský a vinařský kraj (úval dyjsko-svratecký). Proč je tu tepleji než jinde? Elektrárna v Oslavanech. Jak svítivali dříve. Elektrina v hospodářství. Znojmo, středisko kraje. Mikulov, Lednice. Vykopávky u Věstonic. Jak bylo u nás v pravěku? Obrazy ze života pravěkých lidí.

Říjen

Podzimní sklizeň: brambory, jejich význam v hospodářství. domkáře, chalupníka, cukrovka, její význam v hospodářství. jednotlivce i republiky, cukrovar ve Slavkově, cukr, sladidla. Příprava rolí.

Proč je na podzim chladněji a chladněji. Cesty slunce na podzim, v létě, v zimě. Slunovrat letní a zimní. Slunce, dárce tepla a života. Jak e připravuje na zimu zvěř, ptactvo, stromy, jak rolník v hospodářství. Které látky chrání před ztrátou tepla. Oděv. Druhy látek, odkud je máme, jak je poznáme. Jak si dříve připravovali látky.

Kraj pana prezidenta (moravské Slovácko). Slovácké dědiny, kroj (Kyjov a Strážnice), nářečí. Velehrad a Buchlo. Říše Velkomoravská. Jak se stali Moravané křesťany. Jak žili před příchodem Cyrila a Metoděje. Proč dosud vzpomínáme na Cyrila a Metoděje. Moravské pole, slavný, ale nešťastný král. Na dnes svatého Rufa.

Hony, lovná zvěř. Druhy, proč se střílí, ochrana. Hony v lese. Jak dříve honívali zvěř. Zbraň, zákonitá ustanovení, zacházení se zbraní. Pes, plemena psů.

Listopad

Požehnaná Haná. Hanáci, kroj, nářečí. Hanácký slad, výroba piva, syrečky, cikorka. Proč je Haná úrodná? Olomouc. Hostýn. Pod tatarským jhem. Prostějov, stroje v hospodářství. Kroměříž.

Voda v hospodářství. Pumpa, proč stoupá voda do stébla, násosky. Proč jsou ve vzduchu neustále vodní páry, kdy je vidíme, mlha, rosa, mračna, déšť, sníh.

Horácko. V horáckém hospodářství. Vlastivědné cestování, Třebíč, Jihlava. Prísaha Habsburků u Jihlavy 1527. Žďár, Svitavy, Pernštýn. Památný kraj na Moravě.

Koloběh vody, jak vznikly jeskyně a krápníky. Voda tvrdá a měkká. Vápenec, vápno, jak dříve pálívali vápno.

Uhlí, železo, oheň. Kraj uhlí a železa (Ostrava s okolím). Horníci. Na dole. Svítiplyn. Oheň. Jak dříve rozdělávali oheň. K čemu užívá ohně kovář? Oheň a voda (pára), 100 let parního stroje. Vytápění příbytků a větrání, pravidla. Proudění vzduchu. Vítr. Význam pro hospodářství, města. Mlýn. Otuzování. Zdravý vzduch, pohyb.

Prosinec

V nejhornatějším kraji moravsko-slezském. (Jeseníky.) Praděd. Lesy, lesní stromy, les zimě. Význam lesa. Frývaldov, Bruntál, Šumperk. Léčení vodou. Grafenberg. Valašsko. Valašská vesnice. Valašské hospodářství. Kroj a nářečí. Ve sklárnách. Výroba skla.

U Batí ve Zlíně. Kůže – obuv. Rožnov a Frenštát.

V Beskydách. Vlastivědné cestování po Těšínsku a Opavsku. Poláci. Význam Odry. Měsíc, měsíční měny. Nejkratší den. Zimní slunovrat. Jak bude dne přibývat, sluneční oblouky denní, noční, nový rok, letopočet, století, důležité letopočty z vlastivědy Moravy 863, 1278, 1527, 1805, 1850. Kalendář. Přehledné opakování učiva s hojným používáním mapy.

Leden

Od rodné země k republice. Mapa republiky, povšechný přehled. Praha, stověžatá, zlatá, hlavní město říše. Praha slavná, Pražský hrad (nejpamátnejší budova národa, symbol samostatnosti), kdy se Praha nejvíc proslavila, Karel IV., chrám sv. Víta, univerzita, Karlův most, další péče o rozkvět Prahy a říše. Praha ponížená, Bílá Hora a Staroměstské náměstí, exulanti, Komenská, pustošení Pražského Hradu. Praha zase slavná, vjezd prezidentův do Prahy, hlavní město svobodné vlasti. Národní divadlo (národ sobě), muzeum, socha sv. Václava, mosty, paláce. Školy. Obyvatelstvo. Vyšehrad. Staré pověsti české V Daliborce, sedláci a páni, selská vzpoura. Vltava, význam pro město. Jak si opatřuje Praha pitnou vodu, proč stoupá voda i do vysokých domů, vodovod, vodotrysk. Uhlí pro Prahu, Most, Duchcov.

Po stopách dějin v nejbližším okolí, Karlštejn, starý hrad. Starší rytířské hrady, rytíři, turnaje. V Staré Boleslavy, sv. Václav. Říp. Příchod Čechů.

Únor

Do vzdálenějšího okolí Prahy. Kutná Hora, Příbram, Kremnice, zlato, stříbro, naše peníze, mincovna. Vězeň na Bezdězi, slavným českým králem. Zlatý Prut země české, Kolín, Pardubice, Hradec Králové. V Turnově a na Kozákově, české polodrahokamy. V kraji husitů. Kozí hrádek, proč byl Hus u lidu oblíben, jak zemřel. Tábor, Sudoměř, Ríbi, Přibyslav. Bratr Žižka. Na jihočeských rybnících, vodní ptactvo, naše ryby, ochrana, jiní obyvatelé našich vod. České Budějovice, tuha, tužky.

České hory, význam v dějinách národa (báseň Elišky Krásnohorské a píseň Vy české hory), průsmyky, stezky (Zlatá), silnice, dráhy. Věrní strážci hranic. Břetislav. Jak pozbyli Chodové svých práv. Domažlice. Svázení dříví na Šumavě. Na voru do Prahy. Sirky, na čem dříve psávali a na čem dnes, jak vzniká kniha, pily, jak slouží vodní síla lidem na Šumavě, jak u nás, přípravy k stavbám přehrad.

Březen

Němci v Čechách, jak tyto kraje osazovali, největší německá města: Ústí nad Labem, Cheb, Liberec, Aš. Němci v republice.

V Plzni největší pivovar a železárna v republice, jiné pivovary a železárny v republice.

Příroda očekává příchod slunce, klíčky v semenech, v pupenech, v cibulkách, jak byly chráněny. Podběl, sněžěnka, líska, jíva. Skřivánek. Jaro u tkalců krkonošských.

Příprava polí, zahrad a celého hospodářství. Pluh, bratrance Veverkové. Práce v sadech. Přátelé a škůdci rolníkoví a sadařovi. Ochrana ptactva. Sazení stromků. Příprava květinových zahrádek. Výzdoba oken.

Slunce lékař. Význam slunečního světla pro zdraví lidské, pro život rostliny. Léčení v lázních. České lázně. Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Jáchymov, Poděbrady, další lázně v republice, Luhačovice, Grafenberg, Frenštát, Rožnov, Píšťany, Tr. Teplice, Tatry. Přehledné opakování učiva o Čechách, Čechy a země Moravsko-slezské, letopočty 929, 1378, 1415, 1620, 1918.

Duben

Do vlasti Štefánkovy. Slovensko, nejstarší dějiny, jařmo, osvobození, národní hrdina M.R.Štefánik. Mapa, znak Slovenska, spojení se západem, největší tunel v republice. Význam Javořiny v kulturním životě Slováků.

Bratislava, hlavní město Slovenska, Turčanský Sv. Martin, středisko kulturní, Dunaj, vodní doprava (co), loď, Jos. Resl, přístav, jiné splavné řeky a přístavy v republice.

Lid slovenský, povaha, kroje, jazyk, zvyky, písně, obrazy ze života.

Slovenské hory, řeky, lesy. Medvěd, vlk, liška a jiní obyvatelé Karpat. V kraji dráteníků. Pastýři v Tatrách. Ovoce, význam v hospodářství, vlna. Janošík. Po Váhu do Dunaje. Slovenské hrady Trenčín, Matuš Čák, Zvoleň, Jan Jiskra z Brandýsa.

Květen

V slovenské nížině, kukuřice, tabák. Maďaři, Košice. Dary slovenských hor: zlato, stříbro, měď. Ledová jeskyně Dobšínská.

Podkarpatská Rus, jazyk, obrazy ze života obyvatel. Ve vesnici na vrchovině.

V solných dolech, sůl solné mlýny. V kostelích na Podkarpatsku, náboženství obyvatel. Židé. V nížině, včelařství, med, vosk. Užhorod. Mukačevo, Jasína.

Opakování o zemích pod Karpatami.

Louky, luční hospodářství, život v obilném poli, ještěrka, střevlík, kovařící. Život v stojatých vodách, žáby, čolci, potápníci, vírníci.

Bouře, ochrana před bleskem, bleskosvod, kroupy, liják, pojišťování.

Republika Československá, hranice, přirozené hranice, ochrana hranic, naši sousedé, znak, barvy. Různé přehledy, hory, řeky, úvodí, země, obyvatelstvo. Hospodářství naší republiky v odvětvích nejdůležitějších (cukr, látky, stroje a jiné), co prodáváme, co kupujeme a kde, v čem vynikáme, jak myšlenky našich lidí prospěly všemu lidstvu a jiné. Cvičení u mapy.

Červen

Cestování. Kraje hojně navštěvované. Měřítko mapy. Důležité dráhy v republice, silnice. Cestování vzduchem, éro, vzducholod'. Jak dříve cestovali. Z dob slávy formanů.

Opakování všeho učiva.

(HANÁK, J. Rozvrh vlastivědného učiva. Školské reformy, 1927, roč.10, s.54-56.)

Příloha č.3:

Ročník	Velká témata	Co má žák umět – základní učivo	Doplněk základního učiva - laboratorní práce - vlastivědné vycházky - terénní cvičení	Rozšiřující učivo
IV.	Naše vlast	<p>Česká republika – státní zřízení, parlament, zákony, demokratická práva občanů, prezident, vláda, státní symboly, státní svátky, památná místa</p> <p>Poloha – počet obyvatel, sousední státy, historické země, hraniční přechody, přírodní charakter</p> <p>Počasí a podnebí</p> <p>Povrch ČR – pohraniční a vnitrozemská pohoří a vrchoviny, nížiny</p> <p>Vodstvo – části řek (pramen, horní tok, střední tok, dolní tok,..), povodí, úmoří, rozvodí, české řeky, jezera, rybníky, přehradní nádrže</p> <p>Nerostné bohatství a průmysl (černé uhlí, hnědé uhlí, kaolín, vápenec)</p> <p>Životní prostředí, ochrana přírody</p> <p>Půda a zemědělství</p> <p>Lidská sídla – vesnice, města (vznik, vývoj a současná podoba měst), historické památky a významná města</p> <p>Rozdíl mezi vesnicí a městem</p>	Práce s mapou	Práce s mapou, buzolou, světové strany, měřítka, značky, nadmořská výška, poledníky, rovnoběžky
	Obrazy z českých dějin	<p>Nejstarší osídlení naší vlasti – pravěcí lidé, dávní Slované, Velkomoravská říše, Konstantin a Metoděj</p> <p>Staré pověsti české – Libuše, praotec Čech, Přemysl oráč,...</p> <p>Přemyslovská knížata</p> <p>Lucemburkové, Karel IV.</p> <p>Husitství, Jan Hus, husitské války</p> <p>Život v českých zemích po husitských válkách</p> <p>Jagellonci</p> <p>Habsburkové</p> <p>Bitva na Bílé hoře</p> <p>Třicetiletá válka</p> <p>Osvícenství, J. A. Komenský</p> <p>Marie Terezie, Císař Josef II.</p> <p>Náznak národního obrození</p>	Vlastivědné vycházky – Vyšehrad, Husitská kaple, Karlov most, Karolinum, Karlštejn (výlet)...	Pražské pověsti
V.	Naše vlast	<p>Opakování 4. Ročníku</p> <ul style="list-style-type: none"> • Půda, vodstvo, lesy, zemědělské oblasti, nerostné bohatství, suroviny, zdroje energií, doprava 		
	Naše vlast - Praha	<p>Praha a její okolí</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poloha, vznik a rozvoj města • Historické památky Prahy • Současná podoba města – hlavní město, MHD, sídlo prezidenta, parlament, vláda, kultura – divadlo, koncertní sály, obrazárny, výstavy, knihovny, muzea, ZOO, botanická zahrada, hřiště, stadiony • Obchod a průmysl – obchodní domy, hotely, restaurace, průmyslová a obchodní centra • Doprava – tram, autobus, metro, silnice, železnice, letecká doprava <p>Okolí města</p>		
	Naše vlast – střední Čechy	<p>Povrch – Polabská nížina</p> <p>Vodstvo a podnebí – Vltava, Labe – soutok, Sázava, Berounka, Jizera, podnebí mírné, teplé</p> <p>Města – Mělník, Poděbrady, Kolín, Kutná Hora, Mladá Boleslav, Kladno, Beroun</p> <p>Hospodářství – strojírenské závody, těžba černého uhlí, hutě, ocelárny, chemický průmysl, cementárny, potravinářské závody, zemědělství – pšenice, ječmen,</p>		

		cukrová třtina, kukuřice, zelenina Cestovní ruch, rekreace – Český Kras, Koněprusy, Brdy		
	Naše vlast – východní Čechy	Povrch – Orlické hory, Krkonoše, Sněžka Vodstvo a podnebí – Labe, Úpa, Metuje, Orlice, Chrudimka, Cidlina Města – Hradec Králové, Pardubice, Dvůr Králové, Náchod, Turnov, Trutnov, Jičín, Česká Třebová Hospodářství – textilní, sklářský, potravinářský, strojírenský, chemický, zemědělství (oves, pšenice, cukrová třtina, kukuřice, len, brambory, skot, ovce) Cestovní ruch, rekreace – Špindlerův Mlýn, Harrachov, Pec pod Sněžkou, Jánské Lázně, Litomyšl, Český Ráj		Propojení s přírodovědou
	Naše vlast – Severní Čechy	Povrch – Jizerské hory, Lužické hory, České Středohoří, Krušné hory Vodstvo – Nisa, Ohře, Bílina, Ploučnice, Nechanice, Máchovo jezero Města – Liberec, Jablonec n. N., Litoměřice, Ústí nad Labem, Děčín, Teplice, Most, Louny, Žatec Hospodářství – hnědé uhlí, chemické závody, elektrárny, vinařství, chmelářství		
	Naše vlast – Západní Čechy	Povrch – Krušné hory, Český Les, Doupovské hory Vodstvo – Ohře, Teplá, Mže, Radbuza, Úhlava, Úslava, Berounka Města – Plzeň, Klatovy, Domažlice, Cheb, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně Hospodářství – strojírenský průmysl, potravinářský průmysl, textilní průmysl, keramické závody, výroba porcelánu, sklárny, hnědé uhlí, tepelné elektrárny Cestovní ruch – Chodsko		
	Naše vlast – Jižní Čechy	Povrch – Sumava, Boubínský prales, rašeliniště Vodstvo – Černé jezero, Čertovo jezero, Vltava, Orlik, Lipno, Lužnice, Rožmberk, Staňkovský rybník, Otava Města – České Budějovice, Písek, Tábor, Třeboň, Tábor, Jindřichův Hradec, Český Krumlov Hospodářství – dřevozpracující závody, výroba nábytku, sklárny, strojírenský a textilní průmysl, rybníkářství, atomová elektrárna Temelín Cestovní ruch – zámek Hluboká,...		
	Naše vlast – Českomoravská vrchovina	Povrch – Jihlavské a Žďárské vrchy Vodstvo – hlavní evropské rozvodí, Chrudimka, Sázava, Želivka, Svratka, Oslava, Jihlava, Moravská Dyje, Dalešická přehrada Města – Jihlava, Havlíčkův Brod, Žďár nad Sázavou Hospodářství – brambory, len, skot, potravinářský průmysl, těžba žuly, jaderná elektrárna Dukovany, dřevařské závody, obuv Cestovní ruch – rekreace – Telč		
	Naše vlast – Severní Morava	Povrch – Hrubý Jeseník, Beskydy, Moravské brány, Hornomoravský úval Vodstvo – Odra, Morava, Bečva Města – Olomouc, Přerov, Prostějov, Kroměříž, Ostrava, Opava Hospodářství – černé uhlí, koks, železo, úrodná Haná		
	Naše vlast – Brno	Minulost – současnost Průmysl - strojírenský, oděvní, potravinářský Doprava – dálnice, letiště, železnice		
	Naše vlast – Střední a jižní Morava	Povrch – Moravský kras, Macocha, Bílé Karpaty, Dražanská vrchovina, Dolnomoravský úval, Dyjskosvratecký úval Města – Zlín, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Břeclav, Znojmo, Hodonín Hospodářství – potravinářský průmysl, výroba obuvi, chemický a strojírenský průmysl, pšenice, kukuřice, cukrová třtina		

		Cestovní ruch – Vranovská přehrada, Národní park Podyjí Věstonice, Mikulčice, Velká Morava		
	Evropa – Poloha na Zemi ----- -Německo Polsko Rakousko Slovensko	Hranice Evropy, sousední státy ČR Poloostrovy Nížiny, vysočiny, počasí, podnebí, vodstvo - povrch, hlavní město, města, hospodářství, vodstvo		
	Novější české dějiny ----- Součást Rakouska Osvícenství Obrození Vynálezy Století páry Kultura a umění	Nevolnictví, robota, vojna, povstání Marie Terezie, Josef II. – císařem Reforma, náboženství Důvod, vliv, buditelé českého národu – dobrovský, Jungmann, Palacký Založení Národního muzea Tyl, Škrob – Fidlovačka – Kde domov můj Manufaktur, textilní výroba, vodní kolo, parní stroj Koňská železnice, parní trať, auto, lodní šroub Prokop Diviš – bleskosvod Veverkové – ruchadlo Romantismus Literatura – KHM, hudba, malíři, hrady, parky		
	Politické probuzení Rakousko- Uhersko Absolutismus Národ sobě Hospodářský růst	Odvolení absolutismu – rozdělení Rakouska na Rakousko a Uh. Kulturní rozvoj, Sokol, rozmach školství, rozdělení univerzity, TGM, Neruda, Čech, Vrchlický, Němcová, Jirásek, Národní divadlo – Myslбек, Aleš, Smetana Textilní výroba, cukrovary, pivovary, lihovary Železářské a strojírenské závody Železnice Banky, spořitelny Dělnické kolonie Chov ovcí, dobytka		
	1. světová válka Samostatné Československ o	Důvody, kdo s kým a proti komu Mocnosti, otravné plyny, zákopy, letadla, tanky TGM – Fr, VB, USA Beneš, Štefánik - legie, legionáři - nedostatek surovin - demonstrace, stávký - první prezident, zemědělství, vzdělanost Hospodářské krize, majetkové rozdíly		

	Hrozba fašistického Německa II. světová válka Komunismus Sametová revoluce	Protektorát, gestapo, koncent. Tábory Boj proti nacistům – Heydrich – Lidice, Ležáky Partyzáni Osvobození ČSSR Únor 1948, cenzura – vznik 21.8.68, totalita, Charta 77 17. listopad 1989 Rozdělení Čech a Slovenska		
--	---	--	--	--